

سخت چھري وارو ماڻھو

ڪھاڻيون

ايشور چندر

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميراثي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488

سخت چھري وارو ماڻهو

ڪهاڻيون

ايشور چنڊر

سندوءَ جو اشاعت گهر لاڙڪاڻو

اداري جو پهريون ڪتاب

ايشور چنڊر

جي ڪهاڻين جي

من ڪتاب

”سخت چهري وارو ماڻهو“

جو پيو ڄاڻو

(سنڌ ۾)

اپريل ۱۹۹۴ع تي.

سنڌوءَ جو اشاعت گهر لاڙڪاڻو

يونيورسل ڪمپيوٽر ڪمپوزس ڪراچي مان ڪمپوز ڪرائي،

اڪبري آرٽ پريس ڪراچي مان ڇپائي پڌرو ڪيو.

مڪ: ۳۰ روپيا

لک پڙه لاءِ

انعام عباسي

عباسي هائوس غريب آباد

اسٽيشن روڊ نئون ديرو لاڙڪاڻو (سنڌ)

”SAKHAT CHAHREY WARO MANHOON”

(The Man of Hard Face)

(Short Stories)

By: Ashore Chander

Printed at: Akbari Art Press, Karachi.

Published By: Sindho Jy Ashat Ghar, Larkano Sindh.

Price: Rs: 30-00

سٺاءُ

ڪجهه ايشور چنلر ٻاٽ	
شڪست ڪاڏل ترشنڪو	4
اُن هوندي ۽	18
جهوريءَ جهوري جند	28
ڪلهن تي سهيل مستقبل	34
سفر	44
سخت چهري وارو ماڻهو	53
وقت جي ان وٽيءَ بعد	68

ڪجهه ايشور چندر بابت

ايشور چندر جو شمار موجوده وقت جي، سنڌيءَ جي وڏن ڪهاڻيڪارن ۾ ٿئي ٿو. ايشور چندر جا سنڌيءَ ۾ يارهن 'ڪهاڻي ڪتاب' ڇپجي چڪا آهن. سندس ٽي ڪهاڻي ڪتاب 'لڏا چپ'، 'اندر جو ڄامڙو' ۽ 'نه مرڻ جو دڪ' سنڌ ۾ به ڇپيا آهن. انهيءَ کان علاوه هنديءَ ۾ سندس ڪهاڻين جا اٺ ڪهاڻي ڪتاب، گجراتيءَ ۾ ٽي ڪهاڻي ڪتاب ۽ مليالم ٻوليءَ ۾ هڪڙو ڪهاڻي ڪتاب ڇپجي چڪو آهي. سندس ڪيترين ڪهاڻين جا انگريزي ۽ ڀارت جي ٻين ٻولين ۾ ترجما ٿيا آهن. سندس ڪهاڻين تي ڪافي ڊراما دور درشن تي پيش ٿي چڪا آهن. ڀارت ۾ ٻين ٻولين جا ڪيترا پڙهندڙ سنڌي ٻوليءَ کي فقط ايشور چندر جي ڪري ئي سڃاڻين.

ائين ته سنڌيءَ ۾ ڪيترائي ڪهاڻيڪار آهن، جن هيٺين وچين ڪلاس تي ڪهاڻيون لکيون آهن. پر انهيءَ ڪلاس جي ترجماني، جنهن ڇپيندڙ لهجي ۽ انداز سان ايشور چندر ڪئي آهي، شايد ئي سنڌيءَ جي ٻئي ڪنهن ڪهاڻيڪار ڪئي آهي.

ايشور چندر جون ڪهاڻيون پڙهندي، هيٺين وچين طبقي سان واسطو رکندڙن کي ائين محسوس ٿيندو ته اها سندن ئي گهر جي ڪهاڻي آهي. يا سندن آسي پاسي اهڙا ئي واقعا ٿيا آهن. خاص ڪري اهڙا ماءُ پيءُ، جيڪي هاڻ پنهنجي ٻارن اڳيان لاچار آهن.

ايشور چندر فنائتي نموني سان انهن جي هڪردار نگاري انهن جي دل جي ترجماني، انهن جي جذبن ۽ احساسن کي ظاهر ڪيو آهي، اهو سندس ڪمال آهي.

— طارق اشرف

شڪست کاڌل ترشنگو

توہ ان سڀ مونکي ضرور بيوقوف ئي سڏيندا ۽ مان حقيقت ۾ آهيان
 ۾ بيوقوف ماڻهو.... اهڙي شخص کي ڀلا ڀيو ڪهڙو نالو ڏيڻ کپي-
 جنهن ۾ حالتن جي گشت-اوگشتن کي پرکڻ جي شڪستي نه هجي، عقل نه
 هجي... جو زندگيءَ جي ڳڻ-ڳوت کي، انگي حساب کي ليڪ طرح
 سان نه سمجهي سگهيو هجي.

هينئر مان سٺو هوائي اڏي تان موٽي رهيو آهيان. ان جهاز، جنهن ۾
 منهنجو پٽ ولاتت وڃي رهيو هو. جهاز جڏهن اڏام ڀري، ته منهنجو من
 ڀرجي آيو. انڪري نه، ته ڪو منهنجو پٽ، هڪ اڻ ڄاتل مدي تائين يا
 شايد هميشه لاءِ ئي مون کان الڳ ٿي رهيو هو، بلڪه ان ڪري، جو هو
 مونکي هڪ اهڙي ڪُن ۾ ڦاسائي وڃي رهيو هو، جتان نڪرڻ جو مونکي
 ڪو رستو ئي نه پئي سڃاڻيو. اتي صرف منهنجو من ئي ڪونه ڀرجي آيو،
 پر گڏو گڏ منهنجين اکين مان لڙڪ به وهي آيا هئا. حقيقت ۾، مون ان
 وقت بيحد روئڻ ٿي چاهيو. جيئن تينن ڪري هوائي اڏي جي تيرس مان
 نڪري، مان ٻاهر باغيچي ۾ هليو آيس. اتي ڪير به ڪونه هو. هوائي اڏي
 جي ٻاهر وارو باغيچو مونکي لڳندو آهي، ته ائين ئي، صرف هوائي اڏي
 جي سونهن وڌائڻ لاءِ ٺهرايل آهي. نه ته اتي ڪنهن وٽ ايڏي فرصت
 هوندي آهي، جو ٿوري دير لاءِ ئي سهي، ان باغيچي ۾ اچي ٽڪ ڀڄي
 سگهي. اتي ته بس، مسافر پنهنجي فلائيٽ پڪوڻ لاءِ ٽڪڙا ٽڪڙا ايندا
 آهن. الڳ الڳ ڪائونٽرن تي ڪڏهن پنهنجو سامان تورايندا آهن، ته
 ڪڏهن پاسپورٽ تي تاريخ ۽ سيل وغيره هڻائيندا آهن. يا وري ڪنهن ايئر
 لائينس جي ڪائونٽر تي وڃي رسيشنسٽ کان ڪا ضروري ڄاڻ حاصل
 ڪندا رهندا آهن. ان کانپوءِ به، جيڪڏهن وٽن ٿورو وقت بچي پوندو
 آهي، ته ڪنهن 'بورج' جي ڪائونٽر تي وڃي ڪجهه سنيڪس يا

ڪولڊ ڊرنڪ وٺندا آهن.

پر مون لاءِ اُن وقت روئڻ نهايت ضروري هو. سو اتي باغيچي ۾ وڃي، مون خوب اوچنگارون ڏيئي رنو. سڄ، اُن وقت سمي مان دل کولي نه روئان ها، يا پنهنجو پاڻ کي هلڪو نه ڪريان ها، ته اڄ مان توهان سان هن نموني ڳالهيون نه ڪري سگهان ها.

ها، ته مون پنهنجي پٽ جي ڳالهه پئي ڪئي. جڏهن اسڪول ۽ ڪاليج ۾ سندس پڙهائي پئي هلي، تڏهن هو مونکي بيحد هوڻيار چوڪرو لڳو هو. هر سال سندس امتحانن جا نتيجا ڏسي، منهنجو يقين مضبوط ٿيندو پئي ويو، ته چوڪرو ضرور زندگيءَ ۾ ڪجهه ڪري ڏيکاريندو... ۽ جڏهن هو پنهنجي آئيندي سان ايترو وفادار هو، تڏهن منهنجو به اهو فرض ٿي پيو، ته زندگيءَ ۾ سندس هر وقت قدم تي، مان به کيس پوري پوري مدد ڪريان.

مان اڃا اهڙيون ڳالهيون سوچي ٿي رهيو هوس، جو هڪ ڏينهن منهنجي پٽ مونکي اچي چيو، ”بابا، مان ميڊيڪل ’جوائن‘ ڪندس... منهنجون مارڪون ڪافي سٺيون آهن، ان ڪري مونکي يقين آهي ته مونکي انٽيليشن ملي ويندي.“

واه... مان سچ پچ بيحد خوش ٿيو هوس ته سٺي ڳالهه آهي، ته پنهنجي پٽ جي آئيندي جو فڪر صرف مونکي ئي ڪونهي. پر کيس خود به آهي... مون کيس يڪدم ته هاڪار ڪانه ڪئي، پر سندس تجويز کي لڪرايو به ڪونه... ان ڪري پٽ کي شايد يقين ٿيڻ لڳو ته کيس پنهنجي پيءُ وٽان اجازت ملي ويندي.

اٽي مان اهو ٻڌائي ڇڏيان، ته منهنجو پنهنجو پيءُ اڃا حيات آهي، ماءُ به. جيتوڻيڪ اسين انهن کان الڳ رهندا آهيون، پر دليون اسان جون هڪو هروڀرو الڳ ڪونهن. منهنجي شاديءَ جي ٿورن ڏينهن بعد ئي، اسين الڳ ٿي ويا هئاسين.

حقيقت ۾، تن ڏينهن مونکي ائين لڳندو هو، ته منهنجو پيءُ هڪ سوارٿي قسم جو ماڻهو آهي. پر پاڻ بابت هو هميشه ائين ئي چونڊو رهندو آهي، ته اڄ جي دؤر ۾ هر شخص کي جيترو وهنجاري ٿيڻ کپي، اوترو مان به اهيان.

تڏهن، پنهنجي پيءُ جون اهڙيون ڳالهيون مونکي مٿيون نه لڳنديون هيون. پر اڄ، جڏهن مان هوڻي آڏي تان موٽي رهيو هوس، تڏهن مونکي محسوس ٿيڻ لڳو ته، باپي جي، حياتيءَ بابت، ڳڻڻ ڳوٺ ڪٽيڏي نه صحيح هئي. جذبات کي هن پنهنجي زندگيءَ ۾ اچڻ تي ڪونه ڏنو هو. جذبات جي داخل اندازي ته منهنجي حياتيءَ ۾ هئي. ڪيڏو نه جذباتي ٿي ويو هوس مان ان ڏينهن، جنهن ڏينهن منهنجي پٽ ميڊيڪل ۾ داخلا وٺڻ جي تجويز منهنجي سامهون رکي هئي. سچ، مان ان ڏينهن بيحد خوش ٿيو هوس.

جيتوڻيڪ مان پنهنجي پيءُ کان الڳ رهندو آهيان، پر ڪڏهن ڪڏهن، ڪنهن خاص ڳالهه جي لاءِ، جي منهنجي پيءُ جي صلاح وٺڻ ضروري هوندي آهي، ته مان کائڻس صلاح وٺڻ ۾ ڪڏهن به ڪيپائيندو ناهيان.

... ته ان ڏينهن مان سٺو پنهنجي پيءُ وٽ ويو هوس. بابو سمجهي ويو ته مان وٽس چو آيو آهيان. اڪثر ائين ٿيندو آهي، ته جڏهن به مان ڪنهن مشڪل يا الجھن ۾ هوندو آهيان، يا جڏهن، ڪنهن به ڳالهه بابت، پاڻ ڪو فيصلو نه ڪري سگهندو آهيان، ته پڄندو باپي وٽ، صلاح مصلحت لاءِ ويندو آهيان.

سو ان ڏينهن به، جڏهن مان باپي وٽ پهتس، ته بنا ڪنهن عجب وچان هن سوال ڪيو، ”ڪيئن آيو آهين؟“

ڪنهن به طرح جي ڪا پومڪا (تهيد) تيار ڪرڻ بنا ئي، مون صاف صاف پيءُ کي چيو، ”ڪم سان آيو آهيان... آ... ڳالهه هيءُ آهي، ته توهانجو پوتو ڊاڪٽر بڻجڻ ٿو چاهي...“

باپي کي چڻ ڪو بجليءَ جو جهٽڪو لڳو. ان ڪري سندس منهن مان اوچتو نڪري ويو، ”ڇو؟“

ان ’ڇو‘ جو منهنجي ڳالهه سان ڪو واسطو ئي ڪونه هو. ڇوڪرو جيڪڏهن ڊاڪٽر ٿيڻ ٿو چاهي، ته اتي ’ڇو‘ جهڙو سوال وري چاڃي لاءِ؟

ان ڪري مون پنهنجي ڳالهه وري اڳتي وڌائي، ”توهانجو چا خيال آهي... کيس ميڊيڪل ۾ داخل ڪرايان ڇا؟“

ڪجهه دير لاءِ ته ٻاٻو ڪنهن اونهي ويچار پر پنهنجي ويو، پر پوءِ شايد
پنهنجو پاڻ کي، ليڪ طرح صلاح ڏيڻ جي حالت ۾ نه پائي چيائين،
”اهڙو خرچ ڪري سگهنين؟“

”ڏکيو نه آهي، پر ڪيو...“ مون ٿورو مڙهيڪندي جواب ڏنو.
منهنجي پيءُ پنهنجي عمر جا اسي کان به وڌيڪ سال ڏنا آهن. هن
جي آزمودگار ڪنن شايد منهنجي هپڪ کي پرکي ورتو. ان ڪري ڳالهه
کي اڳتي وڌائيندي ٻاٻي وري سوال پڇيو، ”اهڙو خرچ ڪٿان ڪري
سگهنين؟“

”في الحال... ڪٿان اوتڙ پوڏو وٺي...“
”اوتڙ؟“ ٻاٻي کي وري چڻ پيو جهٽڪو لڳو. ”آپ وارا سڀ قرض
چڪائي ڇڏين ڇا؟“

ٻاٻو خود به ڪلارڪ هو. قرض جي صحيح معنيٰ ۽ ان جي پيچيده
چار جي ڦهلاءَ جي کيس بخوبي خبر هئي. ان ڪري، ان باري ۾ ٻاٻي
سان ڪنهن به قسم جو ڪوڙ ڳالهائڻ مونکي غير واجب لڳو. سو مون
ٻاٻي کي سچ پچ بتائي ڇڏيو. ”اڃا ته ڪافي قرض ڪنهن تي آهي.“
”ته پوءِ...؟“ جنهن پهرين قرض لائڻا ڪونه اٿيئي، ته انهن کي وڌائڻ
۾ توکي ڪهڙي سڀاڻ نظر آئي آهي؟“ ٻاٻي بيحد بيٻاڪيءَ وڃان
پنهنجي ڳالهه چئي ڇڏي.

پر مون وري به پنهنجو منطق رکيو، ”قرض جو ڇا آهي... ڪنهن نه
ڪنهن لاهي وٺنداسين...“

”ڪيئن لاهي وٺين...؟ ڪو رستو ٻڌاءِ... ائين ئي منهن زباني
چوڻ سان ڪو قرض لهي ويندا آهن ڇا...؟“ اهڙو چئي، ٻاٻي پنهنجون
اڪيون چوڇيون ڪري مون ڏانهن نهارڻ شروع ڪيو.

الائي ڇو، مونکي ٻاٻي جي گفتگو ان وقت نه پئي وئي... يا شايد
اتين به ٿو ئي سگهي، ته پنهنجي پٽ جي روشن آئيندي سان، مون پنهنجو
آئيندو به جوڙي ڇڏيو هو، ۽ ان ڪري منهنجي ذهن تي جذبات جو پردو
چڙهي ويو هو.

جنهن ٻاٻي جي اهڙين ڳالهين جي جواب ۾ مونکي ڪو دليل نه پئي

سجهيو، ته مان، ان گهڙيءَ ٿورو چڙچڙو ٿي پيس... ۽ اهڙيءَ حالت ۾ هڪ ڪڙڙي ڳالهه منهنجي وات مان نڪري وئي، ته چا، بابا، توهان چاهيو ٿا، ته منهنجي اولاد کي به مان پاڻ جهڙو ئي رهڻ ڏيان؟

منهنجي ان جعلي جي ترشي شايد منهنجي چهرى تي به نمودار ٿي آئي هئي، جنهن کي بابي پروڙي ورتو هو. ان ڪري منهنجي جعلي جي پٺيان جي صحيح معنيٰ کي جائز لاءِ، هن پڇيو، "تون چوڻ چا ٿو چاهين؟"

نه ڄاڻ ان وقت مونکي چا ٿي ويو هو، جو مون وري به ساڳئي ئي لهجي ۾ جواب ڏنو، "مان چوڻ اهو ٿو چاهيان، ته ڪمزور مالي حالت جو بهانو وٺي، توهان منهنجي پڙهائي مئٽرڪ کان اڳتي جاري رکي ڪانه... ان جو نتيجو سامهون آئي، ته مان ڪلارڪي ڪري رهيو آهيان، هاڻي توهانجي غلطيءَ کي وري دهرائي، مان چا منهنجن ٻارن کي به انهن ئي حدن ۾ پٺي ڇڏيان، جن ۾ پٺي مان اڄ به ڦٽڪي رهيو آهيان."

بابي مٿان منهنجي ان ڳالهه جو ڪهڙو ردعمل ٿيو، اهو پتو ئي نه پئجي سگهيو، ڇو ته منهنجي ترشيءَ جي جواب ۾ غصي نه ٿيندي، هن صرف شانت آواز ۾ ايترو ئي چيو، "منهنجي ڳالهه ڇڏي ڏي... مان جيڪي ڪجهه ٿو لاءِ ڪري سگهيس ٿي، سو مون ڪيو. توکي جي منهنجي ڳالهه پري ٿي لڳي، ته ٻلي جيئن توکي ليڪ لڳي، اهو ڪر... مان توکي ڪٿي ٿو منع ڪريان؟"

بابو جي ڪاوڙجي ها، ته ڳالهه شايد وڌي وڃي ها، پر هن جو ڦٽو رخ ڏسي، مان به ڦٽو ٿي ويس. ان ڪري اڳ کان ٿڌي آواز ۾ مون چيو، "پر بابا، توهان ٿورو سوچي ڏسو... ان ڏينهن اسانجو ڪڏ ڪيڏو نه اوچو ٿيندو، جنهن ڏينهن اسانجي ڪٽنب ۾ ڪو ڊاڪٽر بڻجي ويندو."

بابو وري ٿوري دير لاءِ ڪنهن اونهي ويچار ۾ پئجي ويو. پر پوءِ ڄڻ ڪافي سوچي ويچاري هن جواب ڏنو، "ڪنهن هڪ ڏينهن اسانجو ڪڏ مٺو وڃان اوچو ٿيندو، ان هڪ ڏينهن لاءِ، ڪيترن ئي سالن تائين اسانجو آهڙي ڪڏ لهڻدارن جي سامهون جهڪيل رهي، اها ڪٿي جي سياڻپ آهي؟ پوءِ وري هڪ ڦٽو سا ڪٿي بابي چيو، "هڪ ڳالهه هميشه ياد

رڪبان، پٽ. پنهنجي اڙلاد لاءِ موهر، مٿا ڀلي رکو... پر انڌي جذبات کان پري رهو... ڪهڙي خبر، اسين جنهن اڙلاد لاءِ هيٿرو ڪجهه ڪري رهيا آهيون، اهوئي اڙلاد اڳتي هلي، اسان سان گڏ رهڻ پسند نه ڪندو يا نه. "ايترو چئي، ٻاٻو ڪجهه دير لاءِ چپ ٿي ويو. لڳو، چڻ هو وري ڪنهن اونهي ويچار پر پنهنجي ويو هو. وري شايد ڪنهن ڳڻ ڳوت بعد، هن اڳتي ڳالهائڻ شروع ڪيو، "پري چو ٿو وڃين... تون پنهنجو ئي مثال وٺ نه... مون کان جيڪي ڪجهه ٿي سگهيو، سو مون تنهنجي لاءِ ڪيو... پر تون به اسان سان گڏ ڪٿي رهين؟

"شادي ٿيندي ئي، توهان پيئي زال مڙس اسان کان الڳ ٿي ويا... سبب ڀلي ڪهڙو به رهيو هجي، پر تون چنا ٿي ويو هين نه... هاڻي تون ئي سوچ. اسين ڪنهن لاءِ ڪريون؟ ڇا ڪريون؟... جيڪي ڪجهه ڪريون ٿا، اڳتي هلي ان جو ڦل منو ٿيندو يا ڪوڙو، ان جي ڪنهن کي ڪهڙي خبر.

مونکي لڳو، چڻ ٻاٻي جو گلو پرچي آيو هو. پر هو گهمي ڦري وري پنهنجي ڳالهه تي موٽي آيو هو، "ڪريو... جيڪي ڪجهه ڪرڻو آڻو، ڪريو... مان ڪٿي ٿو منع ڪريان... پر پٽ، پنهنجي هن ٻڌي پيءُ جي هڪ ڳالهه ياد رکج... ته جيئرو ٿي سگهي وهناري بڻجو... هيءُ دؤر، هيءُ زمانو، جذبات جو ڪونهي.

ان بعد، اسن پنهني جي وچ ۾ ڪا خاص گفتگو ڪانه ٿي. مان، بنا ڪنهن فيصلي تي پهچڻ جي، اتان اُٿي هليو آيو هوس. تڏهن ٻاٻي جا دليل مونکي صحيح نه لڳا هئا.

پر اڄ لڳي پيو، ته ٻاٻي جي ڳڻ ڳوت، حياتيءَ ڏانهن ٻاٻي جو وهناري رخ، ڪيترو نه صحيح هئا آهي.

ٻاٻي جي اجازت نه ملڻ بعد به، مون پنهنجي پٽ کي ميڊيڪل ۾ داخل ڪرايو هو... هوڏانهن چوسڪرو ڪاليج ويندو رهيو، ۽ هيڏانهن مان... سڀني جي خماريءَ ۾ پئڻ مان، طرح طرح جا سڀا اُٿيندو رهيس. پر اها منهنجي بلنصبي چٽو، يا ٻيو ڪجهه، جو جلد ئي منهنجي ٿي سڀني مونکي زوردار چمات وهائي ڪڍي.

ٿيو ڇا، جو هڪ ڏينهن ڪاليج مان موٽندي، مونکان پٽ سؤ
روپين جي گهر هڪئي. مون سمجهيو ته شايد ڪاليج وارن گهرايا هوندا.
جتي خرچ جو پيو هيترو بوجه سر تي ڪڍڻ قبوليو هوم، اتي اهي خرچ ته
ڪرڻا ئي آهن. اهو سوچي مون کاتس پڇيو، ”ڇو؟ ڇا جي لاءِ گهرايا
آهن؟“

”گهرايا ڪونه آهن، مونکي ڪين.“
”تو کي؟... ڇو ڪيئن انهن ڪندين؟“
”نئون پوٽ ولڻو آيو.“

ڇوڪري بنا ڪنهن جهجهڪ جي جواب ڏنو، ته مون ان تي
ڇيومانس، ”ڇو؟ هائي جيڪو رڻو تو وٽ آهي، ان کي ڇا ٿيو آهي؟“
اهڙو چئي مون سندس پيرن ڏانهن بهاريو، سندس پوٽ صحيح سلامت هئا.
سندن جلد تي خراب ٿيل جا به ڪي اهيڄاڻ نظر ڪور ٿي آيا، هائي
ٿورا ڏينهن اڳ ئي ته جنهن هو ميڊيڪل ڪاليج ۾ داخل ٿيو هو، کيس
نئون جوڙو وٺي ڏنو هوم.

پر هن ترٽي جي جواب ڏنو، ”هيءُ به ڪي پوٽ آهي؟ توهان ته ان
ٿرڊ ڪلاس ڪاريگر کان هيءُ پوٽ ٺهرائي ڏنا هئا، جنهن کان توهان
پنهجي لاءِ پوٽ ٺهرائيندا آهيو... پر ڪاليج جا ڇوڪرا جهڙي قسم جا
پوٽ پائي ٿا اچن، انهن کي ڏسڻ، سهڻو ته ڪڏهن هيٺ ٿي ويندو
آهي.“

مون من تي من ۾ سوچيو: ڪمال جو ڇوڪرو آهي... هائي ٻيا
جي سڪين ستاين گهرن جا آهن، ته اسان ڪو ٻلا انهن سان رس ڪري
سگهنداسين ڇا؟ انهن سان اسان جو ڪهڙو مقابلو؟

ان ڪري پنهنجي پٽ کي سجهائيندي چيم، ”پٽ ڏس، ڳاڙهه هيشن
آهي، ته هو آهن پسي واران جا پٽ... ڪجهه به کائين... ڪجهه به
پائين... هن لاءِ ڪو فرق ئي ڪونه ٿو پوي، پر پٽ، پاڻ دال روٽيءَ وارا
آهيون... پاڻ کي ته لعل پنهنجي حساب سان هڻو آهي نه...“ وري
ڪجهه ترسي کيس آلت ڏيندي چيم، ”حال في الحال ڪجهه ڏينهن ان
جوڙي مان ڪم ڪڍ... هائي جنهن بونس ملندو، تنهن توکي هن کان
ڇڳير جوڙو خريدي ڏيو.“

پر هن تي ڪنهن به دليل، ڪنهن به منٽ ميٽر جو اثر ڪونه ٿيو، ۽ آخر ضد ڪري هو مون کان سو جو نوٽ وٺي ويو. ٻوٽن جهڙي چيز تي سو جو نوٽ خراب ڪرڻ، مون کي ڏاڍو پرو لڳو. مون جهڙي نوڪري پيشي ۽ ننڍي ماڻهوءَ لاءِ سو روپيا معنيٰ رکندا آهن. منهنجا خود جا ٻوٽ جي توهان ڏسندا ته حيرت ۾ پئجي ويندا. هڪ جوڙي مان، چار پنج سال ڪم ڪيندو آهيان. هيٺان تائين سول لڳارائي ڇڏيندو آهيان. مٿان جي ڦاٽي به وڃي، ته چئن ائين آئي جي چٽي پتي لڳارائي، ٻيو ڪم ڪي ڏڪيندو آهيان. مان ته سوچيندو آهيان، حياتيءَ جا باقي ڏينهن ڪٿا آهن. خراب ڏينهن بعد، سٺا ڏينهن به ايندا. تنهن جا پاڳ تنهن سان. تنهن جي نصيب ۾ عيش لکيل هوندو، ته ضرور ماڻبو.

ڳالهه صرف ٻوٽ وٺڻ تائين ختم ڪانه ٿي وئي. پر ان کان پوءِ ته پاڻ منهنجي چوڪري جي گهرجن جي لائين تي لڳي وئي هئي. اڄ نئين ڊس لهرائي آهي. اڄ هڪنڪ تي وڃڻو آهي... اڄ اسانجي ڪاليج ۾ پارٽي آهي.... اڄ ڪنهن کي ودائي ڏيڻي آهي... سندس اهڙيون گهرجون مون لاءِ جڻ جهنگل جي باهه هئي، جا سهجي اس پاس جڻ وڇڙندي پئي وئي. جڻ ڪا هڪ ڊپڻ هئي، جنهن ۾ ڏيري ڏيري مان ڦاسندو پئي ويس. جنهن جنهن به کيس نوٽ ڪڍي ڏيندو هوس، تنهن تنهن ئي قرضن جي چار ۾ پنهنجو ڪوٽ ڪو انگ ڦاسندو محسوس ٿيندو هوس. توهان ڪڏهن ان شخص کي ڏٺو آهي، جيڪو وڃڻ ته ڪافي پري چاهيندو آهي، پر وڃي ئي ٽڪجي پوڻ ڪارڻ، سندس قدم اڳتي وڌڻ کان نايري واري ويهندا آهن. منهنجي حالت به تنهن قريب قريب اهڙي ئي وئي هئي. تمام پري... تمام دور تائين پهچڻ جو سهڻو ڏٺو هو مون... پر... مان وڃي ئي ٽڪجي پيو هوس.

ٽڪجي پوڻ جو اهڙو احساس جنهن منهنجي من ۾ پيدا ٿيو هو، تنهن نه چاهيندي به هڪ ڏينهن مون پنهنجي پٽ کي چئي ڏنو هو، "پٽ، هاڻي تون پنهنجن فضولن جي خرچن تي ٿورو ضابطو رک، مان... مان هاڻي تنهنجن اهلن خرچن جي پورائي جي پاڻ ۾ سگهه نٿو سمجهان." سچ، اها ڳالهه مون تمام نرم آواز ۾ چئي هئي. ائين، جڻ ڪو

گناهگار ڳالهائيندو هجي. پر منهنجي پٽ آڪوڙجدي، بيمعد بيشرميءَ وچان جواب ڏنو هو، ”بابا، جيڪڏهن توهان پر سگهه نه هئي، ته پوءِ مونکي ميڊيڪل ڪاليج ۾ داخل ڇو ڪرايو؟... ڇڏي ڏيو ها مونکي پنهنجي حال تي، مان به توهان وانگر ڪٿي ڪلارڪي ڪري، علاميءَ جي حياتي ڪٿي وٺان ها.“

ان وقت مون ڳالهائيندو ڪجهه ڪونه، پر من ئي من ۾ مان چڻ روئڻ لڳس. بيشرم ڪٿي جو، پنهنجي پيءُ جي حالت تي رحم کائڻ ته پري رهيو، اٽلو ئي پيءُ جي ڪلارڪ هئڻ جو مذاق اڏائي رهيو آهي. حيف آهي اهڙي اولاد تي.

جنهن هاڻي ايترو ڪجهه ئي چڪو، تنهن مون سڀڪجهه وقت تي ڇڏي ڏنو. وقت مٿائو ايندو، ته سڀ ڪجهه پنهنجو پاڻيهي ٺيڪ ٿي ويندو.

پر مان ته شايد ان ويچار ۾ به مات کائي وٺس. وقت ٻين کي مات ڏيندو هوندو. مونکي ته هن ڪڏهن به مات ڪور ڏنو آهي. مون شايد اها ڳالهه پهرين به چئي آهي، ته حياتيءَ جي ڳڻ ڳوت ۽ حساب ڪتاب ۾ مان غلط ئي ثابت ٿيس. پهرين پيءُ سان نه ٿي، هاڻي لڳي پيو ته پٽ سان به ٺيڪ طرح حساب ڪتاب بيهڻ مشڪل آهي. مونکي محسوس ٿيڻ لڳو آهي، ته اڄ جو... هن يگ جو... هن زماني جو، مان ڪو ترشنگو آهيان. جو نه پيءُ جو پنهنجو ئي سگهو ۽ نه پٽ جو... پنهي پاسي مون ته مات ئي کاڌي آهي... هوا پر لٽڪندڙ ترشنگو جيان مان نه آسمان جو رهيو آهيان، ۽ نه زمين جو.

ڇوڪري جنهن ڊاڪٽري پاس ڪئي، تنهن ڏيهن نه ڄاڻ ڇو مونکي ڪا خاص خوشي ڪانه ٿي هئي. کيس ڊاڪٽري ڪرائيندي مان فرضن جي هڪ ٻهڙ جي هيٺان ڊهجي چڪو هوس. مونکي محسوس ٿيڻ لڳو ته انهن لهڻيدارن جون تقاضائون اچڻ هاڻي شروع ٿي وينديون، جن کان، اهي دلاسا ڏئي مون قرض ورتا هئا، ته پٽ جي ڊاڪٽري پاس ڪرڻ سان ئي، مان سندن قرض چڪائي ڇڏيس.

ڇوڪري پهرين ته هتي ئي ڪٿي ڊاڪٽري حاصل ڪرڻ لاءِ

درخواستون وغيره ڪرڻ شروع ڪيون. پر پوءِ اهو سوچي، ته پرڏيهه ۾ ڊاڪٽرن جي وڌيڪ ضرورت آهي، هن ڪجهه ٻاهرين ملڪن ڏانهن به درخواستون موڪلڻ شروع ڪيون... ۽ اها سلسل جو شخصي سمجهڻ ڪبي، جو کيس هڪ ٻاهرين ملڪ مان نوڪريءَ جو آرڊر اچي ويو.

تڪيٽ ويرا وغيره اچڻ بعد، هو خود ئي وڃي ايئر لائيس وارن مان وڃڻ جي تاريخ طئه ڪري آيو. ان سڄي جهيلي ۾ کيس شايد پنهنجي ان بدي پيءُ جي صلاح جي ضرورت محسوس نه ٿي، جو صرف ڪلارڪ هو، ۽ جنهن کي ولايت وڃڻ جي فارمليز جي ٻلا ڪهڙي ڄاڻ هئي؟

سو اڄ مان کيس اماڻڻ هوائي آڏي ٿي ويس. هونئن، پرائڻ وڃان جا ڪي شخص ان ڳالهه ۾ وشواس رکندا آهن، ته ولايت ويندڙ پٽ کي اماڻڻ لاءِ پيءُ ڪڏهن به هوائي آڏي تائين نه وڃي. پر مان ته هليو ويو هوس. هونئن ته ڪٿي مان نه به وڃان ها، پر ڪي اهڙيون ڳاهيون رهجي ويون هيون، جن جي باري ۾ مون اڪيلائيءَ ۾ پٽ سان صاف طرح ڳالهائڻ ٿي چاهيو.

ان وچ ۾ هڪ خاص ڳالهه ته مان توهان کي ٻڌائڻ ٿي ڀلجي ويو هوس، ته چوڪري جڏهن ڊاڪٽري پٽي ڪئي، تڏهن هن جي مٿي مائٽيءَ جون ڳالهيون شروع ٿي ويون هيون. اُتي مائٽيءَ آئينڙن جي سامهون، مان هڪ پيءُ هوس، جنهن کي پنهنجي پٽ لاءِ، هڪ اهڙي ڳالهه ته چوڻي ٿي ڪانه هئي، جنهن مان اها پوءِ اچي ته منهنجو پٽ جي باري ۾ هر ڀرو ڪو سٺو رايو ڪونهي.

ته اهڙيون جيتريون به مائٽيون آيون، انهن سڀني کي مون صرف ايترو ئي چئي نازي ڇڏيو ته، چوڪرو جيسين ڪم ڪار تي چڙهي، تيسين هو ٿورو ترسن.

.... ته جڏهن مان چوڪري کي اماڻڻ هوائي آڏي ٿي آيس، ۽ جڏهن ڏٺو ته فلائيٽ ۾ اڃا ڪجهه دير هئي، تڏهن مون کي لڳو، ته هاڻي ڳالهائڻ جو ڪجهه موقعو به آهي. ان ڪري پٽ کي چيم، ”ٻڌ، پٽ. تون پنهنجو آئيندو ٺاهڻ لاءِ وڃي رهيو آهي. سٺي ڳالهه آهي.“

گهرن مان، تو لاءِ مٽي مائٽي جون ڳالهائون اچن پيون، انهن مان ڪنهن سان ڳالهه پڪي ڪري ڇڏيان، جڏهن تون مسافري ڪري موٽين، تڏهن ئي ڪجهه ڪريون؟

چوڪري بيحد لاپرواهيءَ وچان جواب ڏنو، ”ها... ها، ان ڳالهه کي ته حالي رهڻ ڏجو... توهان کي جيئن ليڪ لڳي، ڪو گول مول جواب کين ڏيئي ڇڏجو.“ ڪجهه ترسي چوڪري وري ڳالهائڻ شروع ڪيو، ”هونئن باها، مون شايد اڳ توهان کي ٻڌايو به هو، ته مان ان ڳالهه جي بيحد خلاف آهيان، ته شادي ته ڪجي هتي، ۽ پوءِ زال کي تن چئن سالن جو انتظار ڪرڻ لاءِ ڇڏي، اسين ولايت هليا وڃون... بيوقوفيءَ جهڙي ڳالهه آهي.“

اوه... ها، هاڻي ياد آيو. برابر هن اها ڳالهه چئي هئي. منهنجي بيوقوف زال ڪجهه ڏينهن اڳ ئي، ڳالهين ڳالهين ۾، پنهنجي پٽ کي چيو هو، ”اڙي، تون وڃين ته ٿو. پر وڃڻ کان اڳ شادي ٻادي ته ڪري وڃ... جيئن تنهنجي پر پٽ، اسين پنهنجي نهن جو ڪجهه سک وٺون.“ پنهنجي ماءُ جي ان ڳالهه جي جواب ۾ اسانجي پٽ برابر مٿين ڳالهه چئي هئي.

تڏهن مون وري پنهنجي ڳالهه کي اڳتي وڌائڻ لاءِ چيو، ”اتين ته هاڻي تنهنجي ڳالهه به ليڪ آهي... پر منهنجو ارادو اهو هو، ته ان وچ ۾ جيڪڏهن ڪو سٺو گهر يا سٺي چوڪري پسند اچي وڃي، ته في الحال ڳالهه ته پڪي ڪري ڇڏيون... پوءِ ڀلي تون شاديءَ کانپوءِ ڪنوار کي پاڻ سان گڏ وٺي وڃج.“

ان تي ڪافي بيپاڪيءَ وچان چوڪري جواب ڏنو، ”نه، اهڙي ڪهڙي ٽڪڙ اچي پئي آهي. شادي ڪو وڏو مسئلو ته آهي ڪونه، اتين جي هرو ڀرو مون کي شاديءَ جي ٽڪڙي ضرورت محسوس نه ٿي، ته ڪا سٺي چوڪري ڳولهي اتي ئي ڪٿي شادي ڪري ڇڏينس.“

پٽ جي ان جواب مان لڳو ته ڊاڪٽري ڪرڻ بعد، چوڪري جي رهڻي ڪهڻيءَ ۾ ئي فرق ڪونه آيو آهي، پر گڏو گڏ سندس ويچارن ۾ به ڪافي تبديلي اچي وئي آهي. اتين لڳي ئي ڪونه ٿو، ته هو ڪو هن گهر جي منسڪارن ۾ پليو آهي.

مون تنهن وري هڪ سوال پڇيو، ”جيڪڏهن تو اتي ئي ڪٿي شادي ڪئي، ته هڪ ئي هڪ تون هميشه لاءِ اتي رهڻ پسند ڪندين؟“
 ”ها... ٿي سگهي ٿو... ان ۾ ڀلا حرج ٿي ڪهڙو آهي؟ گهر ٿي ته وسائڻو آهي، پوءِ ڪهڙي به ڌرتيءَ تي وسائجي، ڪهڙو ٿو فرق پوي.“ پٽ جواب ڏنو.

پٽ جو اهو جواب ٻڌي مان اندر ئي اندر ۾ ڏسڪي ويس. ان ڪري نه، ته هو پوءِ هميشه لاءِ اسان کان الڳ ٿي ويندو، پر ان ڪري، ته جيڪڏهن سچ پچ هن اتي شادي ڪري ورتي، ۽ جي هن هميشه لاءِ اتي ئي گهر وسائڻ جي ڳالهه سوچي، ته پوءِ هو ڇا ڪڏهن واپس ايندو؟ ۽ اهڙيءَ حالت ۾ هو ٻيءَ کي ڇڏو ڇوڪڙ به ڇا موڪليندو؟ ۽ جي ائين ٿيو، ته مان آهي قرض ڪيئن لاهي سگهندس، جيڪي مون کيس ڊاڪٽري پڙهائڻ لاءِ ڪنيا هئا.

تنهن مون کي لڳو، ته هاڻي مون کي ورتاءُ ۾ ٿورو وڌيڪ صاف ٿيڻ کپي. سو مون به چئي ڏنو، ”جنهن توکي اتي وڃي گهر وسائڻ ۾ حرج محسوس نٿو ٿئي، ته پوءِ تون هتي گهر وارن لاءِ به ڇڏو ڇوڪڙ ڇا موڪلي سگهندين؟“

منهنجي اهڙي ڳالهه ٻڌي به، پٽ جي چهر تي هڪو فرق ڪونه آيو. پهرين واري ساڳئي نوع ۾ هن جواب ڏنو، ”ها، ڏسندس، جيڪڏهن ڪجهه موڪلي سگهڻ جي حالت ۾ هوندس ته ضرور موڪليندس... نه ته به توهان اڃا نوڪري ڪريو ٿي پيا.“

تنهن وري پٽ جي اکين ۾ اکيون وجهندي مون چيو، ”ها، نوڪري ته مان ڪريان پيو... پر... توکي ڊاڪٽري ڪرائڻ ۾ مون جيڪو هزارين روپين جو قرض ڪڍيو آهي، اهو ڇا مان اڪيلو ٿي، ان معمولي پگهار مان لاهي سگهندس؟“

پٽ جي مٿان چڻ منهنجي ڪنهن به ڳالهه جو هڪو اثر ٿي نه ٿيو. هن وري به ساڳئي ئي لهجي ۾ جواب ڏنو، ”قرضن جو ڇا آهي، بابا، قرض ته توهان مٿان تنهن به هئا. جنهن مون ڊاڪٽريءَ جي پڙهائي شروع ڪئي هئي.“

ٻيو هڪو ٻيءَ هجي ها، ته پٽ جي اهڙي بيهودي جواب تي، شايد

سندس هٽ ڪجهي ويڃي ها... پر خبر ناهي، انهن گهڙين ۾، مان ائين چو نه ڪري سگهيس. اٿلو ئي پٽ جي اهڙي ڳالهه کانپوءِ لاجواب بڻجي پيس. منهنجون اکيون پرڃي آيون. سوچيس: بيوقوف، جيڪڏهن تنهنجي پيءُ تي اڳ به فرض هئا، ته اهي به ته توهان لاءِ ئي ڪنيا هئا. ڪلارڪيءَ جي سڪي هڪي پگهار مان پورٽ نه پئي ٿي. تنهن ئي ته فرض ڪٿا پوندا هئا.

شايد منهنجين اکين ۾ پرڃي آيل پاڻي پٽ ڏسي ورتو هو. ان ڪري جڻ پيءُ تي رحم ڪائيندي هن چيو، ”ڇڱو مان ڏسندس. جيڪڏهن ڪجهه پئسا بچائي سگهيس، ته توهان ڏانهن موڪلي ڏيندس.“
پٽ جي ان اٿت کانپوءِ به منهنجي وات مان هڪي لفظ ڪونه نڪتا. صرف مون ڪنڌ پئي پاسي ڪري، اکين ۾ آيل لڙڪ اڳهي ورتا.

جنهن فلائيٽ جي انائنوسمينٽ ٿي ته چوڪرو، چيڪ پوسٽ تان ٿيندو، ان ميدان ڏانهن هليو ويو، جتي هوائي پئيءَ تي سندس جهاز بيٺو هو، ۽ مان اداس اداس، مٿين بالڪنيءَ ڏانهن هليو ويس. ويندي ويندي مون پنهنجي پٽ کي چڱيءَ طرح دل کولي ڏسڻ ٿي چاهيو. هڪڪي بير رنگ جي فل سوٽ ۾ منهنجو پٽ ڪيڏو نه سٺو پئي لڳو. تنهن مون پنهنجي حالت ۽ پنهنجن ڪپڙن ڏانهن نهاريو. مونکي لڳو، مان ڪيترو نه معمولي شخص آهيان، ۽ هوڏانهن منهنجو پٽ ڪيڏو نه وڏو ماڻهو پيو لڳي. ڪيڏو نه وڏو ماڻهو.

جهاز جي ڏاڪڻ وٽ پهچي، هن هڪ دفعو هٿ لوڏيو. ان وقت سندس هٿ لوڏڻ شايد فارملٽي هئي، هونئن نه ته بالڪنيءَ ۾ بيٺل هيٽرن ماڻهن جي وچ ۾ هو پنهنجي پيءُ کي ڪٿي ڳولهي سگهيو هوندو. پر مان... مان هڪ پيءُ، پنهنجي پٽ کي سڃاڻڻ ۾ ڪيئن ٿي غلطي ڪري سگهيس؟

سچ ان وقت مون بيحد ڪوشش ڪئي. پر مان پنهنجن لڙڪن کي روڪي نه پئي سگهيس. مان ته ان وقت پڳوان کان اهوئي گهري رهيو هوس ته اي مالڪ، سهجي نظر اڃا به ٿوري تيز ڪر.... جيئن مان پنهنجي ان پٽ کي اڃا به چڱيءَ طرح ڏسي سگهان، جهجي واپس اچڻ جي اميد هاڻي ڪافي گهٽ هئي.

پر پيڙو ٻڌي انهن لڙڪن جو، جيڪي ٻڌو شجي منجهن اکين ۽
پٺ جي آڏو اچي بيٺي رهيا.

جنهن جهاز اڏام پري، تہ مونکي لڳو، جڻ ڪو به رحم ٻائڻ،
منهنجن آسپڻ، منهنجن سڀن کي مونکان ڪسي وڃي رهيو هو.

اُن بعد ڪجهه به خاص ڪونه ٿيو. ڳوڙن قسمن سان مان ٻاهر اچي
باغيچي ۾ وينس، خوب رنڊ... رنڊ. جو چوڪرو هميشه لاءِ ولايت
هليو ويو... رنڊ، جو هاڻي پنهنجي پيءُ جي سامهون ڪهڙو منهن کڻي
ويندس؟ اُن پيءُ جي سامهون، جنهن جي حياتيءَ جي ڳڻ ڳوت بلڪل
صحيح هئي، ۽ جنهن کي مان غلط سمجهي وٺو هوس... رنڊ، جو هاڻي
لهنديار منهنجو انگ انگ نهوڙي ڇڏيندا... رنڊ، جو... الاتجي جو
رنڊ.... مونکي بس، ايتري خبر آهي، تہ اُن وقت روئڻ مون لاءِ نهايت
ضروري هو.

گهر اچي، مون ڪنهن سان به ڪجهه ڪونه ڳالهايو. حالانڪ گهر
وارن گهڻو ڪجهه پڇڻ ٿي چاهيو. پر اُن وقت مون سڀني کي اهو چئي
چپ ڪرائي ڇڏيو، تہ پوءِ ڳالهائينداسين.

اُن بعد، اول تہ مان ڪجهه دير لاءِ چپ چاپ لپتي پيس. پوءِ نہ ڄاڻ
ڇا سوچي مان گڏ ٿي هليو وِس. تنهن منهنجي نگاه ھڪ مثل جانور تي
پيشي، جنهن کي ڪنهن ڳجهون وڪوڙي ويون هيون. ڳجهن جون
نوحڪدار چنڊيون ڏسي مان ڏکي وِس.

تنهن مونکي لڳو، جڻ مون لاءِ وقت کان اڳ ئي سيارو اچي ويو
آهي.

ان هوندي به

صبح جي ان گهڙيءَ بعد، ٻڌو مڪامي تڪليفن معصوم ڪري رهيو هو. هوشن پریشان ته هو ان ڏينهن کان ئي هو، جنهن ڏينهن پٽ، سندس مرضيءَ جي خلاف پاسي واري مڪالونيءَ جي ڪڏهن چوڪريءَ سان ڏاڍي ڪري سندس در تي آيو هو، ۽ تڏهن هن خود ئي، پهچي پٽ لاءِ گهر جا دروازا هميشه لاءِ بند ڪري ڇڏيا هئا. تڏهن کان، يا ان ڏينهن کان پوءِ، ارڙي پاڙي يا مٿن مائٽس جي وچ ۾ جيڪا مٿس ٿيڻ لڳي هئي، پير ان جو ڪو لوس جواب ڪنهن کي نه ڏيئي سگهيو هو، ۽ اها ئي، جواب به ڏيئي سگهڻ جي مجبوري، کيس اندر ئي اندر پهچي رهي هئي. جڏهن به ڪو پاڙي وارو، يا ڪو مٿ مائٽ کيس اچي پڙيائيندو هو ته فلاڻو يا فلاڻو توهان بابت گهٽ وڌ ڳالهائي رهيو هو، تڏهن غصي سان گڏ کيس تڪليف به محسوس ٿيڻ لڳندي هئي.

پر اڄ اهڙي ڪا ڳالهه ڪهه هئي. اڄ ته هو صرف ان لاءِ تڪليف محسوس ڪري رهيو هو، جو صبح ساڻ، سان پاڻي ڪرڻ کانپوءِ، جڏهن عادت مطابق هو مندر ڏانهن وڃي رهيو هو، ته واٽ تي هن ڏٺو، ته سندس پٽ، پنهنجي جوڙ سان گڏ نانگي ۾ ويهي، سامهون واري رستي تان اچي رهيو هو. ۽ هڪ ننڍڙو ٻار، پلاسٽڪ جي ڪپهن گڏي حيان، نهٺس جي ڪڪڙ ۾ هو.

هونئن بهي چئن ٻڌي کي سامهون ايندو ڏسي ورتو هو. پٽ جي بي رنجيءَ جي جواب ۾، جهڙي سان تهڙو وارو ورتاءُ ڪندي، ائين ڪشي ڪند هين ڪيو، چئن هن به پنهنجي مان ڪنهن کي ڏٺو ئي ڪونه هو.

ڇهن ئي ڇهن ۾ ٻڌو جيڪي منتر اُچاريندو پئي آيو، اهي چئن ڪجهه دير لاءِ بند ٿي ويا. دل ئي دل ۾، پٽ جي ان حرڪت لاءِ، ٻڌو کيس گاريون ڏيڻ لڳو. کيس لڳو، سندس مٿو ڳورو ٿي پيو هو. ٻڌي

مان اڪثر ائين ٿيندو رهندو آهي. جنهن به ڪو ڪم سندس مرضيءَ
 جي خلاف ٿيندو آهي، ته تڙت ٿي کيس غصو اچي ويندو آهي، ۽ ائين
 ٻڌي جو بلد پرېش ڪامي وڌي ويندو آهي. پهرين ته لفظن دوران ٻڌو
 پنهنجو غصو ڪڍي وٺندو هو، پر هڪ ڏينهن، ڪنهن ڳالهه تي هو ايترو
 ته غصو ڪري ويٺو، جو هو بهه آبي کان ٻاهر نڪري ويو هو، ۽ ائين
 ڪڍي کيس دل جي تڪليف ٿي پيئي هئي. تنهن کان، ڊاڪٽرن جي
 صلاح مڃي، هو غصي کي پي ويندو آهي. هاڻي هو پنهنجي ڪارڙ کي
 لفظن دوران ظاهر ٿيڻ نه ڏيندو آهي. پر ٻڌي کي ڪنهن ٻيڙا ائين
 محسوس ٿيو آهي، ته ائين ڪرڻ مان به ڪو خاص فرق ڪونه پيو آهي.
 لفظن معرفت ڪارڙ کي ٻاهر نه ڪڍڻ ڪارڻ، وقت بوقت غصي کي پي
 وڃڻ ڪري، سندس سڄو جسم ڏڪڻ لڳندو آهي. تنهن کان ٻڌي جي
 من پر هڪ ڊپ ويجهي ويو آهي، ته ڪٿي ائين نه ٿئي، ته غصي کي ائين
 ڊٻائيندي ڊٻائيندي، ڪنهن ڏينهن کيس اڌ رنگ ٿي پوي، يا سندس دل
 ٽٽي پوي.

انهن مڙني ڳالهين کي ڌيان ۾ رکي، ٻڌي پنهنجو ڌيان ٻئي ڪنهن
 پاسي لڳائڻ چاهيو. هن، بنا ڪنهن مقصد جي، رستي جي ساڄي کاٻي
 نهارڻ شروع ڪيو. رستي جي هڪ پاسي کان ڪي دور ڊيگهه وڃي رهيا
 هئا. ٻئي پاسي کان، ڪنهن ۾ ٿيلها لٽڪايو، ڪي اسڪولي ٻار
 اسڪول ڏانهن وڃي رهيا هئا. انهن ٻارن جي وچ ۾ ٿي ٻڌي ڏٺو، ته هڪ
 پيءُ پنهنجي ٻار جي آڱر پڪڙي، شايد کيس اسڪول پهچائڻ لاءِ وڃي
 رهيو هو. ان ماڻهوءَ کي ڏسنديئي، ٻڌي جو ڌيان وري پنهنجي پٽ ڏانهن
 هليو ويو، ته هڪ وقت هو، جنهن هو خود به پنهنجي پٽ کي آڱر
 پڪڙي، کيس اسڪول تائين پهچائڻ ويندو هو، ۽ پوءِ هر روز شام جو هو
 اسڪول جي ٻاهران وڃي بيٺي رهندو هو، ته جيئن موڪل ٿيندي ئي هو
 پنهنجي پٽ کي سلامتيءَ مان واپس گهر وٺي اچي.

اهو سڀ سوچيندي سوچيندي ٻڌي جو من ڀرجي آيو. کيس لڳو،
 ته وقت جي ڪهاڙيءَ ڪيئن به پنهنجو زور ڌار وار ڪري، پيءُ پٽ کي
 الڳ ڪري ڇڏيو هو، اڄ ان ئي پٽ، پيءُ کي ڏسندي ئي ڪنڌ ڦيري
 ڇڏيو هو، جنهن جي آڱر پڪڙي، ٻڌي کيس حياتيءَ جا صحيح رستا

ڏيکاريا هئا.

منڊر ۾ به اڄ ٻڌي جو من نه هئي لڳو. کيس لڳو ته سڄي آرتيءَ وقت هو صرف پوڄاريءَ جا لفظ دهرائيندو رهيو. انهن مان هن اڄ پنهنجي سڪا معنيٰ نه ڪڍي. هونئن اڪثر ائين ٿيندو آهي، ته آرتي هلندي هلندي، هو آرتيءَ جي هر سٺ مان سڪو موزون مطلب ڪڍندو آهي ۽ پوءِ اها معنيٰ گهر اچي پنهنجي زال کي چڱيءَ طرح سمجهائيندو آهي.

پر اڄ ٻڌي جو ان ڳالهه ڏانهن من ئي نه هئي لڳو. کيس ياد اچڻ لڳو ته ڪيئن نه پنهنجي پٽ کي پاڙهي ڪري، هن کيس نوڪري ڪرڻ لائق بڻايو. ۽ پوءِ ڪيئن نه پٽ کي نوڪري ڏيارڻ لاءِ، هن کي پنهنجي پراڻي دوست جو احسان ڪيو پيو. ۽ اڄ بهيءَ جي بهترين ڪوششن ۽ ڪشالن جو بلو پٽ اهو ڏنو، جو کيس ٽنن ئي منهن ڪڍي پئي پاسي ڪيائين. هونئن، پنهنجي پٽ مان من ڪٿو ته سندس، ان ڏينهن ئي ٿي ويو هو، جنهن ڏينهن ٻڌيءَ کيس اهو ٻڌايو هو ته سڄي پاڙي ۾ اهو افواهه ڦهليل آهي ته پنهنجو پٽ، پاسي واري ڪالونيءَ جي ڪنهن چوڪريءَ جي عشق پشق جي چڪر ۾ ڦاسي پيو آهي.

غصي کان وڌيڪ، ٻڌي کي تنهن ان ڳالهه تي عجب لڳو هو، ته اهو سڀ ٿيو ڪيئن؟ سندس پٽ ۾ اهو ڦيرو ڪيئن اچي ويو؟ هن گهر ۾ نه سڪو به اهڙن منسڪارن ۾ ڪونه پليو آهي. پنهنجي سڄي عمر ۾ هن ته ڪنهن ڪنهن سان عشق وغيره ڪونه ڪيو هو. پوءِ... اهڙيءَ حالت ۾ هن چورڀري کي ڪٿان جي هئا لڳي وئي؟

ٻڌيءَ جي اها ڳالهه ٻڌڻ کانپوءِ، ڪجهه دير لاءِ ته ٻڌو ٺهيو ۽ پنهنجي ويو. اڄ جي زماني کي ڏسي، چوڪري جو اهڙو قلم ڪڍڻ، هر ڀيرو نئين ڳالهه ڪانه هئي، پر ٻڌي کي اهو سڀ ان ڪري اڻ وڻندڙ هئي لڳو، جو سندس پنهنجو ان دوست سان ڪيل وعدو ڪوڙو ثابت ٿي رهيو هو، جنهن دوست جي مدد سان، هن پنهنجي پٽ کي نوڪري وٺرائي ڏني هئي.

ٿيو ڇا هو، جو چوڪري جي نوڪري لڳڻ بعد، ٻڌي جو اهو دوست، سندس پٽ لاءِ ڪنهن نياڻيءَ جي مڻي مائٽيءَ جي ڳالهه ڪئي آيو. هو، ٻڌي، بنا ڪنهن آڻا ڪانءِ جي پنهنجي دوست جي آڇ کي عزت

ڏني هئي. ٻڌي هڪو هروررو انڪري ائين ڪونه ڪيو هو، جو کيس پنهنجي ان پراڻي سنگتيءَ جي احسان جو بدلو چمڪائڻو هو، بلڪ سندس دوست، جنهن گهر جي نياڻيءَ لاءِ آڇ ڪئي آيو هو، اها نياڻي خواه سندس ڪنهن ٻڌي کي پسند هئا.

۽ انهن ئي ڏينهن ٻڌي، گهر وارن کي مٿي مائٽيءَ جي سڄي ڳالهه ٻڌائي ڇڏي هئي، ته جيئن پٽس کي به لڳي، ته سندس گهر وارا سندس مٿي مائٽيءَ جي حڪم پر سرگرم ٿيڻ لڳا آهن.

پر پوءِ جنهن ٻڌيءَ پنهنجي مڙس کي، پٽس جي عشق بشتي جي ڳالهه ٻڌائي ته ٻڌي کي اهو واجب لڳو، ته پٽ جي آهون سامهون ويهي، ساڻس ان باري ۾ کلي طرح ڳالهه ٻوله ڪري.

تنهن، هڪ ڏينهن شام جو موقعو پائي، هن پٽ کي پاڻ وٽ سڏ ڪيو. جنهن پٽس سندس ويجهو آيو، ته بنا ڪنهن تهديد جي، هن پٽ کان سوال پڇيو، ”آ... پٽو اتر ته اڄ ڪالھ تون ڪنهن چوڪريءَ جي عشق وغيره جي چڪر ۾ آهين؟“

پٽ کي، پنهنجي پيءُ وٽان، اهڙي ڪنهن سڌي سوال جي ٻه اُميد ڪانه هئي. انڪري اول ته هن انڪاري جواب ڏيڻ چاهيو. پر وري پيءُ کُن ۾ کيس لڳو، ته گهر وارن کي جنهن خبر پئجي ٿي وئي آهي، ته پوءِ هروڀرو ڪنهن سچائيءَ کي ڪوڙي پردي سان چوڻ ڇڪجي؟

انڪري. پيءُ جي سوال جو جواب ڏيندي، نمرتا وڃان هن چيو، ”ها.. توهان جيڪي پٽو آهي، سو صحيح آهي. پر واري ڪالونيءَ ۾ هڪ چوڪري آهي، منهنجي نگاه ۾ ليڪ آهي. اسانجا ويچار به ڪافي هڪجهڙا آهن، ۽ مان سمجهان ٿو ته جي ويچارن ۾ هڪجهڙائي هجي ته زندگيءَ ۾ اڳتي هلي، ڪنهن به تڪليف جي گنجائش گهٽ رهندي آهي.“

پٽ جو اهو منطق، پيءُ کي ڪٿي به غلط ڪونه لڳو. پر پٽ جي سامهون پنهنجي ڳالهه ظاهر ڪرڻ کان به هو پاڻ کي روڪي نه پئي سگهيو. انڪري چيائين، ”ليڪ آهي. نظريو تهجڻ به غلط ڪونهي... ويچار منهنجا به ساڳيا آهن، پر... پر توکي خبر آهي ته پنهنجي پراڻي دوست چاولا سان، مان تنهنجي مٿي مائٽيءَ لاءِ وعدو ڪري چڪو

آهيان. پر، رڳو ٻڪ وٺڻ نامي آهي. اهڙيءَ حالت ۾، تون ئي سوچ، ته هجي سامهون مونکي ڪيفو نه ٿيڻجو....

ٻڌو اڃا پهتو حملو پورو ڪري ٿي ڪري، ان کان ۱۶ ٽي ٻه ٻالھائڻ شروع ڪيو، ”آهو ته ٺيڪ آهي. توهان جي وعدي کي عزت ڏيڻ لاءِ، مان خود ئي وڃي ڇاڙو لاٽڪل کان معافي وٺي ايندس.“

ٻه جي ان جواب مان پيءُ کي لڳو، ته وڌندڙ عمر سان گڏوگڏ، پٽس هاڻي حاضر جوابيءَ ۾ به خاصو قدر رکي رهيو هو، پر ٻڌي کي پنهنجي عمر جي آزمودي، چست جملن جي سامهون هار مڃڻ نه سڀڪاريو هو، اٽڪري ٻه جي ان جواب جي سامهون هار مڃڻ جي بجاءِ هن سندس اڳيان ٻيو دليل رکيو، ”پر اسين اهڙي نڙت اچڻ ئي چو ڏيون، جو اسان مان ڪنهن کي به، ڪنهن پٽي کان معافي وٺڻي پوي.“

پنهنجيءَ نرتا کي برقرار رکندي، پٽس وري جواب ڏنو، ”آ.... توهانجو يا منهنجو ڪنهن سان ڪيل وعدو، اسان ٻنهي جي وچ ۾ ناانصافيءَ جو ڪارڻ بڻجي، مان مسجهان ٿو، اهو توهانکي به پسند نه هوندو.“

ٻڌي کي تنهن لڳو، ته پٽس شايد کيس منطقي سطح تي شڪست ڏيڻ ٿو چاهي. اٽڪري هڪ پيءُ جو رتبو قائم رکندي، هاڻي کيس، ٿوري سختيءَ کان ڪم وٺڻ واجب لڳو. ٿوري شوخيءَ وچان نهائيندي، هن ٻه جي چيو، ”ڪجهه ڳالهائون اهڙيون ٿينديون آهن، جن ۾ پاڻ کان وڌن جي سامهون پوڻ ٺيڪ نه ٿيندو آهي. اٽڪري هن معاملي ۾ توکي ڪرڻو آهو ئي پوندو، جيڪو مان چاهيندس.“

ايترو، شرحيءَ وچان ته نه، پر ان کان ڪجهه گهٽ ترشيءَ وچان ٻه جي، ”آئين ڪرڻ سان، مونکي ان چوڪريءَ جي نگاهن ۾ ڪرڻو پوندو، جنهن سان مان شاديءَ جو وعدو ڪري چڪو آهيان.“

ايترو چئي ٻه جي ڪمري کان ٻاهر نڪري ويو. کيس خبر هئي، ته اتي وڌيڪ ترسڻ سان، سندس ٻڌو پيءُ اڃا به پڙسڪي اٿندو ۽ کيس ڄاڻ هئي، ته ٻڌي جي عسي جو عالم ڪڏهن ڪڏهن ته اڻڻو تيز ٿي ويندو آهي، جو پاڙي جون ڪئين اکيون سندن گهر جي در درين مان لپا پائڻ لڳنديون آهن. يا وري ٻڌي جو بلڊ پريشر ايترو ته وڌي ويندو آهي، جو

ڊاڪٽر کي گهرائڻ جي نوبت اچي ويئي آهي.

انڪري پٽ، اهڙي حالت کان پاسو ڪرڻ واجب ڄاتو.

اُن کانپوءِ ڪجهه به خاص ڪونه ٿيو. پيءُ پٽ-پٽي-اُچنن جيان، هڪ ئي گهر ۾ رهيا پيا هئا. ڪڏهن ڪا خاص ڳالهه هوندي هئي، ته هڪ ٻئي سان ڳالهائيندا هئا. نه ته ٻيئي هڪ ٻئي کان پري پري رهڻ جي ڪوشش ڪندا هئا.

... ۽ پوءِ اُن ڏينهن ته ٻيو بيحد ناراض ٿيو، جنهن ڏينهن چوٿس کيس ٻڌايو ته اندران ئي اندران خبر پئي آهي، ته پنهنجو پٽ، اڄ شام جو، ڪنهن ستر ۾، پر واري ڪالونيءَ جي اُن چوڪريءَ سان شادي ڪرڻ وارو آهي، جنهن سان گذريل ڪجهه ڏينهن کان سندس عشق عشق پئي هليو.

حالانڪه ٻيو اُن ڏينهن بيحد ناراض ٿيو هو، پر هن پنهنجي اُها ناراضگي يا غصو، ٻئي ڪنهن جي سامهون ظاهر ٿيڻ نه ڏنو. هوشن، ٻي ڪا خاص ڳالهه ڪانه هئي، پر ٻڌي کي ڏک ان ڳالهه جو پئي ٿيو، جو سندس پنهنجي ئي پٽ جي آڏو چڻ شڪست پئي ٿي.

تنهن، ڪافي سوچ ويچار کانپوءِ، هڪ ڪنور فيصلو ڪري، هن گهر وارن کي حڪم ڏنو، اڄ کانپوءِ پنهنجي پٽ جو هن گهر سان ڪو به سنڀال نه رهندو. ۽ نه ئي گهر جو ڪو به ڀاتي، کيس هن گهر ۾ قدم تي رکڻ ڏيندو. ايتري قدر جو اڄ کان پوءِ، ڪير ساڻس ڳالهائيندو به ڪونه.

هوڏانهن، پنس سچ پچ اُن ڏينهن، اُن ئي چوڪريءَ سان شادي ڪئي. ستر ۾ ٿيل معمولي سائن، سوڻ کانپوءِ پنهنجي نئين ڪوار کي ساڻ وٺي، هن پنهنجي گهر جو در وڃي کڙڪايو.

گهر ۾، اُن وقت، مؤت جهڙو سائو هو. شام کان وٺي گهر ۾، طوفان کان اڳ جهڙي خاموشي چاٽيل هئي. دروازي تي جڏهن کڙڪيو ٿيو، تنهن اُن گهر جي خاموشي اڃا به گهري ٿي ويئي. ڪنهن ۾ به ايڏي همٿ ڪانه هئي، جو ٻڌي جي موجودگيءَ ۾، هو اُن گهر جو دروازو کولي سگهي. هوشن، سمجهي ته سڀ ويا هئا، ته در ڪنهن کڙڪايو

هوندو.

ڪافي دير تائين به جڏهن دروازو نه کوليو، ته پئس هڪ ڀيرو وري در
ڪڙڪايو. تنهن خود ٻيڙي اُٿي دروازو کوليو. نئين ڪنوار ته اڳي ئي
منهن ڇڪي ڇڏيو هو. ٻيڙي ۽ پئس جون اکيون چار ٿيون. ٻڌو ڪنهن
مضبوط ديوار جيان چائنٽ وٽ بيهي رهيو. ڪجهه دير ته ڪير به ڪجهه نه
ڳالهائي سگهيو. تنهن خاموشيءَ کي ٽوڙڻ لاءِ، پٺ پنهجا چپ چورڻ
چاهيا. پر هو اڃا ڪجهه ڳالهائي ئي ڳالهائي، اُن کان اڳ ٻيڙي جي گلي
مان ڪڙڪ آواز نڪتو، ”دروازي تائين اچڻ جي هٿ ڪيڏا... بس، اهوئي
ليڪ آهي. چائنٽ اورانگهڻ مان توکي نه ڏهنديس... ۽ توکي اهو به ٻڌائي
چئيان، ته اڄ کان پوءِ، هن گهر جا دروازا تو لاءِ بند رهندا.“ ايترو چئي،
ٻيڙي ڏور مان در بند ڪري ڇڏيو. اهو سڀ ڪجهه ايتري ته آڳ چپ
پر ٿي ويو، جو نئين ڪنوار کي پنهنجي سهري جا پير چڻڻ جو موقعو به
ڪونه مليو.

دروازو زور سان بند ٿيڻ سان ئي، گهر جا سڀ ڀاتي هڪ ٻئي جا
چهره ڏسڻ لڳا. چپ ته سڀي جا بند هئا. صرف هڪ ڀيرو گهر جي ٻين
ڀاتين، دريءَ مان ليٽو ڀاتي ٻاهر نهاريو. نئون جوڙو اڃا به ٻاهر بيٺو هو.
ڪجهه دير، ائين ئي، دروازو وري کُلڻ جي انتظار ۾، هو اُٿي بيٺا رهيا.
وري پوءِ هڪ ٻئي ڏانهن نهارائون. ۽ پوءِ، چڻ ڪنهن فيصلي تي پهچڻ
جي انداز ۾، جلدي جلدي ڊگها ڊگها قلم پريندا، هو ٻيٽي، اُن گهر جي
ٻاچي کان اوجھل ٿي ويا.

اُن بعد ڪجهه به خاص ڪونه ٿيو... ٿيو ته بس ايترو ئي ته ٻيڙيءَ
پنهنجي ٻيڙيءَ جي ويجهو اچي، بيحد نرم آواز ۾ چيو، ”هن ويچارڻ کي
اندر ته اچڻ ڏيو ها.“

ان تي، بنا ڪن لفظن جي استعمال جي، ٻيڙي غصي ۾ ڀريل
ڳاڙهين اکين سان پنهنجي جوڙ ڏانهن ائين ته نهاريو، جو هوءَ سهمجي ٻيڙي
ڪري ۾ هلي وئي.

ٻيڙي جو پٺ هاڻي پنهنجن ماهرن ۾ وڃي رهڻ لڳو هو. ٻيءَ جي
حڪم مطابق هن وري ڪنهن به پنهنجي گهر جو دروازو نه ڪڙڪايو.

اتين، ڪنهن ڪنهن، شايد ٻيءَ کي چيڙائڻ خاطر، يا وري شايد گهر جي ٻين ڀاتين کي ڏسڻ خاطر، هو زال سان گڏ پنهنجي ڪالونيءَ مان لنگهندو هو. گهر وارا تنهن دريءَ جي پردي کي ٽورو هڻائي، کين لڪي لڪي ڏسندا هئا. پر گهر جو ڪو به ڀاتي، ڪنهن به ايتري همت نه ڪري سگهيو، جو ٻڌي جي حڪم جي انحرافي ڪري، هو انهن ٻنهي سان ڪنهن به اکر ڳالهائي به سگهي.

۽ ائين ئي، وقت گذرڻ سان، هڪ ڏينهن، گهر وارن ٽئين اها خبر پهتي، ته سندس ننهن جي ڊليوري ٿيڻ واري آهي، ۽ گذريل هڪ ٻن ڏينهن کان، چوڪريءَ کي سندس پيڪڻ، ويرا گهر ۾ داخل ڪرايو آهي.

ٻڌي ٻٽو ته سڀ، پر هن پنهنجي خاموشي نه ٽوڙي. کيس لڳو ته هاڻي ٿوري به جذبات يا ڍل ڏيکارڻ جو مطلب هو، پٽ جي سالمون سندس شڪست. ان ڪري، ڪنهن مضبوط قلعي جيان هو پنهنجي ارادي، خواهه فيصلي تي اٿل رهيو.

۽ هاڻي بس، به چار ڏينهن الڳ ئي، پاڙي جي هڪ چوڪريءَ کين اچي ٻڌايو، ته سندن ننهن هڪ پٽ کي جنم ڏنو آهي. بس، ان گهڙيءَ کان وٺي، ٻڌو پاڻ سنڀالي ٿي نه پئي سگهيو. پٽ سان سڀ ناتا ٽوڙڻ بعد به، پوٽي لاءِ سندس موه، کيس اندر ئي اندر ان ڳالهه لاءِ مجبور ڪرڻ لڳو، ته هو جلد ئي وڃي ۽ پنهنجو پوٽو ڏسي اچي. کيس ڪنهن پتڪڙي گڏي جيان پنهنجي گود ۾ کڻي، اُٿس چمبن جو وسڪارو ڪري ڇڏي. پر وري ٻيءَ گهڙيءَ کيس لڳو، ته سندس ائين ڪرڻ سان ماڻهو ڪلندا، يا وري سندس پنهنجو پٽ ئي شايد ان ڳالهه جو کيس طعنو هڻي ڪڍي، ته جنهن اسان سان توهان ناتا ٽوڙي ڇڏيا آهن، ته پوءِ اسان جي اولاد سان توهانجو ڪهڙو مطلب؟ تنهن وري ٻڌي، ڪافي سوچ ويچار کانپوءِ، هڪ يوجنا ٺاهي. هن طئه ڪيو، ته ويرا گهر ۾ هو صرف اُن وقت ويندو، جنهن ماڻهن جي گڏجڻ جو ٿاثير نه هوندو. ۽ تنهن ڪنهن نرس جي مدد سان، اُن ڪمري ۾ وڃي هو پوٽي کي ڏسي ايندو، جنهن ڪمري ۾ اسپتال وارا، ننڍن پينگهن ۾، ٻارن کي الڳ سمهاري ڇڏيندا آهن.

پر ٻڌي جي اها پوڄا پوري طرح ڪامياب رهي سگهي. اول ته ويرا
 گهر جي اندر گهڙڻ جي لاءِ، هن کي درٻار جي ڪافي خوشامد ڪرڻي
 پئي، پوءِ وري حبش تيش مٿي پهچي، هن نرس کي پنهنجو پوٽو ڏيکارڻ
 لاءِ مٿ ڪئي. سندس وڏي عمر جو لحاظ رکي، نرس صرف درٻار کان ئي
 کيس پنهنجو پوٽو ڏسڻ ڏنو. حالانڪ، ان گهڙيءَ ٻڌي جي من ۾ اهڙو ته
 آساهه پرچي آيو هو، جو سندس دل ٿي هئي، ته نرس، جي ٻار کي ڪڍج
 ۾ کڻڻ جي اجازت نٿي ڏئي، ته پرواه ناهي، پر ٻار جي نرم نرم ريشمي
 وارن تي هٿڙو ته گهمائڻ ڏئي. اهو سوچي هن جڏهن نرس جي سامهون
 اهڙي تجويز رکي، ته نرس، اهو چوندي کيس انڪار ڪيو، ته توهان گنجڻ
 جي وقت اچجو، پوءِ توهان ٻار کي ڀلي ڪڍج ۾ به کڻي سگهو ٿا، ٻڌي
 هينئر هوءَ کيس اهڙي اجازت نه ڏيئي سگهندي.

وڃارو منهن کڻي، ٻڌو ويرا گهر کان ٻاهر نڪري آيو. ٻاهر اچي
 کيس وري ان ڳالهه جو ڏک ٿيڻ لڳو، ته ٻار کي ڪڍج ۾ کڻڻ جي لاج
 ۾، هو ليڪه طرح سان سندس شڪل به نه ڏسي سگهيو، ته سندس مهانگو
 ڪنهن تي آهي، يا وري شڪل ڪيئن ٿي لڳيس؟

پر کيس وري ان ڳالهه جي خوشي به محسوس ٿيڻ لڳي ته هن هينئر
 جيڪي به ڪجهه ڪيو، ان جي خبر نه سندس گهر وارن کي پئي، ۽ نه
 سندس نهن ۾ پٽ کي ٿي.

۽... اڄ، ان ڳالهه جي پئي ڏينهن ٿي، هن ڏٺو ته پٽس شايد پنهنجي
 زال کي اسپتال مان ڊسچارج ڪرائي، کيس گهر ڏانهن وٺي وڃي رهيو هو
 ۽ ويندي ويندي، پيءُ کي ڏسي، هن ڪنڌ پئي پاسي ڪري ڇڏيو هو.

بس، ان گهڙيءَ بعد، ٻڌي کي نه ڄاڻ ڇا ڇا محسوس ٿي رهيو
 هو. پوٽي جو موه، ڄڻ ڪنهن ريشمي ڏاڳي سان کيس ٻڌي، پاڻ ڏانهن
 ڇڪي رهيو هو.

منڍر ۾ به، اڄ هن جو من ڪونه ٿي لڳو. نه ته جڏهن کان ٻڌو
 رٿائڻ ٿيو آهي، تڏهن کان ڪافي ڪافي دير تائين، ٻين ٻين سان گڏ،
 هو منڍر ۾ ويٺو ٿي هوندو آهي. ۽ اُتي ڌرمي ڳالهين سان گڏوگڏ، ملڪ
 جي حالتن ۽ بدنام ٿيندڙ راجنيتيءَ جي باري ۾ ڳالهيون يا بحث مباحثو

ڪندا رهندا هئا.

پر اڃ پليدي جو، اهڙيءَ ڪنهن به ڳالهه پر من ڪونه هئي لڳو. اڄ هو جلد ئي مندر مان ٻاهر نڪري آيو.

ٻاهر اچي، پنهنجي گهر وڃڻ جي بجاءِ پليدي جا قدم، پنهنجو پاڻ، پر واري ڪالونيءَ ڏانهن وڌڻ لڳا. هو سٺو پنهنجي پٽ جي سامهري گهر ڏانهن وڃڻ لڳو.

اُتي پهچي، هن هڪ پيرو هيٺانهن هوڏانهن نهاريو. ڪنهن جو به ڌيان ڏانهن ڪونه هو. تنهن وري هو ان گهر جي دريءَ ڏانهن وڌي ويو، ۽ چورن جيان، هن دريءَ مان اندر لٿو پاڻي ڏٺو.

دريءَ جي ڀر واري هلنگ تي، ڪنهن هڪڙي ڪپڙي پر ويڙهيل هڪ ننڍڙو ٻار سمهيو پيو هو. گهر جا هڪ ٻه ڄڻا ان ڪسري پر موجود هئا، پر دريءَ ڏانهن سندن پٽ هئي.

پليدي جي من پر آيو ته دريءَ مان ئي هٿ وڌائي، پنهنجي پوٽي جي نرم نرم وارن تي هڪ پيرو هڻڻو ڦيري.

۽ ائين ڪرڻ لاءِ، هن پنهنجو هٿ دريءَ طرف وڌايو به، پر پيءُ ڪن، نه ڄاڻ ڇا سوچي، هن پنهنجو هٿ واپس هڪڙي ورتو. پليدي کي لڳو، ته ڪيڏي نه عجيب ڳالهه آهي، يا ڪيڏي نه ڏکوئيندڙ حالت آهي، جو پنهنجي ئي پوٽي کي جهڻ لاءِ، کيس چورن جيان ڪوشش ڪرڻي پئجي پوي.

سنڌس اکيون ڀرجي آيون. هو سمجهي نه هئي سگهيو، ته کيس اڄ ڇا ٿي ويو آهي. پنهنجي پٽ سان ته هن سڀ ناتا ٽوڙي ڇڏيا هئا. پوءِ پنهنجي پوٽي جو موهر، کيس هتي ڇو چڪي آيو آهي؟

هو ڪجهه به طئه نه هئي ڪري سگهيو، ته هاڻي هو ڇا ڪري؟ هن جي اکين مان لڙڪڪن جي ڌارا وهي نڪتي.

تنهن پنهنجون اکيون اڳهي، هن هڪ پيرو وري دريءَ اندر لٿو پاڻي ڏٺو. پنهنجي ڏاڏي جي موهر، سٺا کان پيخير، ٻار اڃا به آرام سان سمهيو پيو هو.

تنهن اوچتو پليدي جي نگاهه، ان گهر جي دروازي ڏانهن ڪڍي وئي، جتي سنڌس پٽ، نچاڻ ڪنهن کان اهو سڄو رنگ ڦسي رهيو هو.

جهوريءَ جهوري جند

رات هو بيحد رنو هو.

سڄي رات، پنهنجي ئي ڪمري ۾ ليٽي ليٽي، زيرو بلب جي جهڪي روشنيءَ ۾، هو ان فوٽي ڏانهن نهاريندو رهيو هو، جنهن ۾ سندس سڄو ڪٽنب ويٺل هو. سندس چاٿڙ پٽ تنهن اڃا ننڍا هئا، ايترا ننڍا، جو هڪ ڪي ته هن پنهنجي ڪٽڙ ويهاري فوٽو ڪڍايو هو.

اهو ئي پٽ، سندس چوٿون پٽ، جنهن ڪي، هو فوٽي ۾ ڪٽڙ ۾ ويهاري ويٺو هو، اڄ کائڻس الڳ ٿي ويو هو. کيس ڄڻ ان ڳالهه تي اعتبار ئي نه پئي آيو.

اتين هيشه ئي ٿيو هو، جنهن جنهن به ڪو پٽ کائڻس الڳ ٿيندو هو، ته کيس ان ڳالهه تي اعتبار ئي نه ايندو هو.

دراصل، هن ڪنهن اهو سوچيو به ڪونه هو، ته جن پٽن کي لکائي، پڙهائي هن وڏو ڪيو هو. لائق ڪيو هو، آهي، ڪن ننڍين ننڍين معمولي ڳالهين جي ڪري، کائڻس الڳ ٿي ويندا.

اڄ به، جنهن سندس ننڍي ۾ ننڍو پٽ به کائڻس الڳ ٿي ويو هو، تنهن کيس لڳو هو، ته ڄڻ هو ڪو اڻ وڻندڙ سڀو ڏسي رهيو آهي. کيس ان ڳالهه تي اعتبار ئي نه پئي آيو، ته اهو پٽ، جنهن کي ٻه سال کن الڳ، هن ڌار ڌور سان پڙايو هو، سو اتين ئي، ايترو جلدي، کائڻس الڳ ٿي ويندو. هڪ ڪرڻ لاءِ، هن پنهنجي ٻڏي چمڙيءَ کي جهنگڙي پائي ڏني. سندس گهڻيل چمڙيءَ تي پاتل ان جهنگڙيءَ سان کيس ڪجهه سور محسوس ٿيو، تنهن وڃي کيس ان ڳالهه تي اعتبار آيو هڪ ئي، ته هو ڪو سڀو ڪونه ڏسي رهيو هو... سڄ ٻچ سندس چوٿون پٽ، اڄ کائڻس الڳ ٿي ويو هو.

تنهن زيرو بلب جي ان ڪمزور ۽ جهڪي روشنيءَ ۾، فوٽي ڏانهن

نهاريندي، سندس بي وجر ماضي، سندس اکين آڏو ڦرڻ لڳو، ته ڪيئن نه ماستريءَ جي مصولي پگهار مان هن، پنهنجي پيٽ تي پٿر رکي به، پنهنجن ٻارن کي لڪائي پڙهائي لائق ڪيو هو، ۽ ڪيئن نه گهر جي ڪمزور مالي حالت کي سنڀالڻ لاءِ، هن ٻين جي ٻارن کي تپوشنون ڏيئي، روشن ٻڌايي جي ڪن سھڻن سڀن خاطر، پنهنجي جوانيءَ کي لڪائي ڇڏيو هو، ۽ ڪيئن نه پاڻ صرف اچي ڪپڙي پر ڍڪجي به، هن هميشه ٻارن کي سبالو رکيو هو.

۽ اڄ، جڏهن هو رتائير ٿيڻ جي ويجهو اچي پهتو آهي، تڏهن، اهي سڀ پٽ کائڻس الڳ ٿي ويا آهن، جن جي سھاري، هن پنهنجو ٻڌايو، سڪ سان گذارڻ جو هڪ رنگين سڀو ڏنو هو.

تڏهن وري لپڻي لپڻي هن کان هڪ ٿڌو ساه نڪري ويو. اڄ جي انهن گھڙين کي هو وساري ئي نه پئي سگھيو، جڏهن، يارھين مھيني جي پنهنجي ننڍڙي پوٽي کي هنج پر کڻي، هو کيس مٿيون ڏيئي رهيو هو، جو ويندي ويندي، سندس ننهن سندس پاسڪر مان ڪسي، ٻار کي پنهنجين ٻانھن پري ورتو هو. تڏهن کيس لڳو هو، جڻ رهيو، ڪھيو سڀ ڪجهه کائڻس ڪڇجي ويو هو.

ان بعد، سندس ننهن پٽ بنا ڪجهه ڳالھائڻ جي ڏاڪڻ لهي ويا ۽ ڪڏهن تشڪيءَ پر چڙهي پنهنجي ماڳ روانا ٿي ويا. اهو سڀ هو ڏسي ئي نه سگھيو. ڄاڻي پجهي، ان وقت هن ڪڙڪيءَ کان ٻاهر نه نھاريو هو. کيس خبر هئي، ته آڳ به، ان ئي گهر مان سندس ئي پٽ الڳ ٿيا هئا. تڏهن، جڏهن جڏهن به هن دريءَ مان ليٽو پائي ٻاهر نھاريو هو، تڏهن تڏهن کيس لڳو هو، جڻ ڪنهن مالھيءَ جو باغيچو ڪو لٽي ڪي ئي ويو ۽ مالھي، ويچارو بڻجي، انهن گلن ڏانھن نھاريندو ئي رھجي ته، جن گلن جي خوشبوءِ اڃا هن خود ئي ڪانه ورتي هئي.

تڏهن وري کيس پنهنجي زال جي ياد آئي. کيس لڳو، ته پئي ڪمري ۾ ٻڌي به هڪ ئي هڪ، منهن مونن ۾ وجهي سڏڪا پريندي هوندي. هڪ ڀيرو اٿي، هو پئي ڪمري ڏانھن ويو. ڏٺائين، ٻڌي اڃا جاڳي پئي. پنهني، تڏهن صرف هڪ پئي ڏانھن نھاريو. لفظ نه سندس وات مان نڪتا، ۽ نه ٻڌيءَ جي مک مان. جڻ پنهني جي اکين پنهنجي گونگي

ٻوليءَ ۾، هڪ ٻئي سان ڪجهه ڳالهايو، ۽ هو وري، پنهنجي ڪمري ۾
موني اچي ليٽي پيو.

۽ پوءِ... فوٽي ڏانهن نهارندي نهارندي، حشر ٺاهي ڪٿڻ کيس
ننڊ اچي وئي.

صبح جو اسڪول وڃڻ تي ٻه سندس دل ۾ پئي ٿي. پر جنهن
عادت مطابق سندس لاءِ ڪوسو پاڻي سان ڪوٺيءَ ۾ رکي، ٻڌيءَ توال
آڻي سندس سامهون رکيو، تنهن بي دليو ٿي هن سان ڪيو. سان بعد
۾، پوڄا وغيره ڪندي کيس لڳو، ڇڻ لس ٿي لس، هو آهي مٿس اُچاري
ويو، جيڪي هو روز سان بعد اُچاريندو هو، پر اڄ هن جو من پوڄا ۾
لڳو ٿي ڪونه هو. اڄ پهريون ڀيرو سندس من ۾ هڪ ناستڪ سوال آيو
هو. ڇا پڳوان سچ پچ آهي؟ يا ائين ائين ٿي ويٺا اونده ۾ هٿ هڻون؟

پر، ڪامي ڪوشش بعد ت، هو اُن جو جواب خود ئي ڳولهي ۾
سگهيو، ۽ پوڄا ڪرڻ بعد، ناشتو وغيره ڪري، چپ چاپ پنهنجي پرائي
سائيڪل کڻي، هو هميشه الڳ اسڪول ڏانهن وڃڻ لڳو.

رستي تي ويدي ويدي هو سوچڻ لڳو ۽ هو چو ماستري ڪري رهيو
آهي؟ اڄ تائين هن ڪنهن جي خاطر ماستري ڪئي هئي؟ ڪنهن جي لاءِ
ڪمايو هو؟ پر من مُٽل هئڻ ڪارڻ، ڪامي سوچڻ بعد به، هو اُنهن
سوالن جا جواب خود کي نه ڏيئي سگهيو.

اسڪول ۾ پهچڻ تي ٻه کيس لڳو، ته هو ڇا پاڙهي سگهندو اڄ؟
کيس ته اهو به ياد ڪونه هو، ته ڪالهه تائين هن ڪيترو ڪورس پورو
ڪرايو هو. ڪالهه ڪهڙو سبق هو اڌ ۾ ڇڏي آيو هو.

پراڻا (دعا) ۾ به هو چپ چاپ بيٺو رهيو. ٻين جيان پراڻا جي
لفظن کي دهرائڻ بجاءِ هو صرف حال ۾ لڳل نيتائن ۽ مهاتما جي
مورتن ڏانهن نهاريندو رهيو.

پراڻا پوري ٿيڻ بعد، هو چپ چاپ پنهنجي ڪلاس ڏانهن وڌي
ويو. چوڪرن جي حاضري وٺڻ بعد، هن مانيٽر ڏانهن اشارو ڪري
پڇيو، ”راجو، ڪالهه ڪيستائين پهتا هئاسين؟“

مانيٽر وڃان جواب ڏنو، ”سر، ڪالهه گوتمر ٻڌ وارو پاٽ (سبق) اڌ
۾ ڇڏيو هوسين.“

”هون.“ هن صرف ايترو ئي چيو، ۽ پوءِ ٻارن ڏانهن نھاري چيائين،
”پنھنجا پنھنجا ڪتاب ڪوليو.“

سڀ ٻار گوتمر ٻڌ وارو پاٽ ڪولي، پنھنجي ماستر جي ان چھري
ڏانهن نھارڻ لڳا، جو کين اڄ بيمحد آڏاس پئي لڳو.
تڏھن هن وري پاڙھڻ شروع ڪيو، ”گوتمر ٻڌ، پنھنجي جوانيءَ ۾
ڪجهه امڙا نظارا ڏنا، جو کيس لڳو، ته هيءُ سنسار سڀ ڪوڙ آهي.
مٿيا آهي. صرف هڪ سهڻو مڻو آهي. سنسار ۾، گرهست ۾ رهي،
سڄي سڪ جي ڳولها، هڪ طرح جي مرگھ. ترشڻا آهي. ان ڪري دنيا
جي مڙني ڪوڙن سڪن ۽ ستائيندڙ ڏکڻ تي، شانت ڇت سان سوچ ويچار
ڪرڻ بعد، هن فيصلو ڪيو ته ويڙهه وٺڻ ئي، انهن مڙني مسئلن جو حل
آهي، ۽ پوءِ، موھ مايا جو تياگ ڪري، هڪ رات هو پنھنجا سڀ محل
ماڙيون ڇڏي، نرواڻ جي ڳولها ۾ نڪري پيو.“ ايترو چئي، هو ڪجهه دير
لاءِ چپ ٿي ويو.

پنھنجي ماستر کي چپ ڏسي، هڪ چوڪريءَ کانئس سوال ڪيو،
”سر، سنسار کان پاسو ڪري، زال ۽ اولاد جي موھ کي تياگي، چپ
چاپ گھر ڇڏي نڪري وڃڻ. ڇا ڪانثرتا ناهي؟“

چوڪريءَ جي ان سوال تي، هن کان هڪ ڀيرو چرڪ نڪري
ويو. پر پوءِ پاڻ سنڀاليندي چيائين، ”سنسار يا موھ ئي سڀ ڪجهه نه
هوندو آهي. ڪنھن ڪنھن انسان سڪن خاص ڪارڻن جي ڪري به،
سنسار مان پر ٿي پوندو آهي. تڏھن کيس ڪجهه به نه ملو نه لڳندو آهي.
کيس لڳندو آهي، سڀ ڪوڙ آهي، سڀ مٿيا آهي.“

ان تي چوڪريءَ وري پنھنجو دليل رکيو، ”ڇڱو سر، اهو ٻڌايو، اڄ
جي زماني ۾ به، انسان جي من ۾، تياگ جي آھا پاونا اڃا پڙ ٿي سگھي
ٿي؟“

”ها، ٻڌ ٿي سگھي ٿي. حالانڪ سڀ گوتمر ٻڌ نٿا ٿي سگھن پر،
سنسار مان موھ ته گھڻن جو ئي نڪري ويندو آهي ڪارڻ ڀلي انهن جا
الڳ الڳ هجن.“

”جيئن ته؟“ چوڪريءَ وري وڃ ۾ سوال ڪيو.

ان سوال تي هو ڪجهه گھڙين لاءِ سنجي بيھي رهيو ته رڙي

پڪدم پاڻ سڀيالي چوڻ شروع ڪيائين، ”جيئن ته.... جيئن ته ڪنهن کي چار پٽ هجن، جن مان هو آئيندي جون وڏيون اميدون لڳايو ويٺو هجي، سڀا سڀا سڃايو ويٺو هجي، پر وڏا ٿي، انهن مان هڪ به پٽ ساڻس گڏ رهڻ پسند نه ڪري.... سڀ، هڪ هڪ ٿي، کائڻ الڳ ٿي وڃن. ان شخص جي لاءِ سوچي ڏسو.... سنسار ۾ باقي اُن لاءِ ڇا وڃي رهندو؟“

هن شايد اڃا به وڌيڪ ڪجهه ڳالهائڻ چاهيو ٿي، پر وڃي ٿي ٻئي هڪ چوڪري ڳالهائڻ شروع ڪيو، ”سر، هرو ڀيرو ائين ڪونه هوندو. ڪنهن جا سڀ پٽ هڪجهڙا ٿيڻ نه هوندا. ڪي ته پيءُ سان گڏ رهڻ پسند ڪندا به، ڪيئن سر؟“

اُن سوال تي هن جو من ڀرجي آيو. چيائين، ”نه، ائين ڪونهي.... مونکي ٽي ڏسو نه. مونکي چار پٽ آهن. هڪ هڪ ڪري، ٽي ته اڳي ئي جدا ٿي ويا هئا، پر ڪالهه.... ڪالهه چوٿون به مون کان الڳ ٿي ويو.“

”اڃا؟“ چوڪري حيرت مان پڇيو، ”ڇو؟ سڀ توهان کان الڳ ڇو ٿي ويا، سر؟ ڪارڻ ڇا هو؟“

”ڪارڻ؟“ ايترو چئي هن هڪ ڀيرو چٽ ۾ نهاريو. پوءِ وري اُن چوڪري ڏانهن نهارندي چوڻ لڳو، ”ڪارڻ توهان کي ٻڌايان؟“

”ها، سر ٻڌايو نه.“ اُن ئي چوڪري چيو.

تنهن هڪ ٿڌو ساھ کڻي هن چيو، ”ڇڱو، ويه ته ٻڌايانو ٿو.“

ايترو چئي چڻ پنهنجي ڪهاڻي ٻڌائڻ جي انداز ۾، هن هڪ ڀيرو وري چٽ ڏانهن نهارڻ شروع ڪيو. پوءِ هو چٽ ڏانهن نهاريندو ٿي رهيو. نهاريندو ٿي رهيو.

ڪافي دير تائين پنهنجي ماستر کي چٽ ڏانهن نهاريندو ڏسي، آخر هڪ چوڪري چئي ڏنو، ”ٻڌايو نه، سر.“

پر ماستر وٽان چوڪري کي ڪو به جواب نه مليو.

تنهن ڪلاس جو مانيٽر آڻي، ماستر جي ويجهو ويو. ڏٺائين، ته چٽ ڏانهن نهارندي نهارندي، ماستر جون اکيون کليل جون کليل رهيون هيون.

ماستر مري چڪو هو.

مانيٽر ڊورٽنڊو ڊورٽنڊو وڃي هيڊ ماسٽر کي سڏي آيو. هيڊ ماسٽر سان
 گڏ، ٻيا به ڪجهه ماسٽر ڊورٽنڊا اندر آيا. سڀ ڇپ ڇاپ هن جي شانت
 سرير ڏانهن نهارڻ لڳا. مانيٽر، هيڊ ماسٽر کي سڄي ڳالهه ڪري ٻڌائي.
 هيڊ ماسٽر ۽ ٻيا ماسٽر، مانيٽر جي ڳالهه ٻڌي، واٽرن وانگر، ان
 شخص ڏانهن نهارڻ لڳا، جو هڪ ڏکونيندڙ ڪهاڻي، ڪنهن لڪل راز
 جيان، پاڻ سان گڏ هميشه لاءِ کڻي وڃي رهيو هو.
 ۽ هوڏانهن ٻيا ڇوڪرا، ڇپ ڇاپ پنهنجين ڪورسبن تي ويٺا،
 ڪنهن ڪتاب پر ڇپيل گوتم ٻڌ جي تصوير کي ڏسي رهيا هئا، ته
 ڪنهن پنهنجي ماسٽر جي لاش ڏانهن نھاري رهيا هئا، جو ڪورسيءَ تي
 ويٺي ويٺي، جن اڃا به ڇت ڏانهن نھاري رهيو هو.

ڪلهن تي سهيل مستقبل

صبح کان ٻنهي چٽا چپ چاپ ويٺا هئا. وچ وچ ۾ ٻڌي هڪ ٻه پيرا پوڙهي کان روئي پوئي لاءِ پڇڻ آئي هئي. پر پوڙهو ور ور ڪري هڪ ئي جملي جي رٿ لڳايو ويٺو هو. ته کيس اڃا هڪ ڪار لڳي آهي صبح ڇهين وڳي سندس پٽ وڪرم گهران مڪري ويو هو. ويٺي ويٺي گهر وارن کي هو صرف ايترو ئي ٻڌائيندو ويو هو. ته اڄ ڪنهن جي چوڪرن 'شهر بند' هڙتال جي اپيل ڪئي آهي. سو اهو چڪاسڻ لاءِ هو شهر وڃي رهيو آهي ته ڪٿي ڪو دڪان وغيره کليو ته ڪونهي ۽ ها، واپس موٽڻ ۾ کيس جي دير به ٿئي، ته گهر وارا ويچار ڪن.

ان بعد، ايتري ته ڦڙتيءَ سان، اسڪوٽر کڻي، هو گهر مان مڪري ويو، جو پوڙهي کي اهو به پڇڻ جو موقعو نه مليو، ته ڀائي ڪهڙي ڪارن شهر بند ڪرايو اٿو؟ جي توهان چوڪرن جو ئي پاڻ ۾ ڪو جهڳهڙو آهي ته ويچارن شهر وارن کي ڇو ٿا تنگ ڪريو؟ وغيره وغيره.

هونئن پوڙهي کي شڪ هڪ ڏينهن اڳ ئي پئجي ويو هو. جنهن وڪرم ڪنهن جو اسڪوٽر گهر کڻي آيو هو. اڪثر ائين ئي ٿيندو رهيو آهي، ته جنهن جنهن به ڪاليج جي چوڪرن جي هڪا هڙتال-هڙتن ڪرڻ جي پوڄنا هوندي آهي، تڏهن وڪرم، ڪنهن به ڪنهن جو اسڪوٽر گهر کڻي ايندو آهي. ۽ چوڪرن جو ليڊر هئڻ جي ناتي، صبح ساڻ ئي گهران مڪري ويندو آهي. پوءِ بس، سڄو ڏينهن اسڪوٽر تي، هتان کان هتي، هتان کان هتي. به ڄاڻ ڪئي ڪئي چڪر ڪڍيندو رهندو آهي.

پوڙهي کي ياد آيو ته هو ڪيڏو خوش ٿيو هو ان ڏينهن، جنهن سندس پٽ وڪرم ڪاليج جي چونڊن ۾ ڪامياب ٿيو هو. تڏهن کان اٽڪل ڏهن ٻارهن ڏينهن تائين، ٻڌي آفيس ۾ چڻ ڪرڻ ئي ڪونه

ڪيو. ٿوري ٿوري دير بعد هو پهچي ڪرسي چڙهي، ڪنهن نه ڪنهن
جائتل سڃاڻل جي ڀر ۾ وڃي ويهندو هو. ٻن چئن اوبارين- لهوارين کان
پوءِ، پوڙهو انگلي کي منڇر وڇان ٻڌائيندو هو، ته سندس پٽ وڪرم هائي
ڪاليج جو ليڊر چونڊيو ويو آهي، چونڊين ۾ شمار گهڻائي سان ڪامياب
ٿي آيو آهي.

پوڙهي جي اها رٿ ان حد تائين وڃي پهتي، جو هڪ ٻن سنگتين
کي، ڀل وڇان، جنهن هن اها ڳالهه ٻيهر ٻڌائي ته هنن ۾ طنز وڇان کيس
چئي ڪڍيو- ”اوه! اها ڳالهه ته اڳيئي ٻڌائي چڪو آهين.“ .... تنهن
پوڙهي پهچي ان ڀل تي بس ٿورو مرڪي ڏنو هو.

حقيقت ۾ پوڙهو گهڻو پري جي سوچي ويٺو هو. هن سوچيو، ته
وڪرم في الحال ته ڪاليج جون چونڊون کٽي آيو آهي. ٿورو ترسي
ميونسپل جي چونڊين ۾ کيس بيهاريو. ۽ پوءِ ائين وڌندي وڌندي هڪ
ڏينهن سندس پٽ شمار وڏو ماڻهو ٿي ويندو.

پر پوڙهي جو اهو سبب، جلندي، ان ڏينهن ٿئي پيو، جنهن ڏينهن،
وڪرم جي چونڊجي اچڻ کان پوءِ، ڪاليج جي چوڪرن ڪنهن
ليڪچرار سان ٿيل جهڳڙي جي ڪارڻ هڙتال ڪئي هئي. تنهن معاملي
وڌي وڃڻ ڪري، ڪاليج وارن کي پوليس گهرائي پيشي هئي. ۽ انهن ئي
ڏينهن، پوليس سان ٿيل چڪريءَ ۾ سندس پٽ جي گوڏي ۾ فرنڪچر
ٿي پيو هو. ۽ انهن ٽن مهينن جي دؤران پوڙهو اسپتال جا چڪر ڪائيندي
ڪائيندي کٽ ٿي پيو هو.

تنهن، انهن ئي ڏينهن، پوڙهي کي احساس ٿيو هو، ته سندس پٽ
نيتا ٻڄي سٺو نه ڪيو آهي. پنهنجا هڏ گڏ ته ڀڄا ٿي اٿس، پر گهر وارن
کي خفي ۾ وڏو اٿس- سو اٿس.

..... ۽ تنهن پوڙهي سوچي چڙيو هو ته وڪرم جو ڪاليج
چڙهي، هائي هو کيس ڪا نوڪري- نوڪري ڳولهڻ لاءِ چونڊو. پر
پوڙهي پيءُ جو اهو وڇار وڪرم کي سٺو نه لڳو هو. سندس چوڻ هو ته
چڱي خاصي ڊويزن ۾ پاس ٿي، هو ڪنهن سٺي عهدي تي لڳڻ ٿو
چاهي. ڪاليج جي نيتا هئڻ جي ڪارڻ سندس اهڙي ته ڄاڻ سڃاڻ آهي
ٿي، جو کيس نوڪري ڳولهڻ ۾ ڪا خاص تڪليف ڪانه ڪرڻي

تڏهن پوڙهي. ڪنهن وقت منهنجي ڪيو هو. نوڪري ته هو خود به ڪري رهيو هو. رٽائر ٿيڻ پر اڃا ته ٻار پنج سال باقي هئس. پئسي ڌوڪڙ هي به کيس هرور ڪا پرواه ڪانه هئي. جيڪي ڪجهه گهر پر آيو هئي، ان مان آرام سان گذر هليو هئي پوڙهي جو ڪنهن به ڪو خاص وڏو ڪونه هو. کين بس ٻه ٻار هئا. هڪ پٽ وڪرم ۽ هڪ ڌيءُ چن پاتين جو ننڍڙو ڪنهن. چوڪرو وڪرم وڏو هو. چوڪري اڃا ذهين ڪلاس ۾ هئي. پوڙهي اڳ پر ئي سوچي ڇڏيو هو، چوڪري ۽ چوڪريءَ جي شادي گڏ ئي ڪندو. هڪڙي ئي خرچ پر سڀ ڪجهه ئي ويندو. تيسين شايد هو رٽائر به ٿي چڪو هوندو. ۽ تڏهن وڪرم ڪمائيندو ۽ اسين پليا سربر ويٺي ويٺي آرام سان، حياتيءَ جا باقي ڏينهن ڪڍي وٺنداسين.

اهڙا ڪيترائي مستقل جا سڀنا، پوڙهي من ئي من ۾ سڃاڻي رکيا هئا. پر ڪالهه وري وڪرم جي ڪاليج ۾ هڪڙو ٿي پيو.

ڪاليج جي اسٽاف جو چوڻ هو، ته هڪ شرارتي چوڪري پروفيسر جي ڳل تي چماٽ وهائي ڪڍي هئي. ۽ هوڏانهن چوڪرن جو چوڻ هو ته اها ڳالهه غلط آهي. چماٽ ته اولهه پروفيسر هي هئي. ان ننڍڙي ڳالهه تان ڪنراڳ ايلڙو وڌي ويو، جو چوڪرن هڙتال جو اعلان ڪندي، ان ڳالهه جي گهر ڪرڻ شروع ڪئي ته جيڪي ان چماٽ هڻڻ واري پروفيسر کي، ڪاليج مان نه ڪڍيو ويو آهي، تيسين ڪوبه شاگرد ڪلاس ۾ داخل نه ٿيندو.

ڏسندي ئي ڏسندي، انهن چوڪرن جي پٺڀرائيءَ ۾، ٻين ڪاليجن جا چوڪرا به هڙتال ۾ شامل ٿي ويا.

وڪرم، اسڪولر ڪٿي، شهر ۾ اها هڪ ڪرڻ ويو هو، ته ڪو دوستان وغيره ڪليو ته ڪونهي.

منجهه جا ٻارهن وڃي چڪا هئا. پر وڪرم واپس ڪونه آيو هئو. 'شهر بند' جي ڪارڻ وڪرم جي ننڍي پيڻ به جلندي موتي آئي هئي. اسڪول به سڀ بند ڪيا ويا هئا. هوءَ ته اسڪول مان موتي ۽ ٿوري نيرڻ. پيرڻ ڪري لپي پئي. پر پوڙهي ۽ پوڙهيءَ ان انتظار ۾ ڪجهه به

ڪونه ٿي ڪاڌو، ته اڳو پوءِ وڪرم موليٰ اچي، ته گنجي ويهي
ڪاٽينداسين.

تڏهن جيئن ئي ڪالونيءَ ۾ ڪنهن اسڪوٽر وغيره جو آواز ٿي آيو
ته هنن جا ڪن ڪڙا ٿي پيا، ته شايد وڪرم ايندو هجي. پر جڏهن اهو
اسڪوٽر سندن گهر وٽان ائين ئي لنگهي ٿي ويو. تڏهن وري هو کڻي
اداس، صرف گهڙيال جي ڪاٺين ڏانهن نھاري، چپ ڪري ويهي ٿي
رهيا.

وچ وچ ۾ ڪالونيءَ جا چوڪرا ضرور اها رپورٽ ڪئي پئي ٿيا ته
’شهر بند‘ پوريءَ طرح ڪامياب ٿيو آهي. دوشڪان ته درختان، ڪو ڪاڌو
۽ شهر ۾ نظر نٿو اچي.

ٻڌي ڪي ڪجهه سمجهيو ئي ڪونه پئي. هو اهو طئه نه پئي ڪري
سگهيو، ته چوڪرن جي ان ڪاميابيءَ تي هو خوش ٿئي، يا جيڪي
ڪجهه ٿي رهيو آهي، اهو سڀ چپ چاپ ڏسندو رهي.

تڏهن، منجهند جو اٽڪل ٻي وڳي هڪ اسڪوٽر اچي هنن جي
گهر ٻاهران بيٺو. هڪ چوڪري اچي پوڙهي ڪي پٽايو ته پوليس،
شاگردن جي ڪن ليڊرن کي پڪڙي وئي آهي. وڪرم کي به هو وٺي
ويا آهن. پر توهان ڪنهن به قسم جو خيال نه ڪجو. سڀ ٽيڪ ٿي
ويندو. مان ته ائين ئي هتان لنگهيس ٿي، سوچيم، توهان کي اطلاع ڏيندو
ويجان.... پر توهان بلڪل بي فڪر رهجو. اسين سڀ وڪرم جي پٺيان
آهيون. سڀ سنڀالي وٺنداسين.

اهڙو چئي اهو چوڪرو ته هليو ويو. پر پوڙهي کان رهيو نه ٿيو.
جلدئي جتي پائي، ڪجهه نوٽ کيسي ۾ وجهي، هو ٽڪڙو ٽڪڙو وڌي
پوليس چولڪيءَ ڏانهن وڃڻ لڳو.

اٽي پهتو، ته ڏٺائين، گهڙائي چوڪرا ٺاڻي جي ٻاهران بيٺي نما هئي
رهيا هئا. پوڙهو جڏهن وجهو پهتو ته ڪيترن ئي چوڪرن کيس سڃاڻي
ورتو. هڪ چوڪري اڳتي وڌي پوڙهي کان پڇيو- ”اتڪل....! توهان
هروڀرو جو تڪليف ڪئي آهي؟“

چوڪرن جي ان هجوم ۾، چڻ پهنجي وڪرم کي چؤچين اکين
سان ڳولهي ڏي پوڙهي پڇيو، ”ڪٿي آهي؟ وڪرم ڪٿي آهي؟“

تڏهن ٻئي هڪ چوڪري ڦڙيءَ مان جواب ڏنو. ”وڪرم کي ته پوليس پڪڙي وئي آهي...“

چوڪرن جي پيڙ کي چيريندو هو اڳتي وڌڻ لڳو، ”مان اندر وڃي سائس گنجي ٿو اڃان...“

ٻڌي جي اهڙي چوڻ تي، ڪنهن ٻئي چوڪري وري پوڙهي ٿان سوال پڇيو، ”اندر وڃي ڇا ڪندا؟“
چڏائي ايندو سائس...

تڏهن نيٽا لڳندڙ هڪ چوڪرو اڳتي وڌي آيو. تمام نرميءَ ۽ فضيلت وڃان هو پوڙهي کي چوڻ لڳو، ”ڏسو، اسڪل... هيءَ لڙائي، اسان جي لڙائي آهي. وڪرم اسان جو ليڊر آهي. لڙائيءَ جي وچ ۾ توهان نه اچو، اسڪل... هليو.“

نھايت ئي بيوسيءَ وڃان تڏهن پوڙهي چيو، ”پر... پر مونکي سائس گنجڻ ته ڏيو... منجهند پٽ آهي... آخر مونکي به ته سائس گنجڻ جو حق آهي... مان ته ضرور...“

تڏهن وري هڪ ٻيو چوڪرو اڳتي وڌي آيو. پوڙهي جي ڳالهه کي وچ ۾ ئي ڪڍي چوڻ لڳو، ”اسڪل، وڪرم توهان جو پٽ ئي نه... پر اسان جو ليڊر به آهي. هو اسان جو هيرو آهي هيرو... اسين پنهنجي هيري کي خود چڏائي اينداسين... توهان ته بس، گهر وڃي آرام ڪريو، اسڪل... اهو سڀ توهان اسان تي ڇڏي ڏيو.“

اهوئي چوڪرو پوڙهي جي پٺيءَ تي هٿ رکندو کيس پيڙ مان ٻاهر ڇڪي آيو.

بيحد بيوسيءَ وڃان، ٿاڻي جي مضبوط لوهي دروازن ڏانهن نهاريندو، ڳوڙن قلمن مان پوڙهو واپس گهر ڏانهن وڃڻ لڳو.

تڏهن ويندي ويندي، رستي تي ٻيو سوچيندو ويو، ته ڪهڙي نه عجيب ماجرا آهي! هيءَ ڪهڙي لڙائي آهي، جو کيس پنهنجي پٽ مان به گنجڻ نٿو ڏنو وڃي. مونکي ته صرف اهوئي ڏسو هو ته ڪٿي پوليس منهنجي پٽ سان مار ڪٽ ته ڪانه ڪئي آهي... پر هنن چوڪرن ته مونکي پنهنجي پٽ سان گنجڻ تي ڪونه ڏنو.

تي- چئين وڳي ڪن هڪ چوڪرو اسڪوٽر تي پڇندو پڇندو آيو

۽ ايترو ئي چئي هليو ويو ته وڪرم کي پوليس ڇڏي ڦٽو آهي. هاڻي شهر جي سڀني ڪاليجن جا چوڪرا هڪ وڏو جلوس ڪڍي، پنهنجن گهرجن جي پٺڀرائيءَ ۾ پرنسپال صاحب وٽ وينداسين. وڪرم چوڻي موڪليو آهي ته جيڪڏهن گهر بهچڻ ۾ کيس ڪجهه دير ٿئي، ته توهان خيال نه ڪجو.

هڪ هلڪي مرڪ پوڙهي جي چپن تي اُڀري آئي. کيس ان ڳالهه جي خوشي ٿي ته چوڪرن پنهنجو وعلو ڏيکاريو هو. هو آخر پنهنجي ليڊر کي پوليس مان ڇڏائي ٿي آيا.

ان بعد پوڙهي سڪ جو ساه کنيو ته لڀڪ آهي. هاڻي هي چوڪرا جلوس ڀلوس ڪڍي پرنسپال يا ٻين سڪن آفيسرن وٽ ويندا، ۽ انهن کي ميمورنڊم وغيره ڏئي، پنهنجي پنهنجي گهر موٽي ايندا.

پر ائين ٿيو ڪونه.

رات جو اٽڪل نوين وڳي گز گز ڪندي هڪ جيب اچي هنن جي گهر ٻاهران پهتي. پٺيان ڪجهه موٽرون ۽ اسڪوٽر به هئا.

پوڙهو واٽرو تي ويو ته هاڻي وري ڇا رهجي ويو اٿن. هيءُ هيترا چوڪرا هتي ڇو آيا آهن؟

اوچتو آيل ان پيڙ کي هو واٽرن وانگر ڦٽندو رهيو. کيس ڪجهه به سمجهه ۾ نه پئي آيو ته هيءُ پيڙ ونس ڇو آئي آهي؟ ۽ ..... ۽ ان پيڙ ۾ سنڌس وڪرم ڪٿي آهي؟

ان وچ ۾ پوڙهي ۽ وڪرم جي ننڍي پيڻ به ٻاهر نڪر آيون.

تڏهن هڪ چوڪرو جيب مان نڪري ٻاهر آيو. تمام ڏيڻي ۽ ڳوڙي آواز ۾ هن مختصر ۾ پوڙهي کي ٻڌايو، ته هو هڪ وڏو جلوس تيار ڪري، پرنسپال جي هنگلي تي ميمورنڊم ڏيڻ ويا هئا. پر پرنسپال صاحب گڏجڻ کان انڪار ڪيو. ڳوڙ وڌي ويو. پوليس اچي ويئي. ايتري قدر جو گولپياڙيءَ جي نواٽ به اچي پيدا ٿي. ۽ ان چمڪر ۾ هڪ گولي وڪرم کي به لڳي ويئي. ڪجهه چوڪرا زخمي ٿيا آهن. انهن کي به اسين اسپتال ۾ ڀرتي ڪرائي آيا آهيون. پر اسان جي اها بد نصيبي ئي سمجهو، ته مالڪ اسان کان اسان جو ليڊر کسي ورتو. وڪرم هاڻي هن جهان ۾ ڪونهي.

پوڙهيءَ جي ته رڙ ٺڪري وئي. وڪرم جي پيش ۽ اچي سڏڪن ۾ پئي. پر ٻڌي ڪي چڻ ڪو ڪاٺ هڻي ويو. هن جي هٿن مان چڻ ڪجهه ڇڏائجي ويو. هڪ ڊگهي خاموشيءَ بعد هن جي وات مان صرف ايترو ئي نڪتو، ڪٿي آهي وڪرم؟ ڪٿي آهي؟ منهنجو پٽ ڪٿي آهي؟

ساڳيءَ ئي فضيلت ۽ سنجيدگيءَ وچان ان چوڪري پوڙهي کي پٺاڻو، ”وڪرم جو لاش اڃا ڪاليج جي حاٽي ۾ ئي آهي. اتي اسان جا ڪيترائي مائي وٺا آهن. طءُ اهوئي ٿيو آهي ته سپاڻي وڪرم جي شاندار لوت ڪيٽلسين. شهيدن جيان، اڄ سڄي رات وڪرم جي لاش سان گڏ، پرنسيپال جي گهر ٻاهران ڌڙو هڻائين. صبح جو اتي ئي عام سپا ٿيندي ۽ پوءِ وڪرم جي ارٽي ڪڍي اسين هتان ٿيندا، بئشان ڏانهن وٺائين.“

پوڙهي تي چڻ ان ڳالهه جو ڪو به رد عمل ئي ڪونه ٿيو. ها وري هن چڻ ڪجهه پٺو ئي ڪونه. هو ته بس آسمان ڏانهن نهاريندو ئي رهيو. چوڪرا به چپ چاپ ڏانهن نهاريندا رهيا.

پوءِ ڪجهه دير بعد، پوڙهي جي وات مان چڻ ڪي پڳل ٽٽل لفظ نڪتا، ”مونکي... مونکي وڪرم وٽ وٺي هلو....“

اُن تي ٿوري دير ته ڪنهن به چوڪري جي وات مان ڪو جواب ڪونه نڪتو. پوءِ ڪجهه دير بعد، ڏاڙهيءَ واري هڪ چوڪري پوڙهي جي ويجهو اچي، نرم ۽ عاجزيءَ پري لهجي ۾ چيو، ”اٽڪل.... اها لاسي توهانکي وٺي آهي، ته توهان جي اتي نه هلو ته بهتر.... حقيقت ۾ چوڪرن ۾ تمام گهڻو غصو ڦهليل آهي. ماحول ۾ ’لنشن‘ آهي.... ڪٿي ائين نه ٿئي جو توهان جا لڙڪ ڏسي، چوڪرا بدلي جي پارنا ۾ پڙڪي اٿن.... ۽ حالتون وڌيڪ بگڙي پون.... اٽڪري اسان جي توهانکي وٺي آهي....“ آخري لفظ چوندي ڏاڙهيءَ وارن اُن چوڪري پوڙهي جي سامهون پنهنجا پٽي هٿ ڪٽي جوڙيا.

پوڙهو اول ته ڪجهه دير سوچيندو رهيو. پوءِ چڻ هڪ ڳيهندي چيائين، ”پلا صبح جو ته کيس وٺي لڏندا؟“
”ها“. هڪ پٽي چوڪري جواب ڏنو.

”ڪيڏي مهل وٺي ايندا ڪيس؟“ پهريل آواز ۾ پوڙهي پهچيو. ”بس....
اهو ئي اٽڪل ڏهين وڳي کن اسين. جلوس سان گڏ هتي پهچي
وينداسين.“ ڏاڙهيءَ واري چوڪري چيو.

ان تي پوڙهو وري ڪجهه دير لاءِ چپ ٿي ويو. چوڪرا به چپ
ڇاپ بيٺا رهيا. آخر خاموشيءَ کي ٽوڙندي هڪ چوڪري ادب مان
پهچيو، ”اٽڪل... اسين... اسين ويڃون هاڻي؟“

پوڙهي جي وات مان لفظ ته نڪتو ڪونه. پر هن ڪنڌ ائين لڏيو،
جو چوڪرن کي لڳو ته پوڙهي ”ها“ ڪئي آهي.

هڪ پيرو وري جيب، موٽرون ۽ اسڪوٽر اشارت ٿي ويا.
چوڪرا سڀ هليا ويا. بس، ڪجهه پاڙي وارا ئي رهجي ويا اتي....
پاڙسرين، چوڪرن جون ڳالهيون پٽيون هيون. هو پرڄاڻيءَ جي خيال
کان پوڙهي جي ويجهو هليا آيا. پوڙهي جي اکين مان لڙڪ وهڻ لڳا.
سڏڪا پرندي پنهنجي ڌيءُ کي سڀني سان لڳائي، هو هاڻي اوچنگارن ۾
لڇي پيو.

پاڙي وارا تنهن کيس سهارو ڏئي اندر وٺي ويا.

صبح جو ڏهين وڳي کن پري کان ايندڙ ڪو شور سڀني ٻڌو.
ڪالونيءَ جا سڀ ماڻهو ٻاهر نڪري آيا. هنن ڏٺو ته پريان کان هڪ
هجور ڪالونيءَ ڏانهن وڌندو پئي آيو. اڳيان اڳيان گلن سان سجايل
هڪ جيب هئي. ان پٺيان هزارن جي تعداد ۾ چوڪرا هئا، جي طرح
طرح جا نمرا هڻندا پئي آيا.

پوڙهو سمجهي ويو ته سنس وڪرم اچي رهيو آهي. هن جي اکين
جي سامهون هڪ ڏينهن اڳ جو اهو نظارو ٿري آيو، جڏهن صبح جو
اٽڪل ڇهين وڳي، سنس وڪرم اسڪوٽر کڻي گهراڻو نڪتو هو. ۽
اڄ پئي صبح، هو شاهي هجور سان گڏ پنهنجو بيجان سرير کڻي موٽي
رهيو آهي.

نمرا هڻندو جلوس، پوڙهي جي گهر پامران اچي رڪجي ويو. جيب
۾ وڪرم جي اڙيءَ کي، چوڪرن سينگاري رکيو هو.

گورن قلمن سان پٺيو جيب جي ويجهو ويو. پٺي ۽ ڏٺس به آئين
اکين مان جيب ڏانهن ويون. وڪرم جو صرف چهرو کليل هو، باقي

سڄو سربر آڳاٽو سان ڏسڻ لڳو. پوڙهي جي ويجهو اچڻ تي نعرا بند ٿي ويا. ۽ ۵-۶ ڇوڪرو ڳالھن جون مالهائون ٺٽي ٻڌي ڏانهن وڌيو. نمرتا وڃان ۽ پوڙهي کي ڪم ۾ ڪيو. ”انڪل وڪرم کي مالها پهايو.... انهي توهان.... ٻيئي تون ۽....“

ٻاڙيءَ کان پنهنجي پٽ جو لاش ڏٺو ته پٽي ٿيو. سنو ته پوڙهي کان ۲-۳ پٽي ويو، پر هو پنهنجن لڙڪن تي چڻ ضابطو رکي ويٺو هو. ٽيئي جڏهن وڪرم کي مالهائون پائڻ لڳا، تڏهن ڪيتريون ئي ڪئميرائن جا فلش چمڪي اٿيا. تڏهن هڪ چوڪري اڳتي وڌي پوڙهي کان پڇيو، ”انڪل توهان اسان سان گڏ شمشان تائين هاءِ“

پوڙهي جو گلو پرچي آيو. هڪ هڪ لفظ کي چڻ زوريءَ زبان مان ڪڍندي چيائين، ”مان؟.... مان ڪيئن هلندس، پٽ... آڙي پٽ پيءُ کي ڪڏهن ساڻ تائين پهچائڻ ويندو آهي....؟ اهو ته نياڳو پيءُ هوندو آهي، جو پٽ جي آڙي کڄندو ڏسي....“ سڀ چوڪرا چپ ٿي ويا.

ڪجهه دير بعد چوڪرن وڪرم جي ارڙي جيب مان لاڙي، ارڙيءَ کي هو پوءِ گهرجي چاشت ڏانهن کڻي ويا. ڪجهه ڏرسي ساٺ سوڻ ٿيا.... ۽ بعد ۾ چئن چوڪرن گڏجي ارڙي وري پنهنجن ڪلهن تي کڻي ورتي. هڪ ڀيرو وري سڄي ڪالوني نمرن سان گونجي اٿي. ”اڻر شهيد وڪرم پائي ڪي جڻ....“

چوڪرا ڪجهه دير تائين نمرن کي دهرائيندا رهيا. ان کان پوءِ چڻ وڃڻ جي انداز ۾ هنن پنهنجا قدم ڏيري ڏيري چورڻ شروع ڪيا. ڪالو جا ڪجهه شخص ۽ هاڻي ارڙيءَ سان گڏ هلڻ لڳا. ۱-۲ کي لڳو، چڻ هڪو سلسل حواين جي ارڙي کڻي رهيو هو.

پوءِ وري آلي اڪي سان هڪ ڀيرو جلوس ڏانهن هاريو. هزارن جي تعداد ۾ چوڪرا هٿ کڻي ميرا هڻي رهيا هئا. پوڙهي کي لڳو، ته سنس پٽ سج پڇ ڪو وڏو ماڻهو هو. ۲-۳ ڪنهن جي ارڙيءَ ۾ هيترا هزارن جي تعداد ۾ ماڻهو هڪٻئي هوندا آهن؟ ان محڪون جي احساس ۾ ڪجهه دير لاءِ هو پهچڻ تي ويچارڻ ۾ گم ٿي ويو.

هن جو ڌيان ته تنهن ٿنو، جنهن چوڪرن ”رامر نامر سنگ هٿ“
 جي ڌني هٿ شروع ڪري ڇڏي، ۽ ڌيري ڌيري اڳتي وڌڻ لڳا.
 هڪ کن لاءِ ته پوڙهي کي به لڳو ته سندس قدم ارڻي مان گذرڻ
 لاءِ ڄڻ اتا ولا ٿيڻ لڳا هئا. پر پوءِ هن پنهنجو پاڻ کي سنڀالي ورتو.
 تنهن وري ڪنڌ ورائي پٺيءَ ۽ ڌيءَ ڏانهن نهاريو. انهن ٻنهي کي
 اڃا به سڏڪندو ڏسي، پوڙهي جي اکين مان به لڙڪ ٽپ ٽپ ڪري رهڻ
 لڳا.

سندس اکين جي سامهون ڄڻ انڌ چائنجي ويو. کيس لڳو، ڄڻ
 ڪجهه ڪلهن تي لٽيل، هن گهر جو مستقبل، گهر کان الڳ ٿي رهيو
 هو. هميشه جي لاءِ.....

سفر

اتين ڪونه هو نه پڙيءَ کي ڪو ان ڳالهه جو احساس ڪونه هو. هوءَ سمجهي رهي هئي سڀ. پر حياتيءَ جي آزمودي کيس چپ رهڻ جو هڪ اهڙو ته نسخو ميڪاري چڙيو هو، جو هوءَ اڪثر سڀ سوڙهي ويندي هئي.

کيس ته اٿلندو ئي اهو سٺو لڳندو هو، جنهن هوءَ ڏسندي هئي ته پٽ يا زهر جيڪي ڪجهه ڪري رهيا آهن، اهو سوچي ته، پڙي هنن جي ڳالهين کي ڪٿان سمجهندي هوندي.

پنج پٽ آهن پڙيءَ کي. سڀ دل روتيه وارا. ٽي ڌيرون به اٿس. پر هاڻي نه ته انهن تي ڪا پڙيءَ جي ذميواري آهي ۽ نه پڙي تي هاڻي انهن لاءِ ڪو گهڻو سوچيندي آهي. سڀ پنهنجن پنهنجن ماهرن ۾ سڪي آهن. ها باقي، پڙيءَ کي اهو ڪڏهن ڪڏهن پرو ضرور لڳندو آهي، جنهن ڏسندي آهي، ته پٽ هر ڀرو اجائي ضد ۾ پنهنجو وقت پيا برباد ڪندا آهن، ته ڪير ڪهڙي پيڻ کي پاڻ وٽ گهرائي. پيڙون ئي آهن ۽ پاڻ پنج. ڪڏهن ڪڏهن ڪنهن ڏڻ وار تي پيڙن کي گهرائڻ جو معاملو هلندو به آهي، ته ڳالهه ان اجائي بحث ۾ ٿئي پنهي ويندي آهي، نه ڪهڙو پاءُ ڪهڙي پيڻ کي گهرائي؟ ڪڏهن پٺي پلائي جي ڪٿي ڪنهن ڳالهه تي صلح ٿيندو به هو، ته معاملو وري ان ڳالهه تي اچي اٽڪي بيهندو هو، سيني کان گهٽ ٻارن واريءَ پيڻ کي ڪهڙو پاءُ گهرائي؟ ان ڳالهه تي ڪوبه صلح ٿي نه سگهندو هو، ۽ اهوئي ڪارڻ آهي جو ڪا به پيڻ ڪڏهن به ڪنهن پاءُ وٽ ٽڪڻ لاءِ نه وڃي سگهي آهي.

پيڙن به هاڻي ان ڳالهه تي سوچڻ قريب قريب بند ڪري ڇڏيو آهي. ٻاٻو جيئرو هو، تيسين ته سڀ چوڪريون هر سانوڻ ۾ پيڪا گهٽ وينديون هيون. پر هاڻي ان جي چالاڪي بعد، اهو سلسلو به ڄڻ هڪ طرح

ختم ٿي چڪو آهي. ۽ هوڏانهن ڇوڪرين به ٻائي جي مٿ بعد، پيڪن تان هڪ طرح جهڻ سوه ٿي کڻي ڇڏيو آهي. ڀائرن جو ورتاءُ هو ڏس ٻيون، هڪ وڏ واهيءَ پيٽ ته هڪ ڏهنن ايترو به چئي سگهيو، ته هاڻا ڇا منو آهي، اسان لاءِ ته جهڻ گهر جا سڀيئي مري ويا آهن. ان تي ٻڌيءَ کي ڏاڍو پرو لڳو هو. ان بيهودي ڳالهه لاءِ ٻڌيءَ پنهنجي ان ڌيءَ کي دٻ به چاڙهي هئي ته، نياڳي، هر ڏينهن چوتني چوين. اڃا ته تنهنجا پنج پنج ڀائر ويا آهن. هينئر ئي ڇو کڻي دل ننڍي مڪئي اٿيئي.

پر ٻڌيءَ جي اها ڌيءَ ضد تي اڏول رهي، ته جي پيءُ جي مڪ ڀائر لاهي سگهن، ته ٻائي جي مرڻ تي جيڪو ڪير ڪير ٿيهر ڳوڙها به نه ڳاڙي.

هوڏانهن ڀائرن کي به ان ڳالهه جي هڪا چنتا هڪانهي، ته پيئرون سندن باري ۾ ڇا ٿيون سوچين، يا ڇا ٿيون چون. اهي سڀ پنهنجي ئي حال ۾ مست آهن. هڪو ڪنهن شهر ۾ پنهنجو واپار ڌنڌو پيو هڪري ته هڪو مڪئي نوڪري. پر آهن سڀ مڪي. ۽ ٻڌيءَ کي به ان ڳالهه جو سڪون آهي. ٻارن جي آئيندي لاءِ هن جيڪي ڪجهه سوچيو هو، يا جيڪي سڀا ڏنا هئائين، اهي هاڻي سڀ قريب قريب ساڪار ٿي چڪا آهن. هوءَ ته اهو ئي سوچي خاموش آهي ته پنهنجي ئي حال ۾ سهي، سڀ مڪي ته آهن.

هونئن، ٻڌيءَ لاءِ هاڻ رهيو به ڇا آهي؟ سڄو ڏينهن ڇوچين اکين سان ڪتاب پڙهندي رهندي آهي. رات جو گهر جي ورائندي ۾ هڪ ننڍي منجيءَ تي پيئي پاسا ورائيندي آهي. ٻاهر هڪو هڪو پتو تنگ نه ڪري، ان هڪري هڪ لڪڻ هوءَ پنهنجي ڀرسان رکندي آهي. اهو لڪڻ ٻڌايي جي سهاري طور سدائين ساڻس گڏ رهندو آهي. ور ور هڪري پاڻي پيئڻ لاءِ اٿندو نه وڃڻو پوي، انڪري پاڻيءَ سان ڀريل ڪنجهي جو هڪ ٿلهو لوڻو هوءَ هميشه ڀر ۾ رکندي آهي. لوڻو اٿندو ته ڳرو آهي، جو ان کي ڏسي پاڙي جون زالون هميشه ٻڌيءَ کي چونديون رهنديون آهن ته اهڙو هڪ لوڻو هوءَ کين به گهرائي ڏئي. پر ٻڌي کين ڏاڍي فخر سان ٻڌائيندي آهي ته، اڄ ڪالهه مڪئي ٿا ملن اهڙا لوڻا. هيءُ ته جوانيءَ ۾ پاڻ هڪ پيري مراد آباد ويو هو، تنهن اتان وٺي آيو هو. اڄ ڪالهه نه لوڻا اهڙا ٿا ملن، جو

مٽيءَ تي ڪرڻ، تڏهن به ٿئي پون ۽ هيٺانهن هيءَ لوڻو اهڙو مضبوط آهي، جو ڪئين ڀيرا پڪي فرش تي به ڪريو هوندو، پر مجال آهي جو گهٽ به پيو هجي.

پنهجي جوانيءَ ۾ پوڙهي ماستريائي هئي. طرح طرح جي ٻارن سان، ۽ قسمن قسمن ماڻهن سان هن جو واسطو پوندو ئي رهيو هو. ۽ وري جوانيءَ کان پياهي تائين جي آزمودي، کيس اهڙو هوشيار نه بڻائي ڇڏيو آهي، جو هوءَ ٻين جي من جي ڳالهه انهن جي اکين يا ڳالهين مان پرکي وٺندي آهي.

۽ شايد اهوئي ڪارڻ آهي، جو نهنجي ناراضگيءَ پري نگاهه ڪي هوءَ ترٿ تي پرکي وٺندي آهي، ته انهن کي، پڌيءَ جي ڪتابن پڙهڻ جي عادت شايد پسند ڪانهي. اڪثر ننڍن ٻارن جي معرفت هوءَ لئبرري مان ناول وغيره گهرائي پڙهندي رهندي آهي. نظر گهٽ اٿس، تڏهن به کيس ڪا پرواهه ڪانهي. ٿلهن شيشن وارو هڪ چشمو لڳائي، پڌيءَ جو ڪم هلي پيو. جيتوڻيڪ ڊاڪٽرن پڌيءَ کي پڙهڻي ڇڏيو آهي، ته هن کان ٿلهو چشمو ڪوبه نه ٿيندو آهي. ڊاڪٽرن پڌيءَ کي اهو به چٽاءُ ڏيئي ڇڏيو آهي، ته هن کانپوءِ جي اکين تي دٻاءُ وڌي ويو، ته ڪڏهن به سندس نور وڃڻ جي نوبت اچي سگهي ٿي. پر پڌيءَ تي انهن مڙني ڳالهين جو ڪو اثر نه ٿيو آهي. ماستري ڪندي ڪندي، اها ڪتابن پڙهڻ جي بيماري جا کيس لڳي آهي، سا هاڻي ڪيترين ڪوششن جي باوجود به، سندس پلانڊ نٿي ڇڏي.

پڌيءَ جي ٻارکي نگاهن کان اهو به لڪل ڪونهي، ته سندس نهنجي پنهنجي سس جي، ان ڪتابن پڙهڻ جي عادت بابت، پنهنجن مڙسن جا ڪن پڙهندڙن ٿيون رهن.

پر پڌيءَ کي ان ڳالهه جو وشواس آهي ته سندس پٽ کيس ڪڏهن ڪا به اڻ وڻندڙ ڳالهه نه چوندو. ماستري ڪندي ڪندي، هن پنهنجن ٻارن ۾ اهڙا ته سنسڪار پري ڇڏيا هئا، جو هو ڪڏهن به وڏن جي سامهون نه پوندا آهن.

۽ هتي پڌيءَ به پنهنجي حياتيءَ جا باقي ڏينهن سک شائتي سان ڪٽڻ لاءِ حساب ڪتاب ورهائي ڇڏيو آهي. هوءَ هر ڀني ٿئين مهيني

پنهجن الڳ الڳ پٽن وٽ هلي ويندي هئي. پتي ته هن جو، گهڻو الڳ گذاري ويو هو. نيتي ڏنڊر پنهنجن ساهرن ۾ سڻي آهن. چوڪرا پنهنجي دل، روئيءَ ۾ مست آهن. پيو ڇا کپي پئي، ڪي؟ هاڻي بس، جيڪڏهن باقي ڪجهه رهيو آهي، ته بس ايترو ئي، ته مؤت مائين جو هڪ ڊگهو سفر آهي، جيڪو پئي پهچي ئي ڊنگ سان ڏيري ڏيري مله ڪري رهي آهي.

هڪ پيري هڪ ننهن، ڳالهين ئي ڳالهين ۾ کيس چئي به ڪنديو هو، ”توهان سال ۾ ايترو ته سفر ڪريو ئي ٿا، جو هاڻي توهان جي من مان سفر جو ڊپ ته نڪري ويو هوندو.“

پدين پدين جي اها عادت هوندي آهي، ته هر ڳالهه ۾ هو مؤت جو ڪٿي نه ڪٿي ڪو حوالو يا ذڪر ڪئي ئي ايندا آهن. هيءَ پئي به انهن کان الڳ ڪانه هئي. هن جي ننهن جنهن سفر جي ڊپ جي ڳالهه ڪئي، ته جواب ۾ پئي چوڻ لڳي، ”آڙي هن سفر جو ته ڪو ڊپ ڪونهي. ڊپ ايترو ته ان سفر جو، جنهن ۾ ڪجهه ماڻهو ڪلهو ڏيئي وڃي ماڳ پهچائي ايندا آهن. مون کي ته اها به خبر ناهي، ته منهنجو اهو سفر ڪٿي، ڪهڙي شهر ۾ ۽ ڪهڙي پٽ جي گهران شروع ٿيندو.“

هنن ڏينهن ۾ پئي پنهنجي نئين نمبر پٽ وٽ رهيل آهي. چوڪرو ڪنهن فرم ۾ مئنيجر آهي. ننهن اول ته پنهنجي مس جيان ئي ڪنهن اسڪول ۾ ماستريائڻي هئي. پر پوءِ ڪجهه امتحان وڌيڪ پاس ڪري، ڪنهن ڪاليج ۾ ليڪچرار ٿي ويئي آهي. ٻار به هاڻي وڏن ڪلاسن ۾ پيا پڙهن. سڀ قريب قريب ليڪ آهي. دال روئي آرام سان پئي نڪرين. هونئن پئي جنهن پنهنجي هن نئين نمبر پٽ وٽ آئي هئي، تنهن ته بلڪل ليڪ هئي. ڪم ڪار ته هن کي ڪو ڪرڻو ئي ڪونه پوندو هو. ننهن پٽ صبح جو ئي پنهنجي نوڪري لاءِ نڪري ويندا هئا. ٻار به پنهنجي اسڪول يا ڪاليج جي وقت تي، هڪ هڪ ڪري گهر مان نڪري ويندا هئا. باقي گهر ۾ رهجي ويندا هئا به جڏا. هڪ گهر جي نوڪريائڻي، هي پئي پاڻ.

هونئن جنهن پئي نه هوندي آهي ته نوڪريائڻيءَ جي بيگهي مڃي ويندي آهي. گهر وارا جنهن پنهنجي ڪم ڪار تي هليا ويندا آهن ته

نوسڪريائي ڪنهن نيل نه ڪنهن ڪنڊ نه ڪنهن ٻيو ڪجهه، ٻار
ڪندي ئي رهندي آهي. پٽ کي به ان ڳالهه جي خوشي آهي ته جنهن
جنهن به ماڻس وٽس اچي رهندي آهي، تنهن تنهن نوسڪريائيءَ کي
پنهجي من ماني ڪرڻ جو موقعو ئي ڪونه ملندو آهي. پڙهيل ڳڙهيل
پوڙهيءَ کي ڏاڍو آسانيءَ سان بيوقوف نه بڻائي سگهندي آهي.

پر گذريل ڪجهه ڏينهن کان نوسڪريائيءَ کي وري من ماني ڪرڻ
جو موقعو ان ڪري ملي ويو آهي، جو پليدي هاڻي بس منهنجيءَ تي پئجي
هوندي آهي، ۽ پنهنجي عادت مطابق ڪو نه ڪو ڪتاب پڙهندي رهندي
آهي.

۽ هوڏانهن تنهن جي ورتاءُ ۾ به پليديءَ کي فرق محسوس ٿيڻ لڳو
آهي. هوءَ تنهن جي جبلن جي ته ۾ لڪل معنيٰ به سمجهي وٺندي آهي.
ڪالهه ئي پليديءَ کي من ئي من ۾ پرو لڳو، جنهن ننهن کيس اچي
چيو، ”آهي، هاڻي توهان آهي ڪتاب ڪتاب پڙهڻ چڏي ڏيو. هڪ نه
توهان جي نظر ليڪ ڪانه ٿي رهي، ۽ ٻيو وري ناولن، ٻاولن ۾ ڪنهن
ڪنهن اهڙيون ڳالهيون اينديون آهن، جو ڊپرشن محسوس ٿيڻ لڳندو
آهي، ۽ ڊاڪٽرن جو چوڻ آهي ته ڊپرشن طرح طرح جي بيمارين کي
جنم ڏيندو آهي.“

اڃا به ڳالهه اڳتي نه وڌي، ان خيال کان پليدي، اهڙين حالتن ۾
ڪتاب ڪتاب پڙهڻ بند ڪري ڇڏيندي آهي ۽ پوءِ جنهن ننهن هيٺانهن
هوڏانهن هوندي آهي، يا جنهن ڪاليج هلي ويندي آهي، تنهن پليدي وري
ڪتابن پڙهڻ جو شوق پورو ڪندي رهندي آهي.

پر هاڻي ته گذريل ڪجهه ڏينهن کان پليديءَ جو پڙهڻ وغيره قريب
قريب بند ٿي چڪو آهي. روز رات جو کيس ايترو ته بحار ايندو آهي، جو
اڪيون ڳاڙهيون ٿي وينديون اٿس. ۽ سڄي سڄي رات پليدي منهنجيءَ تي
پئي ڪنجهندي رهندي آهي. اهڙي قدر جو لڪڻ ڀر ۾ هوندي به، کيس
اڳڻ وهڻ ۾ تڪليف محسوس ٿيندي آهي.

صرف ايترو هجي، تنهن به ليڪ، پر هاڻي ته ڊاڪٽرن به عجيب
عجيب، تراشا پريون ڳالهيون چوڻ شروع ڪري ڇڏيون آهن.
پوڙهيءَ جي نهن پٽ کي به هاڻي هڪ ڏهڪاءُ ويڙهي ويو آهي ته

ڪٿي ائين نه لٿي، ته پليدي اتي ئي مري پوي، ۽ سڄو خرچ، بچاءُ ٻين پائرن جي، هنن جي سر تي اچي پوي. ۽ صرف خرچ جي ڳالهه هجي، تنهن به ليڪه، پر مؤت کان پوءِ سڄي سال تائين ڪونه ڪوڪٽر الڳ لڳو ئي پيو هوندو آهي. اهڙن ڪٽراڳن لاءِ هتي فرصت ڪنهن وٽ هئي؟

جڙ سان ڪافي سس پس ڪرڻ بعد، پٽس ئي اچي پليديءَ کي چيو، ”امان، مان پانيان ٿو ته توکي هتي جي آبهوا پائڻن ڪانه لڳي پوي، تنهنجي طبيعت به ليڪه ڪانه لڳي رهي ۽ هيڏانهن اسين تنهنجي علاج علاج ڏانهن به ليڪه طرح ڏيان ٿا ڏيئي سگهون. ڪجهه ته ان پر ڏوهه لسانجو به آهي. ڏس امان، اسين ٻيئي صبح جوئي پنهنجي نوڪريءَ تي هليا ويندا آهيون ٻار به ويچارا سڀ اسڪول هليا ٿا وڃن، گهڻي ڪم هنڌ ڪري، مان اڪثر رات کان الڳ گهر پهچان ڪونه ٿو. اهڙي حالت ۾ امان تنهنجو پورو خيال ٿا رکي سگهون نه، امان... آ... هٿن ٿاڪريون، جيڪڏهن تنهنجي مرضي هجي ته توکي پائوڻ وٽ پوني روانو ڪري چئون.“

پوڙهي سمجهي وئي ته هاڻي کيس وري سفر ڪرڻو پوندو. هميشه ائين ئي ٿيندو رهيو آهي، ته سندس پٽ ڪنهن نه ڪنهن بهاني، پليديءَ کي هڪ کان ٻئي ڏانهن موڪليندا رهندا آهن. ۽ هوءَ ويچارِي بڻجي، پٽن جي مرضيءَ مطابق، هتي کان هتي جو سفر ڪندي رهندي آهي. حقيقت ۾، انهن ٽڪاٽيندڙ پائراڻن (سفر) مان هوءَ هر ڏي چڪي آهي. پر حياتيءَ جا باقي ڏينهن، هوءَ ائين ئي پٽن جي مرضيءَ مطابق، جيئن ٿيڻ ڪٽڻ لڳي چاهي.

اڄ به پنهنجي ان پٽ جي ڳالهه کيس سٺي نه لڳي. پر تنهن به ٻي دليون پٽ سان سهمت ٿيندي چيائين، ”اتين به ليڪه آهي. جيئن توکي ليڪه لڳي، ڪر... هونئن، سچ ته اهو آهي، پٽ.... مان ته هاڻي چڱيءَ طرح اتي ويهي به نٿي سگهان.. پر وري به جيئن توکي ليڪه لڳي...“

پٽ کي به اندر ئي اندر ۾ محسوس نه ٿيو پئي، ته پليدي سچ ۽ سچ سفر ڪرڻ لائق ڪونهي. پر هن ته حقيقت ۾ ايندڙ حالتن ۽ خرچ کان پاڻ بچائڻ لڳي چاهيو.

تڏهن وري ماءُ کي چڻ سمجهائيندي هن چيو، ”نه امان توکي هڪا
تڪليف هڪانه ٿيندي. پوني تائين سڌي رزلوڻ مان هڪڙي ٿو چڏيان.
آرام سان سهندي ويجهانه. اتي اسٽيشن تي توکي پاڻو لاهڻ نه ايندو
ٿي.“

پٺيءَ به ان ڳالهه تي هڪو وڌيڪَ ضد نه ڪيو. کيس خبر هئي ته
ٿيڻو نه اهوئي آهي. جيڪي پٽ چاهيندو، ان هڪڙي پٽ کي جيانين،
”ٺيڪ آهي، تون مراريءَ کي تار هڪڙي ڇڏ ته امان اچي ٿي. گاڏي وغيره
لاڻ به تون کيس لکي ڇڏ ته ڪڏهن به هڪڙي گاڏي پر ايندي.“

هن چڻن ڏانهن بعد ماڻس جي ويڻ جي تياري ٿي ويئي. وڏي پاءُ
کي اڳ پر ئي تار موڪلي ڇڏي هئي. هن شام جو جڏهن ماءُ کي
اسٽيشن تائين وٺي ويڻ لاءِ هو ٽئڪسي هڪڙي آيو، ته گهر جا سڀ پاتي
ٻاهر نڪري آيا. تنهن پٺيءَ کي پيرن پيئي، ته ٻارن به اچي ڏاڏيءَ کان
آشورو ورتي. نوڪريائيءَ به چپ چاپ بيبي ڏسندي رهي. پٽ، ماءُ کي
هٿ کان هڪڙي ٽئڪسيءَ ۾ ويهاريو. سامان هڪو گهڻو ته هوس ڪونه،
هڪ ننڍڙي بئگ هئس، جا هئس ڪٿي، ڊرائيور جي ڀر واري خالي جڳهه
تي رکي ڇڏي. پوءِ هو اندر ماءُ سان گڏ ٽئڪسيءَ ۾ پٺيان ويهي ويٺو.
ٽئڪسي اسٽارٽ ٿيڻ کان اڳ هڪ ٻار اچي ڏاڏيءَ کان پڇيو،
”مان هڪو ڪتاب پٽاب رستي لاءِ آهي ڏيان؟“

چڻ مثل آواز ۾ پٺيءَ چيو، ”آري نه پٽ، هاڻي ته بس من به پڙهڻ
تان چڻ ڪجي ويو آهي.“

ٽئڪسي اسٽارٽ ٿي، ته پٺي سڀني ڏانهن به گهر جي ڦاٽڪ ڏانهن
حسرت ڀرين نگاهن سان نهاريو. هوءَ نهاريندي ئي رهندي، تيسين،
جيسين سڀ ڪجهه سندس نگاهن کان لوجهل نه ٿيو هو. ٻار به آخر تائين
ٽئڪسيءَ ڏانهن نهاري نهاري هٿ لڏيندا رهيا.

ٽئڪسيءَ جڏهن رستو ٻار ڪيو، تو پٽ چڻ پنهجو پاڻ کي
ڏوهاري محسوس ڪرڻ لڳو. کيس لڳو، ته هن حالت ۾ ماءُ کي سفر تي
موڪلي، هو هڪو سهڻو ڪم ڪونه ڪري رهيو هو. رکي رکي هو
ڪڏهن ماءُ جي ڪمزور گهٽجڻ پيل چاهي ڏانهن نهاري رهيو هو، ته
ڪڏهن پاڻ کي ڏوهاري محسوس ڪري، هڪڙي هيٺ پئي هڪڙي

چڏيائين. ٻڌيءَ جي آرمودگار اکين اهو سڀ پرکي ورتو. ان ڪري پٽ کان پڇي ٿي ويئي، ”ڇا پيو ڏسڻ، پٽ؟“

پٽ ڇا چوي؟ هنکي ته ڪجهه سجهيو ٿي نه پئي، ته ماءُ کي ڪهڙو جواب ڏئي. پر پوءِ به ڪو نه ڪو جواب ڏيڻ جي خاطر هن کيس چيو، ”... هو... مان... مون چيو پئي، امان... ته اتي جنهن طبيعت ليڪ تي ويڃي، ته پوءِ هتي هلي اچجانءِ وري... هان.“

ڦڪو مرڪندي ٻڌيءَ چيو، ”ها... هلي ايندس... زندهه رهيس ته... هونئن، حقيقت ۾ پٽ سفر ڪري ڪري هاڻي مان ٽڪجي پئي آهيان... هاڻي مون کان هر ڀي ٿي مهيني گاڏيءَ جي مسافري پڇي ڪار ٿي...“

پٽ کي لڳو ته ماڻس جي آواز ۾ ڪو عجيب قسم جو ڌڪ ساهل هو.

ڪجهه دير وري پيئي ڇپ ڇاپ ويٺا رهيا.

استيشن آڻي ته ماءُ کي سهارو ڏيڻ لاءِ پٽ اول ٿي تشڪيءَ مان لهي آيو، ٻڌي جنهن تشڪيءَ مان لهڻ لڳي ته کيس ڌيان آيو، لڪڻ ته هوءَ گهرڻي پلجي آئي آهي. هن پٽ کي جنهن اها ڳالهه ٻڌائي ته پنس جواب ڏنو، ”پرواه ناهي، هتي ئي پيو هجي، جنهن تون پوني مان موٽي ايندڙن تهن ڪم اچي ويندو، تيسين اتي پائوڻ کي چئج، هو توکي نئون لڪڻ آڻي ڏيندو.“

ٻڌيءَ ڪو به جواب ڪونه ڏنو، صرف ٿورو مرڪي ڏنائين. هڪ هٿ ۾ بئگ کڻي، ٻئي هٿ سان ماءُ کي سهارو ڏيندو، هو کيس استيشن جي اندر وٺي ويو. ماءُ جي لاءِ هڪ برٺ جي رڙوڀشن جي اڳواٽ ئي ڪرائي ڇڏي هئاسين. ان ڪري ويهڻ يا سهڻ لاءِ جڳهه هٿ ڪرڻ جي تڪڙ ته ڪين هئي ڪانه.

گاڏيءَ ۾ پهچي، ماءُ کي هن سندس برٺ تي لٽائي ڇڏيو. بئگ هن سندس برٺ جي هيٺان ئي رکي ڇڏي. ۽ پوءِ ٽڪيٽ ماءُ کي ڏيندي پٽ چيو، ”هان امان، هيءَ ٽڪيٽ پاڻ وٺ سڀالي رک.“

هٿ ۾ ٽڪيٽ وٺندي ٻڌيءَ ٿورو مرڪيو ۽ پوءِ چڻ ڊيبل آواز ۾ چيائين، ”تون وڃڻ چاهين ته پلي وڃ... پٽ... اڃا توکي ڪافي

پري وڃڻو آهي. "هليو ويندس امان، تون فڪر ڇو ٿي ڪري. ڪو ٻار ته آهيان
 ڪونه، جو ڪير کڻي ويندو." پٽ جواب ڏنو.
 پٽيءَ به ڪو وڌيڪ ضد نه ڪيو.
 گاڏي چٽڻ ۾ اڃا ٿاڻير پيو هو. ان ڪري سن ماءُ کي چيو،
 "امان گاڏي چٽڻ ۾ اڃا دير آهي. ڇانهن ٻانهن پيشندين؟"
 پٽيءَ انڪار ڪونه ڪيو. چيائين، "ولي اڄ پلي..."
 هو ڇانهه ولي موٽيو ته ڏٺائين، مائس جون اکيون بند هيون. کيس
 لڳو شايد مائس کي جهوٽو ٻوٽو اچي ويو آهي. انڪري ماءُ کي جاڳائڻ
 جي خيال کان هن کيس مڏ ڪيو. پر مائس شايد مڏ ڪونه ٻڌو. ان
 ڪري ماءُ کي ٿورو قونڌاريندي هن کيس جاڳائڻ چاهيو.
 ماءُ کي قونڌاريندي ئي هو چرمڪي ويو. پٽيءَ جو هٿ ٻرڻ کان
 هيٺ لٽڪي آيو.
 هڪ هڪڪي رڙ پٽ جي وات مان نڪري ويئي. ڇانهن جو ڪوپ
 سنڌس هٿن مان ڪري پيو.
 اها شايد، پٽيءَ جي آخري سفر جي تيار هئي.

سخت چھري وارو ماڻھو

اول ته هڪ ڪن لاءِ هو دهلجي ويو،
 لڪل نسل، پگهر ۾ پتل، ورندي ۾ سائيڪل رکي جيئن ئي هو اندر
 گهڙيو، ته ڏٺائين۔ اچي ڌاڙميءَ وارو هڪ ٻڏو ماڻھو، اکيون پوري، سندس
 ئي ڪمري ۾ آرام ڪرسيءَ تي آهي، پيڙي چمڪي رهيو هو.
 هو ڊجي ويو ته هيءَ وري ڪير آهي، جو سندس ئي گهر ۾ اهڙي
 لاهرواهيءَ سان اچي ويٺو آهي، ۽ ڪرسيءَ تي آهي، مزي سان پيڙي
 چمڪي رهيو آهي.

هٿ واريون ڳوٺريون هن موڙهي تي رکيون. هن جي ڪمري ۾
 گهڙڻ ۽ ڳوٺريون موڙهي تي رکڻ سان جيڪا ٿوري گهڻي اهٺ پيدا ٿي
 هئي، ان سان به اچي ڌاڙميءَ واري ان شخص جون اکيون نه کليون، پر
 سندس ٻن آڱرين جي وچ ۾ جهليل پيڙي لڳاتار دونهون ڇنڏي رهي هئي.
 تڏهن هو اڳتي وڌي ويو، ۽ غور سان هن ٻڏي جي چھري ڏانهن
 چٽائي چٽائي نھاريو. هاڻي هن کيس سڃاڻي ورتو. اڙي... هو ته سندس
 ٻيءَ هو. ڌاڙمي رکائي هٽائين، يا ٻڏو ئي ويو هو، ته ڇا ئي ٻڌو، ٻيءَ کي
 سڃاڻڻ ۾ ڀلا ڪنهن کي ڪهڙي ويرم لڳندي.

ٻڏي جڏهن اڃا به اکيون نه کوليون، ته هن سوال ڪيو، ”ڇو آيا
 آهيو؟“

ڏاڍي آرام سان ڌيري ڌيري پش اکيون کوليون. پيڙي مان هڪ
 ڊگهو ڪش پريائين. ۽ پوءِ بيحد سجم وڃان ڌيسي آواز ۾ چيائين، ”تو
 ڪجهه پڇيو؟“

هٿ کي ڪاوڙ به لڳي، ۽ گذرڻ ۾ حيران به ٿيو، ته سندس ٻيءَ
 ڪيڏي نه آرام سان سندس گهر ۾ گهڙي آيو هو ۽ هاڻي ڪيئن نه، فلمن
 ۾ جيئن بلعماش ڳالهائيندا آهن، تيئن ڳالهائي رهيو آهي، ته: تو ڪجهه

پڇيو؟

"ها پڇيان ٿو، ڇو آيا آهيو؟" پٽ وري پنهنجو سوال دهرايو.
ساڳئي ئي نرم لهجي ۾ ٻيءَ وري چيو، "تون شايد غلط سوال پڇي رهيو آهين، حقيقت ۾ تون پڇڻ شايد اهو ٿو چاهين: هڪڙن آيا آهيو؟"
"نه مان اهو ئي پڇي رهيو آهيان. ته ڇو آيا آهيو؟" پٽ جي آواز ۾ هائي ٿوري تلخي هئي.

"ڇو؟" ڪن ترسي پش وري چيو، "هن گهر ۾ اهڙو هڪو هڪونهي، جنهن کي مان پنهنجو چئي سگهان."
"نه اهڙو هڪو هڪونهي." پٽ رکي جواب ڏنو.

پٽ جي واتان اهڙو جواب ٻڌي، هڪنهن به ٻيءَ جو چرڪ نه ڪرڻ فطري ڳالهه آهي. پر اچي ڏاڙهيءَ وارو هيءَ ٻڌو چرڪيو هڪو، ۽ نه ئي سندس چهر ۾ هڪو فرق آيو. هن ته ٻيڙيءَ مان هڪ ڊگهو هڪش ڀريو، ۽ پوءِ هڪ هڪ لفظ تي زور ڏيندي چيائين، "ٿورو ويه... تون هينئر تڪڙل ٿو لڳين. ٿورو ويهڻ سان تنهنجو پگهر سڪندو، ۽ پوءِ تون ليڪ طرح ڳالهائي به سگهندين."

پٽ کي لڳو، ڄڻ پش جي اهڙي ڳالهه جي هڪري، سندس پگهر اڃا به وڌيڪ وهڻ لڳو هو. پر پوءِ به هن چيو، "نه، ان پگهر وغيره کي وڃ ۾ نه آيو. ليڪ طرح مان هينئر به ڳالهائي ٿو سگهان ڇو... ڇا ٿا چوڻ چاهيو؟"

"ڇڱو، ته پوءِ هينئر هڪو... هيءَ ڳوٺريون، جيڪي تو موڙهي تي رکيون آهن، سي کڻي رڌڻي ۾ رکي اڃ، ۽ ڪنوار سان به ڳالهائي اڃ. ان وڃ ۾ تنهنجو پگهر به سڪي ويندو، ۽ پوءِ پاڻ ليڪ طرح ڳالهائي به سگهنداسين."

هڪ ڀيرو پٽ جي من ۾ آيو ته اتي هڪو تلخ جواب ڏئي، ٻيءَ جي ڳالهه کي وڃ ۾ هڪڙي. پر پوءِ نه ڄاڻ ڇا سوچي هو آيو ۽ موڙهي تان ڳوٺريون کڻي رڌڻي ڏانهن هليو ويو.

رڌڻي ۾ اچي، هن زال کان پڇيو، ته ٻڌو هڪڙي مهل آيو آهي؟ ۽ تو کيس اندر اچڻ جو ڏنو؟

ان تي جيئس چيو ته. هوءُ پنهنجي ئي سهري کي گهر ۾ اندر اچڻ

کان انڪار ڪرڻ تي ڪري سگهي. ۽ ٻي ڳالهه ته هن ڪنهن به سهری جي سامهون حرف نه ٻوليو هو، سو اڄ وري ڪيئن ڳالهائي ها.

جوش اڳتي کيس ٻڌايو، ته ايترو ضرور ٿيو ته دروازي تي ڪنهن ڌاڙهيءَ واري شخص کي ڏسي، اول ته هو دهلجي ويئي هئي. دهلجي به ويئي هئي ۽ گڻوگڏ سڃاڻي به نه سگهي هئي، ته هو ڪير آهي. پر پوءِ ٻڌي خود ئي پنهنجي سڃاڻپ ڏني. سندس سڃاڻپ ڏيڻ تي به هوءَ کڻي اعتبار نه ڪري ها، پر اول ته هن سهری جو آواز سڃاڻي ورتو، ۽ پوءِ ٻڌي جي ڌاڙهيءَ پر لڪل چهری جي ڦٽلي مھاندي مان کيس چٽيءَ طرح لڳو ته هوءَ کيس سڃاڻڻ پر غلطي ڪانه ڪري رهي هئي. هو سندس سهری ئي هو.

هن وري جوءَ کان پڇيو، ته ٻڌي ڪجهه ٻڌايو هوندو نه هيترا سال هو ڪٿي هو، ۽ هاڻي تي چو آيو هو، جنهن گهر وارا، کيس مثل سمجهي آسرو پلي وٺا هئا.

جوش چيو ته ان کانپوءِ، نه هن خود ئي سهری سان ڪجهه ڳالهايو هو ۽ نه سهرس تي ساڻس ڪا ڳالهائڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. هو ته بس دروازي کڻڻ کانپوءِ، اندر آرام ڪرسيءَ تي اچي ويهي رهيو آهي. پر گذريل ٻن ٽن ڪلاڪن جي وچ ۾، نه ته هن ڪجهه گهريو آهي ۽ نه ئي ليٽو پائي ڏٺو اٿس، ته گهر ۾ ڪير ڪير آهن؟ اتلوني هوءَ هڪ به پيرا لڪي لڪي، ان ڪري ۾ ليٽو پائڻ وٺي هئي، ته ڏسان، ٻٽو آهي ڇا پيو ڪري؟ ته ڏٺائين، ٻيو ٻيڙي چمڪي رهيو هو، ۽ شايد ڪٻيٽ مان ڪو ڪتاب کڻي ڏاڍي ڌيان سان پڙهي رهيو هو. ائين هاڻي ٻار به هڪ به پيرا، ڪري ۾ ليٽو پائڻ ويا هئا. پر ٻڌي جي اچي ڌاڙهيءَ کي ڏسي، هو شايد ڊڄي ويا هئا، ان ڪري ئي شايد وري ان ڪري ۾ وڃڻ جي سندن همت ڪونه ٿي هئي.

هن کي ٿڌن هڪ ئي وٺي ته سندس زال سڄ پڄ ئي پنهنجي سهری سان ڪا ڳالهه ٻوله ڪانه ڪئي هئي، ۽ نه ٻارن ئي پنهنجي ڏاڏي سان ڪجهه ڳالهايو هو.

هو ستان ڪرڻ هليو ويو. روز ئي هو ائين ڪندو آهي. آفيس مان

ٺڪل نٿل، ڀڳهر ۾ پٺل هو گهر موندو آهي. پنج ست منٽ پڪي
هيٺان ويهندو آهي، ٽپال ڏسندو آهي. ۽ پوءِ سان ڪرڻ هليو ويندو آهي.
وهجڻ بعد هو واپس پنهنجي ڪمري ۾ آيو. پش اجا به، اڳي
وانگر، اڪيون ٻوليون، آرام ڪمريءَ تي آهي، ٻيڙي چمڪي رهيو هو.

هن هڪ ڀيرو لاهرواهيءَ وچان ٻڌي ڏانهن نهارو، پوءِ هن سامهون
رڪيل ليبل ڏانهن نهارو، جتي هڪ ڌرمي ڪتاب رکيو هو. کيس ان تي
ڪو عجب ڪونه لڳو. جوڻس کيس ٿوري دير اڳ پٺايو هو ته ٻيو
ڪافي دير تائين ڌيان سان ڪو ڪتاب پڙهي رهيو هو، هن ڪتاب هڪ
هنٿان کڻي پئي هنڌ رکيو. آواز نه ٿيو، پر پوءِ به ٻڌي پنهنجون اڪيون
ڪونه کوليون.

پٽ کي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي، ته هن ڄاڻي وائي ٿورو آواز پيدا ڪرڻ
لاءِ، ڪتاب هڪ هنٿان کڻي پئي هنڌ رکيو، پر ٻڌي تي ان جو چڻ ڪو
اثر نه ڪونه ٿيو هو. تنهن هن چيو، ”ڪٿي هئا هيترا سال؟“

ٻيو بلڪل ڪونه چرڪيو. کيس چڻ ڀرون پئجي ويا هئا، ته
ڪوئي ڪمري ۾ آيو هو. قيسي سان هن اڪيون کوليو، ”کيسار ۾ هوس.“
تنهن پٽ کي اها ڳالهه چوندي ٿوري به هٻڪ محسوس ڪانه ٿي ته
هو نه پيءُ کي مثل سمجهي، آسرو هلي ويٺا هئا. ٻلا جنهن پيءُ هيرن
ورهن تائين، گهر وارن جو خيال ئي نه ڪيو هجي، ان لاءِ ٻيو سوچي به
چا ٿو سمجهجي؟ انڪري هو سڀ ته آسرو هلي ويٺا هئا.

پيءُ تي چڻ ان ڳالهه جو ڪو اثر نه ڪونه ٿيو. چيائين، ”ها،
نيڪ آهي. توهان جو مونکي مثل سمجهي، آسرو هلي ويٺا هئا، اهو سٺو
ٿي ڪيو. نه ته منهنجي موٽي اچڻ جي آسري ئي آسري ۾ توهان پنهنجي
لاءِ ڪجهه ڪري ڪونه سگهو ها.“

پٽ چيو، ”ڪيو ته هيتو به چا اٿئون؟ جنهن گهر ۾ ڪمائيندڙ پيءُ
هجي، ان گهر جي لولاد جو ڪو آئيدو به ٿيندو آهي هڪ خواب ٿيندا
آهن، پر لسان ته پنهنجو آئيدو ۽ پنهنجا خواب اهو سوچي قربان ڪري
چٽياسين، ته ٻيا پيءُ جي ٻارن جو ته آئيدو اهڙو ئي ٿيو آهي.“

پيءُ چيو، ”مان سڀ سمجهان ٿو، ته تون چا ٿو چوڻ چاهين. پر
هاڻي نه ته منهنجا گذريل ڏينهن واپس اچي ٿا سگهن، ۽ نه ئي توهان جو

ڪو روشن آئينو رهيو آهي. "ڪجهه نرمي ٻڌي وري چيو، "مائي به مري وئي هوندي؟"

پٽ چيو، "ها، امان توهان جي گهر ڇڏي وڃڻ جي پن ٽن سالن کانپوءِ ئي گذاري وئي. هونئن هڪ طرح مري ته هوءَ تنهن ڏينهن ئي وئي هئي، جنهن ڏينهن توهان هيءَ گهر ڇڏي هليا ويا هئا. پر پوءِ به جيئن ٿيڻ ڪري، هن، حياتيءَ جا ٻه ٽي ٻيا سال به گذاري ورتا. انهن پن ٽن سالن ۾، اسين امان جي مُرڪ ٽنهن ئي قسمي سگهياسين، جنهن هوءَ مرڻ تي هئي، ۽ اسين سندس پراسان ويهي روئي رهيا هئاسين. صرف تنهن ئي امان اسان کي ڏي ڏيندي ٿورو مرڪي هئي، ۽ چيو هئائين، 'روڻو چو ٿا؟ مان ڪو مران ٿوڻي ٿي.' بس، ان کان ترٽ ئي پوءِ امان اسان کي روڻندو ڇڏي هلي وئي.

چوندي چوندي پٽ جي اکين ۾ ٻاڻي پرجي آيو. پر هن ڏٺو ته ڀس مٿان ڄڻ ان ڳالهه جو ڪو خاص اثر ٿي ڪونه ٿيو هو، ته سندس زال مري وئي هئي، جنهن کي هاڻي هو ڪنهن به نه قسمي سگهندو.

ٻڌي صرف ايترو چيو، "ها، مون به اهوئي انومان لڳايو، ته مائي شايد مري چڪي آهي. نه ته هوءَ ڊوڙندي اچي مون سان گڏجي ها. پر خير، هاڻي هوءَ مري وئي ليڪه آهي... هاڻي ئي به ڇا ٿو سگهي؟ ۽ هونئن به موت آهي ڇا!- بس، هڪ انت آهي- ڏکڻ- سڪن جي پڄاڻي آهي... يا بس آخري آرام آهي- سو مائي مري وئي، مان به هڪ ڏينهن مري ويندس."

پٽ کي اهو شام عجيب لڳو، ته ڪهڙي آهي هيءَ پڌاڻي جي عمر. جو پنهنجي ئي زال جي موت کي ڪيتري نه آسانيءَ سان ٻڌي سويڪار ڪيو. ۽ ڪيئن نه ٻڌي کي، پنهنجي موت لاءِ به هاڻي ڪو ڊپ نه رهيو آهي، ته موت هڪ پيانڪ ڇيز ٿيندي آهي، جنهن کي هڪو به ايتري آسانيءَ سان سويڪار نه ڪري سگهندو آهي، جيترائي آسانيءَ سان هيءَ ٻيو ان کي سويڪار ڪري رهيو هو.

ٻيءَ کي تنهن پنهنجي ڌيءَ جي ياد آئي، "سوڌا ڪٿي آهي." امان جي چلائي کان سال ٻه پوءِ، مون سندس شادي ڪرائي ڇڏي. پٽ چيو-

ٻيءَ صرف ڪنڌ لوڏيو. ڄڻ خوش هو ته ليڪه آهي. سٺو ڪم

٧ هو هونتن، پٽ ان وقت من ٽي من پر سوچي ورتو هو ته هو پيءُ کي
 . ڪجهه گهٽ وڌ ڳالهائيندو، ته وسوڌا جي شاديءَ جي ذميواري ته منهنجي
 ٿي هئي. فضول پر اهو سڀ کيس ڪرڻو پيو، جو پٽ کي ٿي ڪرڻو هو.
 ؛ نتيجو اهو نڪتو آهي ته وسوڌا جي شاديءَ پر ڪنيل قرض هو اڄ تائين
 ٻاهي نه سگهيو آهي.

پٽ ان ڀاڱي ۾ ڪجهه گفتگو ڪانه ڪئي. ان ڪري پٽ جو
 غصو، من ٿي من پر رهجي ويو.

تنهن وري پٽ کي لڳو، ته ڇڻ هو پنهنجين اصلي ڳالهين کان
 پنهنجي، جذبات جي ڪنهن وهڪري ۾ وهي ويو هو. کيس پيءُ کان
 جا تفصيلوار خبرچار وٺي هئي، اها ته اڃا هڙولي نه سگهيو هو.
 ان ڪري پٽ وري پيءُ کان پڇيو، ”ڇا پٽي ڪيو توهان آسام ۾؟
 ۽ سو ٻه هيترا سال؟“

”ڪجهه نه، اتي هڪ عورت جي چڪر ۾ اچي ويو هوس، ڪجهه
 مان هن جي چڪر ۾ اچي ويو هوس ۽ ڪجهه هوءَ منهنجي چڪر ۾
 اچي وئي هئي. ۽ پوءِ مان ان جي چار ۾ امڙو ته ڦاسي ويو هوس، جو سڀ
 ڪجهه منهنجي ذهن مان ڇڻ ميسارجي ويو هو. مان مالتيءَ کي به وساري
 ويٺو هوس، ۽ توهان کي به.“

پٽ کي ان ڳالهه تي ڏاڍي ڪاوڙ لڳي، ته پٽ ڪيڏي نه ٻي حياتيءَ
 وڃان امڙي ڳالهه چئي رهيو هو، جيڪا هڪ پيءُ کي پنهنجي پٽ جي
 سامهون نه چوڻ کپندي هئي.

تنهن وري پٽ کي پنهنجي ماءُ جي سوچڻ تي ڏيا اچڻ لڳي، ته
 کيس ڪيئن نه خراب خراب ويچار اچڻ لڳا هئا، ته ڪٿي مڙس جو ڪو
 انڪسپيڊنٽ ته ڪونه ٿي پيو. يا ڪٿي ڪنهن دشمنيءَ وڃان ڪجهه
 گهٽ وڌ ته ڪونه ڪري وڌس.

۽ هوڏانهن پٽ جي ٻي حياتي امڙي، جو گهر ۾ ته چئي ويو هو ته
 دهليءَ وڃي رهيو آهيان. ۽ نه ڄاڻ ڪيئن ۽ ڪٿان ڪٿان ڏسڪا کائيندو
 آسام وڃي نڪتو هو ۽ اتي عياشيءَ ۾، جوانيءَ جا مڙا پئي مائڻائين.

هونتن پيءُ کي ڳولڻ جي ڪوشش ۾ هنن وسان ڪين گهٽايو

هو. پر گهڻو ئي پاڻ پتوڙڻ بعد پش جو ڪو پتو ئي ڪونه پيو. تنهن هڪ
هليڪو شڪ جاڳيو هو سڀني جي من ۾، ته ڪٿي ڪمزور مالي حالتن
مان پيدا ٿيل ذميوارين کان منهن موڙي، پش جهنگ منهن ڏيئي، گهر
چڏي پڇي ته ڪونه ويو. ۽ هوڏانهن هنن جي ماءُ کي وري اهي ويچار هئي
آيا ته ڪٿي متان سندس انعڪسڀنٽ نه ٿيو هجي، يا ڪنهن دشمن
سائنس ڪو اهڙو جهڙو ورتاءُ نه ڪيو هجي.

تنهن وري پٽ کي ياد آيو ته سندس ماءُ جي چالاقي کان پوءِ هڪ
ڏينهن سندن هڪ پاڙسري آسام ويو هو. ۽ ان ئي اچي هنن کي پٽايو هو
ته سندن پيءُ جهڙي هڪ ماڻهوءَ کي، هن آسام جي هڪ ننڍي شهر ۾
ڏٺو هو. هن پش جهڙي ان ماڻهوءَ سان ڳالهائڻ جي ڪوشش ۾ ڪئي
هئي، پر اڳلي ئي انعڪاري رخ ڏيکاري، اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش
ڪئي، ته هن غلط ماڻهوءَ کي سڃاڻڻ سڃهڻ جي غلطي ڪئي آهي.

تنهن کان ئي پٽ جو اهو ٿورو شڪ، وشواس ۾ بدلجي ويو هو ته
سندن پيءُ جيئرو آهي، ۽ هڪ ئي هڪ ذميوارين جي احساس کان منهن
موڙي، دهليءَ ويڃڻ جو بهانو ڪري، هو گهر چڏي هليو ويو آهي.
هاڻي جنهن پيءُ سامهون هو، ته پٽ کاتس پڇي ئي ورتو، ”پنهنجو
هڪ پاڙسري توهان کي هڪ ڏينهن آسام ۾ گذريو هو...؟“

سندس ڳالهه کي وڃ ۾ ئي ڪئي پش چيو، ”ها، گذريو هو. پر مون
ئي کيس رخ نه ڏٺو هو. ۽ چيو هومانس ته هن غلط ماڻهوءَ کي سڃاڻڻ جي
ڪوشش ڪئي آهي.“

هڪ کن لاءِ پٽ کي اهو سٺو لڳو، ته ٺيڪ آهي، جوانيءَ ۾
ڳالهائڻ هڪ ڪوڙ بابت پش، هاڻي بدبالي ۾ سچ ڳالهائي رهيو هو.
تنهن پٽ وري ڳالهائڻ، ”پوءِ؟ اڄ اوچتو ئي اسين توهان کي ڪيئن
ياد اچي وياسين؟“

پيءُ چيو، ”ها آا. اوچتو ئي سمجهه، اوچتو ئي توهان جي ياد آئي.
ٿيو چا هو، جو اتي آسام ۾، ان عورت سان مون شادي ڪئي هئي.
تمام سهڻي زال هئي.“ اتي وري پيءُ ڏٺو ته پش جي چهر تي ڪو
صحيح گهنج اچي ويو هو. کيس شايد اهو سٺو نه لڳو، ته سندس ماءُ کان
وڌيڪ پش پيءُ ڪنهن عورت جي سونهن کي ساراهي رهيو هو. پر پيءُ

ان ڳالهه جي پرواهه ڪرڻ کان سواءِ ئي اڳتي ڳالهائڻ لڳو، ”پوءِ اسان ٻئي هيترا سال گذرهيون. ان هورت وٽ ڪافي پئسو هو. خبر ناهي ڇو، منهنجي پٺيان ڄڻ ٻاڳل ٿي پئي هئي. هن مونکي جهجهي رقم ڏني هئي، ته اتي آسام ۾ ئي هڪو ڌنڌو کولي ويهي رهان، پر پنهنجن وٽ واپس نه وڃان. جايون وغيره ۽ سڄي جائداد هن منهنجي نالي ڪرائي ڇڏي. ۽ مان به لالچ ۾...“

تنهن پيءُ جي ڳالهه کي وچ ۾ ئي ڪٽي پٽ چيو، ”پنهنجن کان وڌيڪ توهان کي اهي جايون ۽ پئسو ۽ اها سهڻي زال پياري لڳي؟“ پيءُ کي لڳو ته اتي پٽ ’سهڻي‘ لفظ تي غصي يا طنز وڃان زور ڏنو هو.

چيائين، ”ها، سچ ۽چ ائين ٿي ويو هو. مون چيو نه، ته مان سندس چار ۾ ڦاسي ويو هوس. هن جي چڪر ۾ اچي ويو هوس.“

پٽ کي به لڳو ته ها، سچ هوندو، پئس هڪ ئي هڪ ڪنهن جي چار ۾ ڦاسي پيو هوندو. هونئن به، جوانيءَ ۾ پئس ڪافي سهڻو لڳندو هو.

تنهن پئس وري چيو، ”ڇڱو ڇڏيو، جيڪي ٿيو سو ٿيو، هاڻي توهان اسان کان ڇا وٺڻ لڳا آهيو؟“

ان تي سانتيڪي آواز ۾ پئس چيو، ”وٺڻ نه، ڪجهه ڏيڻ آيو آهيان. مان سڄي جائداد تنهنجن ٻارن جي نالي ڪرڻ ٿو چاهيان. آسام واري منهنجي زال مان جيڪڏهن هڪو ٻار پيدا ٿئي ها، ته پوءِ هڪ ئي هڪ منهنجي جائداد وغيره تي انهن جو ئي حق هجي ها. پوءِ شايد مان هتي به نه اچان ها، پر هاڻي چاڪاڻ جو هوءَ پاڻ به مري ويئي آهي، ۽ سندس مان هڪو ٻار به ڪونهي، ته سوچيم، توهان جو وٺا آهيو، هونئن مون سوچيو اهو به هو ته مائٽي ضرور جيئري هوندي. هوءَ گذاري وئي... ليڪه آهي... توهان ته آيو. توهان به ته مائٽيءَ جي نشاني آهيو.“

پٽ چيو، ”نه اسان کي توهان جي جائداد وغيره مان هڪو به موٽ ڪونهي. توهان جي مرضي، ڀلي ڪنهن کي به ڏئي ڇڏيو.“

اهو چوڻ کان پوءِ، پٽ وري سوچڻ لڳو، ته سندس پيءُ ڪيئن نه نرمو هي يا ڪنور آهي. هن اڃا تائين اهو به نه پڇيو آهي، ته مونکي گهڻا ٻار آهن؟ يا ٻار آهن ڪٿي، مان ساڻن گڏجان ته سهين. ها باقي ڪيتري نه آسانيءَ سان چئي ڏنو اٿس، ته مان پنهنجي سڄي جائداد تنهنجي يا ٻارن

جي نالي ٿو ڪرڻ چاهيان.

پٽ کي ياد آيو، ته جنهن پٽس گهر چڙي هليو ويو هو، تنهن کيس
ڪو به پار ڪونه ڄاڻو هو. بس اڃا سندس شادي مس ٿي هئي، جو
ڪجهه مهينن کان پوءِ، دهليءَ وڃڻ جو بهانو ڪري، سندس پيءُ گهر مان
فرار ٿي ويو هو. تنهن کانپوءِ، اڄ اچي کيس پنهنجي گهر وارن جي ياد آئي
آهي.

تنهن ڪاوڙ تي ڪاوڙ ۾ پٽ پيءُ کي گهڻو ئي گهٽ وڌ ڳالهائيندو، ته
جنهن سندس پنهنجي گهر وارن لاءِ ڪو فرض هو، تنهن هو عشق جي
چڪر ۾ ڦاسي مڙا مائيندو رهيو. ۽ هاڻي جنهن هو مس مس وڃي دال
روني ڪڪاڻڻ لائق، يا پنهنجن پيرن تي بيٺ لائق ٿيا آهن، تنهن کيس
گهر وارا ياد پيا آهن، ته هو ڄڻ اڃا تائين سندس آسري ۾ ويٺا هوندا. يا
ڄڻ ته هو اڃا واٽ ناهنندا هوندا ته ڪنهن سندن پيءُ، سندن لاءِ ٺاهي جا
اٻار ڪڪائي ٿو موليٰ؟

هيو سڀ ٻڌندو رهيو. هن ڏٺو ته ڳالهين تي ڳالهين ۾ سندس پيڙي
وسامي وٺي هئي. هڪ ڀيرو وري پيڙي ڊڪائي پٽس چيو، ”جنهن تون
ايترو ڪجهه چئي چڪو آهين، ته هڪ ڳالهه مان به توکي ٻڌائي چٽيان.
پنهنجي جائداد وغيره مان شايد توهان ماڻهن کي نه ڏيان ها. اهو سڀ
ڪجهه منهنجي پٺاڀي جو سهارو هو. ۽ اهو به سچ آهي، ته اڄ جي انسان
کي جيترو مطلبي ٿيڻ ڪپي، اوتروئي مطلبي مان به آهيان. پر حقيقت ته اها
آهي ته مونکي هڪ ئي وقت ٻه به بيماريون اچي لڳيون آهن. هڪ ته
ڪينسر آهي، ٻيو رکي رکي مونکي دل جي تڪليف محسوس ٿيڻ لڳي
آهي، گهڻائي پيرا اٿين ٿيو آهي، ته بس، وسڪي ويس. پر وري نه ڄاڻ
ڪهڙي ڳالهه آهي، يا ڪهڙو موڙ آهي، جو مان بچيو ٿو وڃان. پر هاڻي ته
خير، ڊاڪٽرن جي ڳالهين مان به لڳي ٿو، ته مان ڪجهه ئي ڏينهن جو
مهان آهيان. خير نه اٿم، ته منهنجو موت ڪينسر وڳهي ٿيندو، يا دل
ٽٽڻ سبب. پر ليندو جلد، اها ته هڪ سمجهه.“

پٽ کي لڳو ته هيو بلڪل صاف يا سڌي ڳالهه چئي رهيو هو.
سندس چهر تي اهڙيون ڪي به رکائون نه هيون، جي هڪ ساڌارڻ شخص
جي چهر تي هجن، جنهنکي اها خبر پنهنجي وٽي هجي، ته هو هاڻي بس،

ڪجهه ڏينهن جو مهمان آهي.

تڏهن پٽ ڏاڍي ڌيان ۾ ٻارهيڪيءَ سان، پيءُ جي سرير کي ڏٺو. جيتوڻيڪ پٽس پهرين ڏاڙهي ڪونه رکائيندو هو، پر تڏهن به ڏاڙهيءَ ۾ لڪل پيءُ جو چهرو، پٽ کي تمام ڪمزور لڳو. کيس لڳو ته پٽس جي ٻانهن ۽ سرير ۾ انيڪ گهٽج پئجي چڪا هئا. سندس اک ڀري، يا جوانيءَ واري سونهن نه ڄاڻ ڪيائينهن غائب ٿي وئي هئي.

هوشن، پيءُ لاءِ نفرت ته سندس من ۾ تڏهن ئي پيدا ٿي چڪي هئي، جڏهن سندس گهر ڇڏي وڃڻ جي ڪجهه عرصي کانپوءِ، سندن هڪ ٻاڙيسريءَ اچي کين ٻڌايو هو ته سندن پيءُ جهڙو هڪ شخص کيس آسام ۾ گڏيو هو. هن ساڻس ڳالهايو به هو، پر اڳتي ئي کيس پنهنجي سڃاڻپ بابت غفلت ۾ وجهي ڇڏيو هو، ته هن ڪنهن غلط ماڻهوءَ کي سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

ته پيءُ لاءِ نفرت ته سندس من ۾ تڏهن ئي پيدا ٿي چڪي هئي. سوچيو هئائين، ته پٽس ڪيترو نه مطلبي شخص نڪتو، جو گهر جي ذميوارين کان منهن موڙي، جهنگ منهن ڏيئي هليو ويو هو. پر کيس پيءُ تي ديا صرف انڪري پئي آئي، ته ٻليو ڪيڏيون به آسون اميدون رکي آيو هوندو، ته مalti کيس واپس آيل ڏسي، ڪيئن نه گڏ ڳڏ ٿيندي، ۽ ڪيئن نه اچي ساڻس هڪ سان گڏجندي. يا خود پٽس ئي ڪيئن نه پيرين پئي ساڻس عزت سان گڏيو. پر هتي ته قصو ئي اٿو هو. نه ئي ٻلي جي مalti جيئري هئي، ۽ نه ئي پٽ سندس عزت ڪري رهيو هو.

تڏهن نه ڄاڻ ڇا سوچي، پٽ پيءُ کان پڇيو، ”ڪجهه ڪاڌو اٿو؟“
”نه.“ پيءُ صرف هڪ لفظ وارو جواب ڏنو.
”ڪاٿيند؟“

”ها، ڪاٿيندس... هڪ به لڳي آهي. پهرين سوچيم، ته ڪنوار کان گهري ٿو وٺان پر وري ڏٺم ته تنهنجي اچڻ جو وقت ئي ويو هو. ان ڪري سوچيم. گنجي ڪاٿينداسين.“
”هون.“ چئي پٽ چپ ٿي ويو.

تڏهن لوجن ٿي پٺ ڪي لڳو، ته نه ڄاڻ چيو، ٻي جي لاءِ سندس سر
پر ٿوري نرمي آهڻي پئي وئي.

پٺ ڪي تڏهن ڪجهه سجهيو ٿي، ڪرڻ ٿي، ته ٻيءَ سان هاڻي ه
ڪيئن يا ڪهڙيون ڳالهيون ڪري. تڏهن ٽين ٿي هن ٻيءَ کان پڇيو
”هيءَ ڏاڙهي جو رڪاڻي اٿو؟“

پهرين جيان ٿي گهٽير انداز ۾ ٻيءَ چيو، ”هاڻي ڪنهن جي لاءِ
لاهيان؟ جوانيءَ ۾ تنهنجو هيءَ ٻيءَ چڱو خاصو خوبصورت لڳندو هو.
تڏهن روز ڏاڙهي لاهيندو هوس. هاڻي ته بس...“ جعلي ڪي اڻپورو چئي
ٿي ٻيءَ چپ ٿي ويو.

پٺ ڪي به ٻيو ڪجهه ڳالهائڻ لاءِ نه سجهيو ته هو اُتي پئي ڪمري
۾ هليو ويو.

تڏهن ترٺ ٿي پٺس وري کيس سڏ ڪيو، ۽ کيس پاڻيءَ جو هڪ
گلاس پري آڻڻ لاءِ چيائين.

پٺ پاڻي پري آيو ته ٻيءَ وري چيو، ”مونکي اڄ وري دل جي تڪليف
محسوس ٿي رهي آهي. ڪٿي ائين نه ٿئي، ته مان هتي مري پوان، ۽ جائداد
وغيره جي وصيعت جو ڪم اڌ ۾ رهجي وڃي.“

پٺ چيو، ”جي وڌيڪ تڪليف محسوس ٿيندي هجيو ته ڊاڪٽر
ڪي گهرائي وٺان.“

پٺ ڪي اتي هڪ پيرو وري محسوس ٿيو ته کيس ڇا ٿي رهيو
آهي؟ ٻيءَ ڏانهن سندس رخ ايترو نرم چو پيو ٿيندو وڃي؟

ٻيءَ چيو، ”نه نه، مون وٽ ڪجهه گوريون آهن. تو رڳو ٿورو پاڻي
ڏي.“

ٻڌي هن چئن قسمن جون ننڍيون وڏيون گوريون پاڻيءَ سان ڀري
گوري ولندي ٻڌي جي نظر پٺ ۾ لڳل مالتيءَ جي فوٽي ڏانهن ڪڍي
وئي. هو ڪجهه دير لاءِ هڪ ٽڪ ان فوٽي ڏانهن بهارندو رهيو.

ڏٺو ته اهو سڀ پنس به، پر هن اهڙي ڏيکاري ڏني، جن ٻيءَ جي کي
نهار ڏانهن هن جو ڌيان بلڪل ڪونه هو.

ان بعد رڌڻي ۾ وڃي، هن جوڙ ڪي روئي تيار ڪرڻ لاءِ چيو. گڏوگڏ
کيس اهو به چيائين ته باٻي لاءِ پرهيز جو ڪاڌو ٺهندو، چاڪاڻ جو

ڪيسر جي بيماريءَ سان گڏ کيس دل جي تڪليف به آهي. جيتوڻيڪ
پس کيس کاڌي وغيره بابت ڪابه اهڙي ڳالهه ڪانه چئي هئي، تنهن به
هن زال کي چيو ته هاڻي لاءِ پرهيز جو ڪاڌو ٺاهي.

۽ اُتي ئي وري هن پنهنجي زال کي اهو ٻڌايو ته ڪيئن پس ٿامڙ
جي ڪنهن عورت جي چڪر ۾ ڦاسي ويو هو. ۽ ڪيئن ان عورت
پنهنجو سڀ مال اسباب، جايون جهڳهيون، مطلب ته سڄي جائداد هاڻي جي
نالي ڪري ڇڏي. هاڻي اها عورت پاڻ ته مري وئي آهي. ۽ هاڻي کي به
ڊاڪٽرن جي ڳالهين مان لڳي ٿو، ته هو هاڻي وڌيڪ وقت جيئرو نه رهي
سگهندو.

پوءِ وري آخر ۾ چڻ ڪا رازدار ڳالهه ٻڌائڻ جي ابتڙ ۾ هن جوڙ
کي ٻڌايو ته ڪيئن هاڻو پنهنجي سڄي جائداد هاڻي اسان سيني جي نالي
ڪرڻ ٿو چاهي.

جوڻس سڀ ٻڌندي رهي. پر هن پنهنجي طرفان ڪجهه به ڪونه
چيو. صرف هڪ هڪڙي مرڪ هن جي چپن تي آئي ۽ گم ٿي وئي.
پٺ وري پنهنجي ڪمري ۾ هليو ويو. هن ڏٺو ته پس جو، پيڙيون
ڇڪڻ اڃا به جاري هو. پٺ کي لڳو ته پس کي پيڙين ڇڪڻ جي
ڪيتري نه خراب عادت آهي، جو وڃي ٿو هڪ ٻئي جي پٺيان پيڙيون
ڇڪيندو.

تنهن هن وري ٻيءَ کي چيو، ”ڪينسر ۾ ڊاڪٽر پيڙيون ڇڪڻ
کان منع ڪونه ڪندا آهن ڇا؟ اسان ته ٻڌو آهي، ته تڏاڪ ڪينسر لاءِ
تار خراب چيز آهي... ته ڇا، ڊاڪٽر توهان کي پيڙيون ڇڪڻ کان
روڪين ڪونه ٿا؟“

ٻيءَ چيو، ”ها، روڪيندا آهن. پر هاڻي ڇا آهي. جنهن موت اچڻو
ٿي آهي، ته به ٿي ڏينهن اک اچي يا به ٿي ڏينهن پوءِ، ڪهڙو فرق ٿو
پوي.“

ٻيءَ جي ان جواب تي پٺ کي غصو ته آيو، پر من ئي من ۾ چڻ
ڪجندي هن سوچيو: وڃي مري... جنهن ڪنهن کي خود ئي پنهنجي
حياتيءَ جو فڪر ڪونهي ته پوءِ ڀلا اسان جي مٿي ۾ وري ڪهڙو اچي
سور پيو آهي. وڃي مري.

تڻهن پٽ کي هڪ عجيب ڳالهه ڏيان ٿا. هن کي لڳو، ته هينري دير ۾ هنن ٻنهي جي هيڏي گفتگوءَ جي دؤران هڪ ڀيرو به ٻڌڻي نه ڳالهائڻو هو. صرف گفتگوءَ جي وچ ۾ رڪي رڪي هن ڪجهه ضرور هو. ڪنهن ڪنهن ته لڳاتار ٿي.

۽ اُتي ئي، من ٿي من ۾ پٽ سوچيو، ته هاڻي هو ٻيءَ سان ڪهڙيون ڳالهيون ڪري. کيس ائين به محسوس ٿيڻ لڳو ته ٻڌڻي واري جائداد وغيره جي ڳالهه ڏانهن، هو هاڻي ٿورو جهڪڻ لڳو هو. تڻهن وري کيس ماءُ جي ياد آئي، ته سوچيائين. نه اهڙي ٻيءَ سان ڪهڙي صلح ڪجي، جو سندس ماءُ جي پاڻائين جي ڀروءَ ڪرڻ کان سواءِ ٿي، گهر وارن کان منهن موڙي، ڪنهن ٻئي پاسي هليو ويو. ۽ هوڏانهن ماڻس ويڃاري مرڻ گهڙيءَ تائين، پٽيءَ جي درشن لاءِ سڪندي رهي. هن سوچيو، نه...

تڻهن ٻيءَ ڏانهن نهاري ٿورو ڪٽور ٿيندي پٽ وري چيو، "هٿو، روتي اسين گڏ ڪائون ٿا. ان کان پوءِ، توهان کي جتي وڃي، اُتي هليا وڃجو. اسانکي توهان جي جائداد وغيره ڪانه ڪپي. توهان جي مرضي، ڪنهن کي به ڏيئي ڇڏجو. هونئن توهان واري هيءَ ابن ڏاڏن جي جڳهه ٿي اسان لاءِ ڪوڙ آهي."

ٻيءَ جي چهرى مان لڳو، ته ٻڌڻي جي اهڙي ڳالهه سان چڻ سندس لاءِ ڪو خاص فرق پيدا ڪونه ٿيو هو. هن چيو صرف اوتروئي، "ڏس سوچي وٺ. پاڻ مٿي کانپوءِ، دنيا مري ويندي آهي. مون لاءِ ڪو فرق ڪونه پوندو. ڪجهه ٿيندو به ته توهان جي لاءِ، ۽ هڪ طرح منهنجو به ٿورو قرض لهي پوندو. جوانيءَ ۾ جڏهن منهنجو توهان لاءِ ڪو فرض هو، اهو مان پورو نه ڪري سگهيس، ته ان جو ڪجهه حصو هاڻي ئي نڀائي وٺان. رهي مائٽيءَ جي ڳالهه، سو ان کان ته... اڳتي ٻڌڻي ڪجهه ڪونه ڳالهائڻو. پر هن پنهنجي جملي کي اڌ ۾ ڇڏي مٿي اسان ڏانهن ائين نهاريو، چڻ چوندو هجي: ته مائٽيءَ کان ته مان مٿي ئي وڃي سگهي وٺندس."

ان وچ ۾ پٽ کي ڏيان آيو، ته شايد روتي تيار ٿي وئي هوندي. جوءَ کان اهو پڇڻ لاءِ هو وري رڌڻي ڏانهن هليو ويو. روتي قريب قريب تيار ٿي چڪي هئي. جوڻس جيئن روتي پاتي،

تيسين هن پاڻي پري پيءُ جي سامهون آڻي رکيو. هو وري رڌڻي ۾ زال وٽ وڃي ويهي ويو.

جوش روڻي پاڻي لڳي، ته هن وري جوءَ کي سرستي ڳالهه ڪري پٺاڻي، ته ڪيئن هن پيءُ کي چيو آهي، ته روڻي کائي توهان پلي ڪيڏانهن به هليا وڃو. اسانکي توهان جي جائداد وغيره جي ڪا به لالچ ڪانهي.

ڪجهه سوچي جوش صرف ايترو چيو ته: پنهنجي ئي پيءُ سان هر ڀيرو ايترو سخت ٿيڻ ليڪه ناهي. توهان کي پيءُ جي دل رکڻ ڪپي. هڪ کن لاءِ وري پٽ جي دل نرم ٿي وئي، سوچيائين: ته پوءِ هاڻي ڪٿي ڪريان.

تڏهن وري پٽ کي لڳو، ته ها، هن کان اڳ هو شايد ڪجهه غلط سوچي ويٺو آهي، يا غلط فسر ڪئي ويٺو آهي.

روڻي وغيره ڪٿي هو ڪمري ۾ ويو، ته ڏٺائين ته پٽ اڪيون پوٽيو، آرام ڪرسيءَ تي اهلڪو پيو آهي. بلڪل ساڳيءَ ريت، جهڙي نموني شروع شروع ۾ گهر ۾ گهڙڻ سان ئي کيس ڏٺو هئائين. پيڙي هن جي ٻن آڱرين جي وچ ۾ چڻ چڙي پيئي هئي. فرق صرف ايترو هو، ته هاڻي پٽ جي چپن تي هڪ هلڪي مرڪ هئي. تڏهن پٽ ڏٺو ته پٽ جي ٻن آڱرين جي وچ ۾ جهليل پيڙي وسائي چڪي هئي.

تڪڙ ۾ روڻي ٿيڻ تي رکي، هو جوءَ کي سڏي آيو. پٽ اڃا به پٿر جي ڪنهن بت جيان، اڪيون پورو، آرام ڪرسيءَ تي اهلڪو پيو هو. ڪجهه دير هو پٽي غور سان پيڙي جي چاهي ڏانهن نهارڻ لڳا. پوءِ وري حيرت وڃان هڪ پٽي ڏانهن ئي نهارڻ لڳا.

حقيقت ۾، ڏاڙهيءَ ۾ لڪل، پيڙي جي سخت چاهي مان هو اهو اندازو نه پئي لڳائي سگهيا، ته پٽو جيئرو آهي يا مري ويو. پٽ کي تڏهن، ڪجهه دير اڳ جو، پنهنجو هڪ سجابل سپنو، تڙتڙو پکڙتڙو نظر آيو.

منهنجي دل ۾ آيو ته ٿيڻ تي رکيل، پٽ جي لائينر مان، هو منهنجي

هٽ واري ٻيڙي دڪاڻي وٺي، ۽ ٻيءَ جي مڪلھن کي ھلڪو جھنڪو
 ڏيئي، کيس جاڳائي، تہ: اٿو مان روئي کڻي آيو آھيان.
 ٻيءَ جي سخت چھري تي اڃا بہ مرڪه ڦھليل هئي، ۽ پٽ کي ھٿ
 ئي نہ پئي ٿي، تہ ھو ٻيءَ کي جاڳائي، يا لائينر سان سندس ٻيڙي تي کڻي
 دڪاڻي.
 ... ۽ ھوڏانھن جوڻس تہ روئڻ تي شروع ڪري ڇڏيو ھو.

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميروائي

Cell No 0344 3919786
0300 3404488

وقت جي ان وٽيءَ بعد

اڃ وري هوءَ ان چائنٽ تي موٽي آئي آهي. گهر پهچڻ پر کيس هڪا تڪليف ٿي هجي، اهڙي هڪا ڳالهه هڪانه هئي. سڀ هڪجهڙا سڃاتل هو. شهر جي ريلوي اسٽيشن، شهر جا ننڍا وڏا رستا، گهر ڏانهن ويندڙ گهٽين جا گهٽاڙو، سڀ هڪجهڙا سندس سڃاتل هئا. فرق جي هڪو ڀيرو هو نه هئس. وقت جو انهن سڀني گهٽين ۽ رستن جي سڃاڻپ کان سڀئي مٽائي، اٽڪل ٻه ٽي سال اڳ، هوءَ پنهنجو شهر ڇڏي هلي وئي هئي. هلي ڇا وئي هئي، پنهنجي پريسيءَ سان گڏ پهچي وئي هئي.

هاڻ هڪ ڳالهه پر هڪجهڙي ضرور هئي. اها هئي رات جي پيرن جي ڏڪڻيءَ پر، تنهن ۾ هن جا پير خستيا هئا. جنهن رات جي اوندهه پر، دٻيل قلمن سان، پنهنجي ئي گهر جي چائنٽ هن اورانگهي هئي. سياري جي ان رات، جنهن سندس گهر جا پاتي ۽ پاڙي وارا لڳ ڀڳ نند پر غطان هئا، تڏهن هڪ ڀيرو، هن، گهر جي سڀني سهيل پاتين ڏانهن نهاريو هو. هن جو ٻڌو پيءُ، ان وقت کونگهرا هئي رهيو هو. هونئن، ٻڌي پيءُ جا کونگهرا ته هوءَ روز ئي ٻڌندي هئي. خاص طور، گنديل هڪجهڙا ڏينهن کان جنهن گهر جا سڀ پاتي سڀي پوندا هئا. پر هوءَ، هڪوش هڪندي، چاهيندي به، سڀي نه سگهندي هئي. رات جي خاموش هن پر کيس، پنهنجي پريسي راڪيش جي ياد ايندي هئي. ۽... ۽ هوءَ انهن سڀني خوشگوار خوابن پر کوهجي ويندي هئي. سڀن پر گهر تي ويندي هئي، ۽ تنهن جيڪڏهن ٻڌو پيءُ کونگهرا هڻڻ شروع ڪندو هو، ته رات جي لڳندو هو ته هڪو راڪاش سندس سڀن پر خلل وجهي رهيو آهي. تنهن سندس دل پر ايندو هو ته پيءُ کي ڇا ڳائي هوءَ کيس چوي، ته: ذرا پاسو ورتي سهو نه. توهان جا پيءُ کونگهرا اسان کي سمجهڻ ڪونه ٿا ڏين.

پر... پر پيءُ جي سخت سڀاڙ کي ڏيان پر رکي، هوءَ ڪڏهن پيءُ جي سامهون اهڙو ڪجهه چوڻ جي همت نه ساري سگهي هئي.

ته سندس پليو پيءُ، ان ڏينهن به جڏهن کونگهرون پر غلطان هو، تڏهن هوءَ بي فڪري ٿي وئي، ته هن لاءِ چپ چاپ، گهر ڇڏي ڀڄڻ جو هيءُ موزون وقت آهي.

هڪ ننڍو خط، هن گهر وارن لاءِ اڳواٽ ئي لکي رکيو رهيو هو. چپ چاپ هن اهو خط، ڪلپاءُ پر ٽنگيل پنهنجي خالي پٿرءَ ۾ وجهي ڇڏيو.

ان بعد... وٽس جيڪو سڀني کان سٺو ويڳو هو، اهو ڪڍي هن ٻائي ورتو. تڏهن، اوچتو ئي، الائجي چو، سندس اکين ۾ لڙڪ پرجي آيا. هوءَ خود به نه پئي سمجهي سگهي، ته هن جي اکين ۾ هي لڙڪ ڇو تري آيا. سو به تڏهن، جڏهن پنهنجو گهر، هوءَ پنهنجي مرضيءَ سان ڇڏي وڃي رهي هئي.

۽ پوءِ، آهستي آهستي هن ٻاهريون در کوليو. اونداهه ۾ اوچتو ڪجهه ڪٿا پڙهڻ لڳا. پر پوءِ شايد، رازا کي سڃاڻي، هن پڙهڻ بند ڪري ڇڏيو. ٻاهريون ئي قدر ڪڍڻ سان، کيس لڳو، ته هوءَ ڄڻ ڪنهن لڄڻ رڳا کي اورانگهي رهي هئي.

۽ اڄ...

ان ئي لڄڻ رڳا، ان ئي ڄاڻت تي، هوءَ موٽي آئي هئي. اندر گهڙڻ کان اڳ هن جا پير ڏڪڻ لڳا. اوچتو، الائجي چو، کيس ائين لڳو ته سندس ڪچ ۾ سهيل ٻار روئڻ شروع ڪيو آهي. هوءَ پڪڙم ڪچ واري ٻار کي سنڀالڻ لڳي. ٻار ته سهيو پيو هو. کيس ان تي، خود ئي حيراني محسوس ٿيڻ لڳي ته کيس ائين ڇو لڳو؟

لڄڻ رڳا جي اندر گهڙڻ سان، کيس خبر هئي ته پسم ٿيڻ جو ڊپ هو. تاندين جهڙيون مڪي اکيون هونديون... پيءُ جي، ڇهن جي ديوارن کي ٿوري نڪرندڙ، ڏماڪن جهڙا مڪي لفظ هوندا، جن جو کيس مقابلو ڪرڻو پوندو.

رازا کي خبر هئي، ته پنهنجي پليي پيءُ جي خوشگوار سڀني سان هن

هٽ چراند ڪئي هئي. هنجي سهڻن خوابن کي هن خاک ۾ ملايو هو.
پيءُ جي نگاهن ۾ هوءَ هڪ قوهارڻ هئي.

هن جي پلي پيءُ کي، تن ڏينهن، پنهنجي ڌيءُ مان سوين اميدون
هيون. هن جو هڪ سٺو هو، جنهن کي ساڪار روپ ڏيڻ لاءِ پلي
هڪ لڪائيندڙ انتظار جو بار، پنهنجن ڪلهن تي ڪڍڻ سوچڪار (قول)
ڪيو هو، ته پنهنجي پريور ڪٽنب جي مڙني پاتين کي، ۽ برادريءَ کي،
هو اهو ڏيکاريندو، ته هن پنهنجي ڌيءُ کي ان لائي پائي ڇڏيو آهي ته
نوسڪريءَ ۾ گهرندي ئي، هوءَ ڪنهن آفيسر جي عهدي تي لڳندي، ۽ پلي
پنهنجي ان سٺي کي ساڪار ڪرڻ لاءِ پنهنجي پٽ جا خرچ ڪئي،
ڌيءُ شان ڀسو لڳائڻ سوچڪار ڪيو هو.

پر پلي جي آڻاڻن تي ان ڏينهن پاڻي ڦري ويو، جنهن کيس خبر
پئي ته سندس ڌيءُ، پڙهڻ پڙهڻ ۾ ڪجهه ڪري ڏيکارڻ بجاءِ، ڪاليج
جي ڪنهن راءِڪيش نالي چوڪري سان عشق ٺڙاڻ لڳي هئي. کيس
لڳو هو ته پنهنجن سٺن کي ساڪار روپ ڏيڻ لاءِ هڪ هڪ پٿر چوندِي،
هن جيڪو رستو جوڙيو هو، ان ۾ هڪ وڏو ڌار پئجي ويو هو.

۽ پوءِ، پلي ان ڏينهن خود کي بيحد شرمسار محسوس ڪيو هو،
جنهن سندس هڪ پاڙسريءَ کيس اچي ٻڌايو هو ته هن راڌا کي ڪنهن
چوڪري سان گڏ سٺيا حال ۾ ڏٺو هو. ۽ فلم هلندي هلندي جهڙي
قسم جون حرڪتون هو ڪري رهيا هئا، اهي ڏسندڙي، شرم کان
سندس ئي ڪنڌ هيٺ ٿي ويو هو.

ايترو چئي، پاڙسري ته هليو ويو. پر پليو ته چڻ پاڻي پاڻي ٿي ويو.
هن جي اکين جي سامهون چڻ اوندو چاڻچي وئي. سندس سٺا ساڪار نه
ٿين ها، ان جو ايترو ڏک پلي کي نه ٿئي ها، جيترو کيس هاڻي ڌيءُ جي
بيهودي حرڪت ٻڌڻ کان پوءِ محسوس ٿي رهيو هو. کيس ائين لڳڻ
لڳو، چڻ گهر جي عزت تي، سٺيا حال جي اونداهين ۾ ڪير ڪارنهن
لٽي ويو هو.

ان رات گهر ۾ خوب هنگامو مٿو. پلي خوب چلايو هو. تنهن
ڏينهن... عورتن جيان، ديوارن سان مٿو ٽڪرائي ٽڪرائي، هن پاڻ
زنهي ڪري ڇڏيو هو. کيس سمجهه ۾ ئي نه پئي آيو ته هي سڀ ڇا ٿي

رہيو هو؟ ڪنهن به اوثيہ به حالتن ۾، هن پنهنجي گهر جي عزت کي
ڪنهن معصوم ٻارڙي جيان حفاظت سان سنڀالي رکيو هو... ۽ اڄ...
اڄ سندس رت تي، سندس بي داغ ڪپڙن تي گهرا داغ لڳائي ڇڏيا هئا.

جنهن چلائي چلائي لڪجي پيو، تنهن پٺي جون وري اکيون
پر جي آيون. ڪنهن به مصيبت ۾ پٺو رنو هڪون هو. هر مصيبت جو،
هن ڪلندي ڪلندي، هٿ سان مقابلو ڪيو هو. پر پٺو، اڄ پنهنجن
لڙڪن کي روڪي نه پئي سگهيو. اڄ چڻ ڪنهن سندس مرمر تي زوردار
وار ڪيو هو. ان رات نه ڄاڻ ڪيتريءَ دير تائين هو روشن رهيو.

صبح ٿيندي ئي، هنجو هردو جنهن ڪجهه ٿڌو ٿيو، تنهن، هن
گهر وارن کي، پنهنجي فيصلي کان صاف صاف واقف ڪيو ته اڄ کان
پوءِ رازا نه ته ڪاليج ويندي، ۽ نه ئي گهر کان سندس قدم ٻاهر نڪرندو.

رازا ڇپ ڇاپ اهو سڀ ٻڌي رهي هئي. هن جي سامهون هڪ ته
لهيل لڪيل ماءُ پيءُ جو گهر هو. جتي هوءَ رهيل هئي. ۽ پٺي پاسي،
نئين گهر جوڙڻ جو هڪ سڀو هو، جو هن راحڪيش سان گڏ رهي پورو
ڪرڻ تي چاهيو.

ان گهڻا (واقعي) کان پوءِ، ان گهر ۾ اهو ضرور ٿيو هو، جو پٺي
پنهنجي ڌيءَ سان ڳالهائڻ ٻولھائڻ ڇڏي ڏنو هو. هو ڪنهن، اک ڪٿي به
ڌيءَ ڏانهن نه نھاريندو هو ۽ هونائين رازا کي به ڪنهن هٿ نه ٿيندي
هئي جو هوءَ ڪنهن پيءُ سان اک به ملائي سگهي.

۽ انهن ئي ڏيهن ۾ پٺي اهو فيصلو ڪري ورتو، ته هو هاڻي جلدئي
رازا جي شادي ڪرائي ڇڏيندو. هن ڪيترن ئي دوستن خواهه رشتيدارن
کي رازا لاءِ چوڪرو ڳولھڻ واسطي خط لکڻ شروع ڪري ڇڏيا. ۽ هو
بس، پوءِ انتظار ڪرڻ لڳو ته ڪٿان ڪنهن جوڳي گهر سان ڳالهه ٻوله
ٿئي ته هو رازا جو رشتو پڪو ڪري ڇڏي.

ان باري ۾ اڃا ڪجهه طئه ٿئي ٿي ٿئي، ان کان اڳ پٺي جي
ڀارنائين تي هڪ ٻي چوڻ لڳي، جنهن هڪ صبح جو اٿندي ئي، گهر
وارن ڏٺو ته رازا گهر ۾ موجود ڪانه هئي.

گهر جي ڪنڊ ڪنڊ، پاڙي جو هر هڪ گهر هنن ڳولھيو. پر رازا
جو ڪٿي به ڪو نالو نشان هڪون هو. تنهن وري بيحد ڳولها ڪرڻ بعد،

ڪلڀاءُ ۾ تنگيل هڪ خالي پرس ۾، کين راڌا جو خط هٿ اچي ويو.
خط ۾، بس، صرف چند لفظ ٿي هئا:

’هيءُ گهر، هڪ نه هڪ ڏينهن مون کي ڇڏڻو هو. تنهن شايد اهو
سڀ، گهر وارن جي مرضيءَ سان ٿي ها. پر هاڻي مان پنهنجي ئي مرضيءَ
سان گهر ڇڏي وڃي رهي آهيان. شايد اهو لکڻ جي ضرورت ناهي ته
حياتيءَ جي ايندڙ سفر ۾ راکيش به مون سان گڏ هوندو. مان ته توهان
سڀني کي ياد ڪندي رهنديس. توهان کي به ڪنهن جي رٿ جي چڪ
مٽائي، ته پنهنجي هن ڌيءَ کي ضرور ياد ڪجو.’

خط جي ان ننڍڙي ذخيري کي پڙهڻ بعد، ڪجهه دير لاءِ ته گهر ۾
جڻ مٽائڻو ڇڏي ويو. ائين ٻئي لڳو جڻ گهر وارا اهو طئه نه پئي ڪري
سگهيا ته ڪن حالت ۾ هو روئن، رڙيون ڪن يا چپ چاپ ايترو وڏو زهر
جو ڍڪ بهي وڃن.

جيئن تڏهن اهو ڏينهن ته هنن چپ چاپ ڪڍي ورتو. هونئن، سڄي
ڏينهن جي ڪافي سوچ وڃار ڪاٻوڙ اهو طئه ڪري ڇڏيو هئائون ته
ڪنهن به طرح جي ڳولها وغيره ڪرڻ، اخبارن ۾ اشتهار ڏيڻ يا رڊيو تي
آگائونس ڪرائڻ جي ڪا به ضرورت ڪانهي. ائين ڪرڻ سان ته پاڻ جن
کي خبر نه هوندي، انهن کي به پوندي ۽ گهر جي عزت تي داغ لڳندو. ان
ڪري گهر جي سڀني ڀاتي کي، چپ رهڻ ئي بهتر لڳو.

ٻڌي گهر وارن کي سمجهائي ڇڏيو هو، ته ڪو پاڻ-سري يا مٺ
مائٽ، راڌا لاءِ جي ٻڃي به ڪئي، ته سڀني کي هڪ ئي جواب ڏنو وڃي، ته
راڌا ناناڻن ۾ گهٽ وڃي آهي.

پر ٻئي ڏينهن ئي راکيش جي گهر وارا، هنن جي گهر اچي
ڪٽڪيا ۽ لڳا ٻڌي سان گارڙند ڪرڻ. راکيش جي ٻڌيءَ ماءُ ته راڌا
جي گهر وارن کي اهڙي قدر به چٽي ڪيو، ته: ڪيو پنهنجي چوريءَ کي
ٻاهر... حرامزادو، ڪٿي لڪائي هاريو اٿو، اسانجي لال کي؟
جيڪڏهن ائين بنا ڌڻي لڻيءَ جي ئي چوريون ڪڍيون اٿو، ته پوءِ وڃ
بزار ۾ وڃي وڃي نه پنهنجي ڪڪڙ جي پٽن کي.

۽ اهڙو ئي ڪيترو ڪجهه گهٽ وڌ ڳالهائي، راکيش جي گهر وارا

تہ هليا ويا. پر ٻڌي ڪي لڳو، تہ هن نادان چوريءَ جي ڪارڻ، سماج ۾ هن جو اهڙو تہ نڪڪ ڪيئو آهي، جو هو وري شهر ۾ ڪنڌ کڻي هلي ئي نه سگهندو. عزت جي ناٿي وٽس هاڻي هو ٿي ڇا؟
 ٻس، ان ڏينهن ٻڌي اهو طئه ڪري ڇڏيو تہ راقا واسطي، هن گهر جا دروازا سدائين لاءِ بند ٿي ويا آهن، هاڻي اسان کي سندس شڪل به ناهي ڏسڻي.

هونئن، ٻڌو هاڻي بيحد اداس رهڻ لڳو هو. پهرين هو روئي کائڻ کانپوءِ، منجهند خواه رات جو، ڪالونيءَ جي هڪ ڪنڊ کان ٻيءَ ڪنڊ تائين، کاڌو هضم ڪرڻ لاءِ ڇڪر پيو هڻندو هو. پر هاڻي هن اهو بند ڪري ڇڏيو. ڇپ چاپ، اداس، اداس، گهر ۾ ئي ويٺو هوندو هو.
 هاڻي، هن جي گهر وٽان لنگهندي، جي ڪو شخص، هن جي گهر ڏانهن نهارندو، هو تہ ٻڌي ڪي لڳندو هو تہ ان شخص کي شايد خبر آهي، هن گهر جي جوان چوري گهر مان پڇي وئي آهي. تنهن ٻڌي ڪي لڳندو هو، تہ سندس گهر وٽان لنگهندڙ هر شخص ڄڻ اکين معرفت هن جي گهر تي، گهر جي عزت تي ٽڪون هڻندو هجي.
 من ۾ پيدا ٿيل ان شڪ جي ڪارڻ، ٻڌي هاڻي پنهنجين درين تي پردا لڳائي ڇڏيا هئا. ائين ڪرڻ سان کيس لڳندو هو تہ گهر جي ننڍي ٿيل عزت کي هن ڄڻ ڪپڙا پهراڻي ڇڏيا هئا.

هوڏانهن راقا کي خبر هئي، تہ سندس گهر ڇڏي پڇي وڃڻ کانپوءِ، گهر وارن جي ڪهڙي حالت ٿي هوندي. کيس اها به ڄاڻ هئي تہ گهر وارن، اڳتي لاءِ راقا بابت ڪهڙا ڪهڙا نه ڪنور فيصلا ڪري ڇڏيا هوندا.

پر اڄ... جنهن هوءَ پنهنجي گهر جي ڇانئ تي موٽي آئي آهي، تہ کيس ائين محسوس ٿيڻ لڳو آهي، تہ تنهن جي ڪيل غلطي سندس ڪانه هئي. پر اها غلطي ٻي سمجهه ۽ چنچل عمر جي هئي. کيس هڪ هئي تہ سندس موٽڻ تي، ٿوري دير لاءِ گهر وارا ناراض ضرور ٿيندا، شايد ڪجهه گهٽ وڌ به چون، پر پوءِ پنهنجي ئي رت جي ڇڪ کين حالتن اڳيان جهڪائي ڇڏيندي.

ڪڇڻ ۾ ڪيل ٻار کي، هن هڪ ڀيرو وري چٽائي ڏنو. پر ٻار ته ماءُ جي من استتيءَ کان پري، آرام سان سهيو پيو هو.

تنهن هن قبرى سان دروازو ڪڙڪايو. در ڪڙڪائيندي ئي، هن جي دل جي ڌڪ ڌڪ تيز ٿي وئي... خبر ناهي، ڪير اچي دروازو کوليندو؟ کيس لڳو ته جيڪڏهن سندس ٻڍي پيءُ اچي دروازو کوليو ته کولڻ جي پيءُ ڪن، هو هڪ ئي هڪ دروازو ڏور سان بند ۽ ڪري چٽيندو.

ته پوءِ هوءَ ڪيائينهن ويندي. ان ڪارڻ هوءَ اندر ئي اندر ڌڪي وئي. ڪجهه دير تائين دروازو نه کليو ته هن وري دروازو ڪڙڪايو.

تنهن، اندران ايندڙ پيرن جي آهٽ مان کيس لڳو، ته هڪي به ننڍڙا آڳاٽا پير، دروازي ڏانهن شايد ڊوڙيا هئي آيا.

هن جي ننڍي ڀاءُ اچي دروازو کوليو. راقا کي آيل ڏسي، چوڄ وڇان ڪڍندو هو واپس گهر اندر هليو ويو، ۽: "راقا ڏيئي آئي آهي... راقا ڏيئي آئي آهي." رڙيون ڪندي سڀني کي راقا جي موٽي اچڻ جي خبر پئائڻ لڳو.

اهڙي اوشواس جوڳي ڳالهه لاءِ، هڪ ڪرڻ خاطر، گهر مان ٻيو ڪو ٻاهر اچي ئي اچي، ان کان اڳ، ڪنٽر ڦٽڻ سان، راقا اندر وڃڻ لڳي.

اندر ويندي ئي، اول ته هن جون اکيون مٽي ئي نه هئي ڪجهيون. پر پوءِ جيئن تيشن ڪري، ڪنڌ مٽي ڪٽي، ويچارين نگاهن سان هن ماءُ طرف نهاريو. هن سوچيو ته اهو هو ته گهر ويندي ئي کيس ڳاڙهين اکين جو مقابلو ڪرڻ پوندو. پر سندس ماءُ پيءُ جن نگاهن سان ڏانهن نهاريو، انهن نگاهن جي نهار کي هوءَ ڪو نانءُ نه هئي ڏهڻي سگهي.

تنهن وري آهستي سان، سندس چپ ڪليا، "مان" ماڻس جي منهن مان ڪو اکر ئي نه نڪتو. هوءَ ته بس ڪٽ تان آئي، چپ چاپ ڏانهن وڌڻ لڳي. راقا کي لڳو ته ماڻس، هڪ ئي هڪ، کيس پانهن کان جهلي، ڌڪو ڏيئي، ته: نڪري وڃ هن گهر مان... ڇو آئي آهين؟ ڪهڙو منهن ڪڍي آئي آهين؟

پر بجاءِ اهڙو ڪجهه ڪرڻ جي، ماڻس، ننڍڙو ٻار راقا جي ڪڇ مان وٺندي، کائڻس هڃيو، "ڪنهن جو ٻار آهي؟"

ڪو جواب ڏيڻ بجاءِ، راڌا پنهنجون اکيون کڻي هيٺ ڪيون. راڌا جي ٽين ڪرڻ سان، ٻڌي سمجهي وئي ته ٻار راڌا جو ئي آهي. تنهن وري ماڻس پيو سوال پڇيو، ”ڇو ڪرو آهي يا ڇو ڪري؟“ ”ڇو ڪرو.“ راڌا بس اهو ئي هڪ لفظ جو جواب ڏنو. ”ڪڏهن ڄاتو؟ تو ته اسان کي ڪو حال احوال ئي ڪونه ڏنو؟“ ماڻس چيو.

ان ڳالهه جو به راڌا ڪو جواب ڪونه ڏنو. جواب ڏئي به ڪهڙو ها؟ هن ته ڪڏهن ڪو به خط گهر وارن کي نه لکيو هو. هڪ پيري راحڪيش هڪ خط ضرور لکيو هو، هنن کي صرف اها ڄاڻ ڏيڻ لاءِ ته هاڻي هو ڪٿي رهندا آهن. خط پر راحڪيش، ڪنهن پنهنجي اتبس وغيره به لکي هئي. پر ان خط جو ڇڏڻ ڪو جواب گهر وارن وٽان نه آيو، ته راڌا سمجهي وئي، ته هڪ ئي هڪ گهر وارا اڃا به ناراض آهن.

پيءُ، جو سامهون واريءَ ڪٽ تي لڻيو پيو هو، سو اڃا تائين چپ هو، هونئن، ڳالهائون هن سڀ ٻڌيون هئي. پر ڪٽ تان اُٿي نه ته هن پنهنجي ڌيءَ ڏانهن اک کڻي نهاريو، نه راڌا جي ئي هٿ تي رهي هئي، ته هوءَ پيءُ سان ڪجهه ڳالهائي سگهي.

ڪجهه دير لاءِ خاموشي رهي. راڌا کي تمام عجيب عجيب لڳو، ڇڏڻ ڏنائين ته سڀني گهر وارن کي چڻ نانگ سنگهي ويو هو. ايتري قدر جو ڪنهن کيس ويهڻ جي به آڇ نه ڪئي.

تنهن هوءَ خود ئي پر واري ڪرسيءَ تي ويهي رهي.

هن جي ڪرسيءَ تي وهڻ بعد، ٻليو پنهنجي ڪٽ تان ڌيري ڌيري اُٿيو ۽ ٿورو کنگهندو، گهر جي درين جي ڀرڻ سان، هن ڪڙڪين کي چڻ بلڪل ئي ڊسڪي ڇڏيو.

پيءُ جي ٽين ڪرڻ سان، راڌا به هڪ ڀيرو انهن ڀرڻ کي سرسري نگاه سان ڏٺو. کيس ياد آيو ته گهر جي درين تي پردا تنهن لڳل ڪونه هئا، ڇڏڻ هوءَ گهر ڇڏي پڳي هئي.

درين کي ڀرڻ سان ڊسڪڻ کانپوءِ، پيءُ ڇڏڻ وري پنهنجي ڪٽ ڏانهن وڃڻ لڳو، تنهن راڌا کي لڳو ته کيس پيءُ سان ڪجهه ڳالهائڻ ڪپي. ان ڪري نرم ۽ ڌيري آواز ۾ هن صرف پيءُ کان ايترو پڇيو،

”توهان ته مون سان بيحد ناراض هوندا، بابا.“

بجاء ڪو جواب ڏيڻ جي، ٻڌي راڌا ڏانهن اهڙين نگاهن سان
نٻاريو، جنهن مان راڌا سمجهي نه سگهي ته پٽس ”ها“ چوڻ ٿي چاهيو يا
”نه“.

تنهن سندس ماءُ ٿي ڳالهائڻ شروع ڪيو، ”جنهن کان تون وٺي
آئين. تنهن کان پٺئين جي طبيعت ليڪه رهي ٿي ڪٿي ٿي... هاڻي
تورا ڏينهن اڳ ته دل جو ڏورو ٻيو هون.“

راڌا طئه نه ڪري سگهي، ته ان حالت ۾ هوءَ ڇا چوي؟ کيس
محسوس ٿيڻ لڳو ته پٽس جي بيمار ٿيڻ جو الزام ڄڻ سندس مٿان مڙهيو
پئي ويو، جنهن ته حقيقت اها هئي ته ٻڌو گذريل ڪافي ڏينهن کان، دل
۾ تڪليف هئڻ جي شڪايت ڪندو رهندو هو.

هاڻي پيءُ پنهنجو منهن کوليو ۽ شمار آهستي آهستي ڄڻ مرٿينگ
آواز ۾ پڇيائين، ”... تنهنجو هو راکيش ڪونه آيو آهي؟“
بجاءِ ”نه“ چوڻ جي، هن انڪار وڃان ڪنڌ کڻي لوڏيو.

”ڇو؟“ پٽس ٻيو سوال پڇيو.

ڪجهه دير لاءِ راڌا اهو طئه نه ڪري سگهي، ته هوءَ ڪهڙو جواب
ڏئي. پر پوءِ کيس لڳو ته حقيقت هڪ نه هڪ ڏينهن سامهون اچڻي ٿي
آهي، انڪري سچائيءَ کي ڪوڙ جي پردي سان ڍڪڻ بجاءِ، هن نرم آواز
۾ جواب ڏنو، ”هو ڪونه ايندو؟“

پيءُ جون اکيون، جي ڪجهه دير اڳ ننڍا ڪڙيون هيون، هاڻي سجاڳ
۽ ويڪريون ٿي ويون ۽ انهن ۾ هڪ وڏو سوال جو نشان پيدا ٿي ويو.
”ڇو؟“

”هو سٺو ماڻهو ناهي.“ راڌا بس ايترو ئي چئي چپ ٿي وئي. کيس
لڳو، ڄڻ اهي لفظ ڪافي هئا، هن جو ٻڌو ۽ آزمودگار پيءُ، انهن لفظن
جي صحيح معنيٰ سمجهي ويو هوندو.

”پوءِ اهڙي شخص سان گڏ ڇو پڄي وٺي هئين؟“ پيءُ جي سوالن
جو سلسلو ته ڄڻ اڃا شروع ئي ٿيو هو.

”عمر جون ڪجهه اوڻايون ٿينديون آهن ۽ ڪجهه وري تقاضائون...
۽ انهن ڪمزورين خواه تقاضائن جي تيزي اهڙي ته طاقتور هوندي آهي، جو

پلو برو سوچڻ جي مهلت ئي ڪانه ڏهندي آهي.
جيتوڻيڪ، پيءُ کي ڌيءُ جو اهڙو بيپاڪ جواب سٺو نه لڳو، پر
جملِي ۾ جن چست لفظن جو استعمال راقا ڪيو هو، پڏي کي انهن
متاثر ضرور ڪيو.

پڏي جي سوال جو سلسلو اڃا به برقرار هو. ان ڪري، پڏي وري
پنهنجي طرفان ٻيو سوال پڇيو، ”تنهنجو هيشن اوچتو موٽي اچڻ... ۽ سو
به بنا ڪنهن اطلاع جي، ڪو ته ڪارڻ رهيو هوندو ان جي پٺيان.“
راقا کي لڳو ته سندس پڏو پيءُ سمجهي سگهيو ٿو، پر هو بزرگ جيان،
کوٽي ڪوٽي سڀ ڪجهه پڇڻ ٿو چاهي. جواب ته کيس ڏيڻو ئي هو. ان
ڪري چيائين، ”هوءَ گهر مون پنهنجي مرضيءَ سان چڻيو هو، ۽ هو گهر
مون کان چڻايو ويو آهي. مونکي راکيش خود گهر مان ڪڍي چڻيو
آهي.“

”چو؟“ پڏس وري پڇيو. هن صاف طرح ڄاڻڻ ئي چاهيو ته سندس
ڌيءُ سان اهڙو ورتاءُ ڇو ڪيو ويو هو؟

راقا چيو، ”راڪيش کي مون کان به ڪنهن بهتر سائيءَ جي
ضرورت هئي، سا کيس ملي وئي هئي. مان هن نگاهن جو ته مقابلو ڪري
سگهيس ٿي، پر هڪ ئي وقت چئن نگاهن جو مقابلو ڪرڻ منهنجي وس
کان ٻاهر هو.“

پيءُ هاڻي ٿورو ڪاوڙجڻ جي حالت ۾ پهچي چڪو هو. پر وري
کيس تڙت ٿي، پنهنجي دل جي تڪليف جي ياد آئي ۽ پنهنجي غصي کي
هن ڪجهه دٻائي ورتو. پر پوءِ به پنهنجي ردعمل کي ظاهر ڪرڻ کان
سواءِ هو پاڻ کي روڪي نه سگهيو. ”اهڙي ڪميٽي کي مان ڪڏهن به
معاف نه ڪندس. مان کيس ڪورٽ جي ڪنهن ٽائين چڙهي
وٺندس.“

ان تي ٿورو ٿورو مرڪي راقا چيو، ”ان مان ڇا ٿيڻو آهي؟ اسان
ڪا رسمي شادي نه ڪئي ئي ڪانه هئي.“

راقا جي ٿڪي مرڪڻ سان، ماڻس جي نگاه سندس چپ پٿر سان
لڳل ڪنهن ڌڪ ڏانهن ڪڍي وئي. نشان ڏسندي ئي، هن ڌيءُ کان
پڇيو، ”هوءَ تنهنجي چپ وٽ نشان ڇا ڇو آهي؟ ڪو ڌڪ، ڪه لڳو

هو ڇا؟

راڌا جي ٺڪي مُرڪ ۾ اڃا به سڪو فرق سڪون آيو هو. ڇيائين، ها
راڪيش جي ئي ڏنل نشاني آهي.

پيءُ، ان ئي سڪاوڙ ۾ ڳاڙهو ٿي ويو. هو اڃا سڪجه چوي ئي چوي،
ان کان اڳ ٻار جاڳي پيو ۽ روئڻ شروع ڪيائين. راڌا تر ت ئي ٻار کي،
پنهنجي ماءُ جي سڪج مان کڻي ورتو.

پنهنجو گهر هوندي به، ههڪندي ههڪندي راڌا ماءُ کان پڇيو،
”گهر ۾ ڪير هوندو ڇا، امان؟“

”ها آهي.“ ايترو چئي مائٽس اٿي رڌڻي ڏانهن هلي وئي.

ٿوري دير لاءِ وري هلڪي خاموشي ڄاڻجي وئي.

سڪجه دير بعد پيءُ وري ڳالهائڻ شروع ڪيو، ”هڪ ڀيرو جنهن
گهر جي، جنهن پيءُ جي عزت سان ڪيڏي، تون گهر ڇڏي وئي هئين. ان
گهر ۾ وري قلم رکڻ جي توکي همت ٿي ڪيئن ٿي؟“

بيحد نرميءَ وچان راڌا چيو، ”همت ته ڪانه هئي ٿي. پر هن حالت
۾، ٻيو ڀلا مان وڃان به ڪيئنهن ها... هتي نه اڃان ها، ته سڪن غلط
هئن ۾ وڃي قاسان ها... ۽ پوءِ خبر ناهي، ان جو به ڪهڙو نتيجو
نڪري ها. ان حالت ۾ هن گهر جي عزت اڃا به وڌيڪ...“ بس، ايترو
چئي راڌا چپ ٿي وئي. کيس لڳو ته اڳتي پئس سمجهي ويو هوندو، ته
سنس ڏيءَ جو اشارو ڪهڙي ڳالهه ڏانهن آهي.

پيءُ کي تڏهن لڳو، ته جيڪر سوال هاڻي هو پنهنجي ڏيءَ کان پڇڻ
وارو آهي، اهو هڪ پيءُ جي منهن تي سوڀيا نٿو ڏئي. پر تڏهن به اهڙو
سوال پڇڻ کان پٺيو پاڻ کي روڪي نه سگهيو. انڪري ٿورو ههڪندي
پڇيائين، ”آ... ته هاڻي... آ... منهنجو مطلب آهي ته هاڻي هن ٻار جو
ڇا ٿيندو؟“

راڌا به هاڻي ٿورو کليل طرح ڳالهائڻ جي حالت تائين پهچي چڪي
هئي. سڀ سڪجه ته صاف ٿي ويو هو. هاڻي سڪجه به ته اهڙو نه رهيو
هو، جنهن تي سڪنهن به طرح جو سڪو پردو وجهڻ جي ضرورت هجي.
انڪري پيءُ جي ان سوال جي جواب ۾ هن صاف صاف پياڪ طريقي
سان چئي ڏنو، ”جتي مان رهندس، اتي هيءُ به رهندو.“

ڪجهه دير لاءِ وري خاموشي ڄاڻجي وئي.

تنهن پنهنجي آواز کي ٿورو گھٽيڻ شروع ڪيو، "هن گهر جو در کڙڪائڻ کان اڳ، سوچيو ته مون اهو ئي هو ته پنهنجي هن ٻار کي ڪنهن اناٺ آشرم جي ٻاهران اڇلائي اچان، پر پوءِ پنهنجي دل کي اها ڳالهه ان ڪري نه آڙي، ته ائين ڪرڻ سان ته پنهنجي ٻار جو آئيندو، خبر ناهي ڪهڙين اونڌاهين ۾ گم ٿي ويندو." جنهن پس اڃا به چپ هو، ته رازا وري پنهنجيءَ ڳالهه کي اڳتي وڌايو، "پنهنجي ئي گهر ۾ رهي به جنهن مان ڪو غلط قدم کڻي وينيس، ته گهر کان پري، اناٺ آشرم يا ان کان ٻاهر رهي، منهنجو اولاد ڇا بڻجندي، ان ڏمڪاءِ تي مونکي ڏمڪائي ڇڏيو. منهنجو ئي رت اڳتي هلي غلط رستن تي پئجي، اهو مونکي ڪنهن به طرح گوارا نه هو... منظور نه هو... ان ڪري..."

پيءُ کي لڳو ته هاڻي مؤزون گهڙي آئي آهي، جنهن هو پنهنجي ڳالهه چئي سگهي ٿو، ان ڪري ڏيءُ جي ڳالهه کي وچ ۾ ئي ڪڍيندي چيائين، "شڪر آهي... توکي هاڻي خون جي پيڙا جو احساس نه ٿيو آهي."

پيءُ جي طعني جو جنهن رازا ڪو جواب ڪونه ڏنو، تنهن ٻيلي وري اڳتي ڳالهائڻ شروع ڪيو: "اهي پرڏا ڏسين ٿي نه؟ جنهن تون گهر ڇڏي پڳي هڻين، تنهن اهي پرڏا هن گهر جي درين تي لڳل ڪونه هئا. مان کليءَ هوا ۾ جيئڻ ڄاڻندو هوس، جي رهيو هوس، پر تنهنجي وڃڻ بعد ماڻهو هن گهر ڏانهن آڱريون کڻڻ لڳا. مون کان اهو سڀ سٺو نٿي ويو. ڪيڏي نه وڏي ڏک جي ڳالهه آهي، ته پنهنجي ئي رت مونکي پرڏي پٺيان لڪائڻ تي مجبور ڪيو آهي. پنهنجي ئي خون جي غلطيءَ جي ڪارڻ مون کي پرڏن جي پٺيان جي گهٽ کي سويڪار ڪرڻو پيو آهي. رازا چپ هئي، هوءَ ڪجهه به چا؟ هن کي ته خود ئي پنهنجي غلطيءَ جو احساس هو ته هن جيڪي ڪجهه به ڪيو هو، تنهن ڪارڻ هن گهر جي عزت تي داغ ته لڳو ئي هو.

پوءِ تنهن پيءُ وري ڳالهائڻ شروع ڪيو، "هونئن سوچيو ته مون اهو ئي هو، ته تو لاءِ هن گهر جا دروازا هميشه لاءِ بند ڪري ڇڏيندس..."

هاڻي... هاڻي هيءُ بي گناه معصوم به ته هن گهر جي رت سان واسطو
 ٿو رکي. "بيدي جو گلو هاڻي ٿورو پرچي آيو هو. پر هو لڳاتار ڳالهائيندو
 ٿي رهيو: "ڪجهه ماڻهو اهڙا به هوندا آهن، جن کي مٿي کان وڌيڪ وياج
 پيارو هوندو آهي... مان به اهڙن ئي بيوقوفن مان هڪ آهيان... توهان ته
 مان رشتا ناتا ٽوڙي به وهان، توڙي چنڊيا به هنر هڪ طرح سان... پر...
 هن معصوم منهنجو ڇا ڀڳاڙيو آهي...؟ هن معصوم...

ان کان وڌيڪ ٻيو ڪجهه ڳالهائي نه سگهيو. هن جون اکيون
 لڙڪن سان پرچي آيون. ڪٿ تان اٿي هن ٻار راڌا کان وٺي، کيس
 پنهنجي ڪڇ ۾ کنيو. ۽ پوءِ کيس هچڪارندو هو ڪري کان ٻاهر
 نڪري ويو. ان گهڙيءَ هڪ مجبور پيءُ ٻيو ڀلا ڪري به ڇا ٿي سگهيو؟
 ۽ هوڏانهن راڌا کي لڳو ته سنڌس بيدي پيءُ کي شايد اڃا پيو به گهڻو
 ئي ڪجهه چوڻو هو، پوءِ به هو الاتجي ڇو ٻاهر هليو ويو هو.

سوره سنڌي ادب

صاحب خان سوره ميرائي

Cell No: 0344 3919786

0300 3404488